

Rapport

2021:6

Ungas uppväxtvillkor och integration

Ungas uppväxtvillkor och integration

Sara Thalberg, André Asplund och Daniel
Silberstein (redaktörer)

Rapport: 2021:6

Delmi Rapport 2021:6

Beställning: www.delmi.se

E-post: ju.delmi@regeringskansliet.se

Stockholm 2021

ISBN:978-91-88021-75-5

Förord

De senaste decennierna har antalet barn och unga som migrerat till Sverige ökat stort och integrationen av unga med utländsk bakgrund är därför en av vår tids viktigaste utmaningar. Denna antologi är resultatet av en riktad utlysning av projektmedel på temat ungas uppväxtvillkor och integration. Vi fick in ett stort antal ansökningar, av dessa valdes fem bidrag ut, som på olika sätt kompletterar varandra på områden där vi ansåg att det saknas kunskap. Det är vår förhoppning att denna antologi ska vara av intresse för en bred krets av läsare som är engagerade i frågor som rör unga och integration.

En slutsats man kan dra utifrån de olika studierna är skolans centrala roll för integrationen. En välfungerande skola ger unga med migrationsbakgrund goda förutsättningar att skapa ett bra liv och en framtid i Sverige, men utgör också en viktig arena där barn och unga med olika bakgrund kan mötas. Lärarnas betydelse är svår att överskatta, både för elevers motivation och studieresultat, och för ungas sociala integration. Ett resultat värt att uppmärksamma är att många unga med utländsk bakgrund har höga studieambitioner och ofta väljer högskoleförberedande gymnasieprogram. När det gäller värderingar i frågor som rör exempelvis religion, familj och jämställdhet syns stora skillnader mellan unga med olika bakgrund, även unga med utländsk bakgrund som är födda och uppväxta i Sverige skiljer sig väsentligt från unga med svensk bakgrund. I det avseendet tycks föräldrar ha ett större inflytande än skolan och det omgivande samhället.

I antologin medverkar sammanlagt nio forskare från olika discipliner.

Redaktörer är Sara Thalberg, André Asplund och Daniel Silberstein, utredningssekreterare vid Delmis kansli. Arbetet med rapporten har också följts av professor Pieter Bevelander, ledamot Delmi. Den vetenskapliga

granskningen har utförts av externa, anonyma forskare inom respektive fält. Vid Delmis kansli har även Linus Liljeberg, Johanna Hemberg och Eleonor Nakunzi bidragit till granskningen. Som brukligt i Delmi-sammanhang ansvarar författarna själva för innehåll och slutsatser i sina respektive bidrag.

Stockholm Maj 2021

Joakim Palme
Ordförande Delmi

Mattias Wahlstedt
Kanslichef Delmi

Innehåll

1. Inledning.....	1
Skolsegregation och skolresultat	3
Arbete och levnadsvillkor	6
Värderingar och hedersnormer	7
Möten och motsättningar mellan grupper	9
Referenser	12
2. Integration bland unga i Sverige	15
Vikten av att studera integration	15
Datamaterial	19
Strukturell integration	22
Social integration	33
Kulturell integration	38
Adaption, välbefinnande och framtidstro	46
Sammanfattning – en blandad bild av integrationen	49
Referenser	53
Författarens tack	58
3. Segregation och växande klyftor: en longitudinell studie.....	59
Introduktion.....	59
Fattiga områden och flyttningar.....	62
Metoder och data	64
Konsekvenser av att bo i fattiga områden	69
Fast i fattiga områden?	74
Hur ser det ut för de unga som växer upp idag?	80
Sammanfattande diskussion.....	81
Referenser	84

4. Ungdomars uppväxtvillkor i en miljö med ryktesspridning och hedersrelaterade normer	89
Introduktion.....	89
Hedersrelaterade normer, ryktesspridning och förtryck.....	91
Metod och material.....	93
Resultat	96
Sammanfattande slutsatser	107
Referenser	111
5. "Ska de ha slöja på sig ska vi ha keps på oss" –Skola, integration och vardagsrasism	115
Inledning	115
Forskningsöversikt	116
Vardagsrasism.....	119
Metod och genomförande.....	120
Resultat	122
Diskussion	129
Referenser	132
6. Hur kan lärare främja positiva interpersonella relationer i skolan? Förutsättningar, strategier och utmaningar	137
Inledning	138
Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning	140
Metod och material.....	144
Resultat	145
Slutsatser och diskussion.....	154
Referenser	158
Appendix	163
Slutkommentar	164
Förteckning över tidigare publikationer.....	165

Figurer och tabeller

Figur 2.1. Ursprungsregion för unga tillhörande generation 1 och 2.....	22
Figur 2.2. Sysselsättning vid 19 års ålder för unga med olika bakgrund.....	32
Figur 2.3. Andel unga med olika bakgrund som vid 14 års ålder saknar vänner i "utgruppen" (definierat utifrån dikotomin 'svensk-utländsk').....	34
Figur 2.4. Andel av fem bästa vänner som är från "utgrupp" vid olika åldrar...	35
Figur 2.5. Andel 14-åringar som uppger att de är utsatta för mobbning i olika grupper, uppdelat på andel invandrare i skolan.....	37
Figur 2.6. Grad av identifikation som "svensk" vid olika åldrar bland unga med olika bakgrund.....	39
Figur 2.7. Andel som svarar 'mycket viktig' på frågan "hur viktig är religionen för dig?" vid olika åldrar bland unga med olika bakgrund och självrapporterad religionstillhörighet (enbart muslimer och kristna).	42
Figur 2.8. Andel unga med olika bakgrund som vid 14 respektive 16 års ålder svarat "Aldrig OK" på frågor om samboende, skilsmässa, abort och homosexualitet (genomsnittlig andel för dessa fyra indikatorer).....	44
Figur 2.9. Andel 14-15-åringar som har en "traditionell" syn på arbetsfördelningen mellan könen (fyra indikatorer) bland unga olika bakgrund.....	45
Figur 2.10. Andel unga med olika bakgrund som har en "traditionell" syn på arbetsfördelningen mellan könen när det gäller barnansvar, matlagning, lönearbete och städning (genomsnittlig andel för dessa fyra indikatorer) vid olika åldrar.....	46
Figur 2.11. Framtidstro bland 14-åringar med olika bakgrund.	49
Figur 3.1. Inkomstfördelning i rika, blandade och fattiga områden.....	62
Figur 3.2. Andel fattiga i omgivningen.....	65
Figur 3.3. Geografisk bakgrund för individer födda 1986 (och boende i Sverige 2001) i områden med olika fattigdomsnivåer, 2001 och 2016.....	67
Figur 6.1. Lärares upplevelse av kompetens i fråga om att hantera kulturell mångfald i skolan.....	146
Figur 6.2. Lärares upplevelse av utbildningen att arbeta med elevgrupper med olika etnisk bakgrund.	146
Figur 6.3. Andelen lärare som deltagit i fortbildning om mångfald senaste två åren.	147
Figur 6.4. Lärares strategier för att främja positiva interetniska relationer.	149
Figur 6.5. Lärares utmaningar för att främja positiva interetniska relationer.....	152

Tabell 2.1. Olika dimensioner av integration jämte adaption, samt indikatorer som berörs i kapitlet.....	18
Tabell 2.2. Flödet från årskurs 9 genom gymnasiet för unga födda 1995–1996 med olika bakgrund.	26
Tabell 2.3. Skolegenskaper bland elever i årskurs 8 med olika bakgrund.	29
Tabell 3.1. Högsta uppnådda utbildning i antal år förklarade av individ- och familjeegenskaper för kohorten född 1986. Regressionsmodell.	70
Tabell 3.2. Skillnader i högsta uppnådda utbildning i antal år beroende på vilken typ av område man växt upp i, enligt den skattade regressionsmodellen, för olika skalnivåer.	71
Tabell 3.3. Regressionsmodell med individ- och familjeegenskaper som förklarar inkomst i ung vuxen ålder.....	72
Tabell 3.4. Skillnader i inkomstpercentil beroende på vilken typ av område man växt upp i, enligt den skattade regressionsmodellen, för olika skalnivåer. Individ- och familjekontroller som i Tabell 3.3.	73
Tabell 3.5. Förändring i områdespercentil (andel fattiga) från 2001 till 2016. Modellestimat för individer födda 1986.	75
Tabell 3.6. Förväntad förändring i fattigdomspercentil för en genomsnittlig individ.....	77
Tabell 3.7. Individer födda 1986 som bor i de 10 procent mest fattiga områdena 2001, efter geografisk bakgrund och fattigdomskontext år 2016.	80
Tabell 3.8. Koncentrationen av fattiga och koncentrationen av individer med utom-europeisk bakgrund i olika områdestyper, för individer födda 1986 respektive 2001 när de var 15 år (2001 respektive 2016).	81
Tabell A.1.	163

1. Inledning

Antalet svenska barn och unga som är födda i andra länder, eller som har föräldrar som är födda utanför Sverige, har ökat kraftigt de senaste decennierna. Lite mer än vart tionde barn i Sverige är idag född utanför landet och av Sveriges drygt två miljoner barn (0–17 år) har mer än var fjärde (26 procent) utländsk bakgrund¹. Motsvarande siffra år 2002 var 14 procent. Om man även inkluderar barn med en utrikesfödd förälder så har drygt 38 procent av barnen i Sverige någon form av utländsk bakgrund (SCB 2020).² En följd av detta är att yngre generationer svenskar har en alltmer kulturellt heterogen bakgrund. En parallell utveckling under denna tid är att såväl skolor som bostadsområden har blivit mer och mer etniskt segregerade (Hedström 2019). Segregerade bostadsområden och skolor innebär att dagens unga i högre utsträckning växer upp i skilda världar, i många fall med begränsad kontakt med unga med annan bakgrund. Om unga med olika bakgrund alltmer sällan möts, hur påverkar detta deras uppväxt, och möjligheterna till integration och samhällelig gemenskap?

Den stora invandringen i förhållande till folkmängden, och den tilltagande segregationen, har bidragit till att integrationsfrågan på senare år har rankats som en av de viktigaste politiska frågorna av det svenska folket (se exempelvis Novus 2021). I såväl samhällsdebatten som i integrationsforskningen står ofta vuxna och arbetsmarknadsfrågor i fokus. Förutsättningarna för inträdet till arbetsmarknaden formas emellertid i unga år, och det finns många andra aspekter av integration som berör barn och unga. På senare år har bland annat frågor som handlar om skolresultat, hedersnormer, och konflikter mellan grupper, diskuterats flitigt. Dessa frågor är viktiga för att säkerställa

¹ I gruppen barn med utländsk bakgrund ingår barn som själva är utrikes födda och barn som är födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar. Denna definition av "utländsk bakgrund" alternativt "invandrarbakgrund" används i hela inledningskapitlet, om inte annat anges. Till gruppen "svensk bakgrund" räknas de som är födda i Sverige och har minst en svenskfödd förälder.

² Asylsökande är inte folkbokförda i Sverige och räknas därmed inte in i statistiken för befolkningen. För att en asylsökande ska bli folkbokförd krävs att personen har ett uppehållstillstånd som gäller i minst 12 månader. Först då räknas personen som invandrad i Sverige och ingår i befolkningsstatistiken.

ett samhälle som är jämlikt och socialt hållbart och är därför några av de frågor som tas upp i rapporten. Idag vet vi att dessa utmaningar inte fördelas jämnt mellan olika grupper av unga. Att enbart dela upp unga efter svensk och utländsk bakgrund döljer emellertid de stora socioekonomiska och kulturella skillnader som finns inom båda grupperna. I denna antologi inkluderas därför även andra aspekter som födelseregion, familjebakgrund, religion, och bostadsområdets betydelse, för att få en mer nyanserad bild av ungas liv, erfarenheter och förutsättningar. I debatten saknas ofta ungas röst men också lärarnas erfarenheter, en annan utgångspunkt i denna antologi är därför att ge röst till både ungdomar och lärare genom studier baserade på deras berättelser. Genom att belysa ungas uppväxtvillkor utifrån olika perspektiv syftar denna antologi till att öka kunskapen i dessa frågor. Frågor som besvaras i rapporten är bland annat:

- I vilken utsträckning skiljer sig skolkvalitet och studieresultat för barn med olika bakgrund? Hur ser ungas sociala integration ut idag? Vilka umgås de med? Hur ser unga med och utan utländsk bakgrund på sin nationella identitet? Vilka värderingar har de?
- Hur påverkas unga av att växa upp i områden med en hög andel fattiga samt hög andel invånare med utländsk bakgrund? Vilken betydelse har det för skolresultat, benägenhet att skaffa sig en högre utbildning och framtida inkomst?
- Hur uppfattar unga heder, hedersvåld och hedersrelaterade normer och hur är detta kopplat till integration? Vilken roll spelar skvaller- och ryktesspridning för upprätthållandet av hedersnormer? Vilka strategier använder sig unga kvinnor av för att förhindra ryktesspridning?
- Hur tar sig mötet mellan unga med olika sociokulturell och nationell bakgrund uttryck i skolans vardagsliv? Hur beskriver eleverna själva de konflikter som uppstår mellan olika grupperingar?
- Vilka förutsättningar upplever lärare att de har för att kunna hantera problem relaterade till kulturell mångfald i svenska skolor idag? Vilka utmaningar möter de i sitt arbete och vilka strategier använder de sig av för att främja positiva interetniska relationer bland ungdomar?

I detta kapitel sammanfattar vi de viktigaste resultaten från de olika studierna i antologin och sätter de frågor som studeras i rapporten i ett större sammanhang. Även om metod, material och frågeställningar skiljer sig så återkommer

samma frågor och utmaningar i flera kapitel, nedan diskuterar vi dessa teman och kopplar resultaten till tidigare studier på området.

Skolsegregation och skolresultat

Skolan är en av de viktigaste arenorna utanför familjen där människor med olika bakgrund möts. Skolan har därför en central roll i flera av antologins bidrag. Sedan 1990-talet har spridningen mellan skolors genomsnittliga resultat ökat markant (Skolverket 2012). Att det fria skolvalssystemet har förstärkt segregationen är de flesta forskare överens om idag (se exempelvis Östh m.fl. 2013; Trumberg 2011), även om det finns studier som tyder på att boendesegregationen är den främsta orsaken till den ökande skolsegregationen (Brandén & Bygren 2019; Lindbom 2010). I den politiska debatten har förslag som lottning till populära skolor och bussning av elever mellan olika områden förts fram för att motverka skolsegregationen.

Oavsett vilka faktorer som driver utvecklingen så har den stora invandringen i kombination med den ökande skolsegregationen lett till att det finns skolor där det går väldigt få barn med svenska som modersmål. I vissa skolor i Stockholm, Göteborg och Malmö saknas i princip elever med svenska som modersmål, vilket naturligtvis försvårar integrationen och möjligheterna för eleverna att lära sig svenska språket. Även lärare i dessa skolor upplever utmaningar kopplade till elevernas bristande kunskaper i svenska språket. Tidigare undersökningar har pekat på att lärare på skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund trivs sämre med sitt arbete, och i högre utsträckning överväger att lämna yrket (Skolverket 2004).

Vilken betydelse har då skolans sammansättning för elevernas skolresultat? Tidigare studier har visat att elever – oavsett bakgrund – som går i skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund har lägre genomsnittliga meritvärden än elever som går i skolor med lägre andel elever med utländsk bakgrund. Eftersom de flesta skolor i Sverige har ett elevintag som är knutet till skolans geografiska närområde är det svårt att särskilja eventuella effekter av att gå i en viss skola från bostadsområdets betydelse. En undersökning från Skolverket från 2004 kom fram till att andelen elever med utländsk bakgrund i sig inte kan förklara de sämre skolresultaten utan att utbildningsnivån, sysselsättningsgraden och inkomsterna bland föräldrar är lägre för elever som går i skolor med en hög andel elever med utländsk

bakgrund. Undantaget är skolor där mer än 80 procent av eleverna har utländsk bakgrund. På dessa skolor är betygsutfallet lägre även efter att hänsyn tagits till socioekonomiska faktorer, vilket skulle kunna bero på att barn som växer upp i segregerade områden med en väldigt stor andel utlandsfödda får mindre kontakt med det svenska språket (Skolverket 2004).

Andra studier har jämfört hur det går för barn med olika bakgrund beroende på olika faktorer på individnivå. Resultaten visar att barn med utländsk bakgrund har ett lägre genomsnittligt meritvärde och i lägre utsträckning uppnår gymnasiebehörighet (SCB 2021).³ En studie från SNS visar på att skillnaderna i studieresultat mellan barn med svensk och utländsk bakgrund har ökat under senare år, vilket framför allt beror på att utrikesfödda elever i genomsnitt presterar sämre än tidigare. Att skillnaderna på senare år har ökat kan till viss del förklaras med att barn som invandrar till Sverige i dag är något äldre, har sämre förkunskaper, och i högre utsträckning har lågutbildade föräldrar, jämfört med de barn som tidigare invandrat (Grönqvist & Niknami 2020).

Fördjupade analyser visar emellertid att den främsta förklaringen till skillnader i skolresultat mellan barn med svensk och utländsk bakgrund är föräldrarnas socioekonomiska bakgrund. En annan faktor som har betydelse är i vilket område eleven bor. När man jämför svenskfödda och utlandsfödda barn med samma socioekonomiska förhållanden och boende i samma område försvinner stora delar av skillnaderna (Grönqvist & Niknami 2017; 2020). Elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning, som lever i ett hushåll med hög disponibel inkomst, och som bor med båda sina föräldrar, har ett högre genomsnittligt meritvärde. Det tycks med andra ord inte vara den utländska bakgrunden i sig som är avgörande utan att elever med utländsk bakgrund i högre utsträckning har lågutbildade föräldrar, föräldrar med låga inkomster och en annan boendesituation, jämfört med elever med svensk bakgrund. När man kontrollerar för dessa faktorer försvinner i princip betygsskillnaderna mellan elever med svensk bakgrund och utländsk

³ Det genomsnittliga meritvärdet för unga i årskurs 9 med svenskfödda föräldrar låg år 2015–2018 på 224, motsvarande siffra för unga födda i Sverige med invandrade föräldrar var 214. För utrikesfödda barn varierar meritvärdet kraftigt beroende på antal år i Sverige. För barn som bott i Sverige i mer än fyra år låg det genomsnittliga meritvärdet på 199, medan barn som bott i Sverige mellan två och fyra år hade ett genomsnittligt meritvärde på 146 (SCB 2021).

bakgrund helt, med undantag för de elever som nyligen invandrat till Sverige. En annan faktor som har stor betydelse för skolresultaten är kön. Faktum är att kön har större betydelse än nationell bakgrund då flickor med utländsk bakgrund har ett högre genomsnittligt meritvärde än pojkar med svensk bakgrund, det enda undantaget utgörs av gruppen flickor som bott i Sverige i mindre än fyra år (SCB 2021).

I antologins första kapitel jämför Jan O. Jonsson, professor vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet, skolor och skolresultat utifrån ungas bakgrund. Detta gör han med hjälp av en stor enkätstudie riktad till elever, lärare och föräldrar. Resultaten visar att skolorna är relativt likvärdiga vad gäller kvalitet, vilket delvis kan förklaras av att Sverige för en kompensatorisk utbildningspolitik där kommunerna omfördelar resurser mellan skolor med avseende på elevunderlag. Elever med invandrarbakgrund går oftare i skolor med olika typer av "ordnings- och uppförandeproblem" som skolk, störd undervisning och svordomar, men de stora skillnaderna gäller främst studieresultaten. I enlighet med tidigare studier visar Jonsson att såväl betyg som genomströmningen i gymnasiet är lägre bland unga med utländsk bakgrund, och studieframgångarna på högskolan svagare. Det gäller särskilt för unga som invandrat efter skolstart. Ett mer överraskande resultat är kanske att unga med utländsk bakgrund ofta har höga utbildningsambitioner. De väljer i högre utsträckning högskoleförberedande gymnasieprogram och påbörjar oftare en högskoleutbildning, jämfört med unga med svensk bakgrund med liknande socioekonomiska förutsättningar och betyg.

Vad är det då som avgör om barn som kommer från studieovana hem ändå klarar sig bra i skolan? Och hur kan vi tillvarata ungas studieambitioner? En ny studie från Stockholms universitet har genom intervjuer med ungdomar med olika bakgrund undersökt vilka faktorer som ger studieframgång. En viktig faktor tycks vara stöd och omsorg från en förälder eller annan vuxen, samt stöd från lärare som ser eleven som individ och väcker intresset för ämnet. En annan drivkraft är att göra sina föräldrar stolta. Unga med invandrarbakgrund som sett sina föräldrars sociala status sjunka sedan de kom till Sverige kan vilja kompensera för detta. Några ser hur föräldrarna uppoffrat mycket för deras skull och vill därför inte misslyckas (Osman, Carlhed Ydhag & Månsson 2020).

Arbete och levnadsvillkor

En fråga som fått stort utrymme i den politiska debatten är det låga arbetskraftsdeltagandet bland utomeuropeiskt födda vuxna. Det låga arbetskraftsdeltagandet innebär att många barn med utomeuropeisk bakgrund, och särskilt utrikesfödda barn, oftare växer upp med föräldrar som är arbetslösa eller har låga inkomster. Barn med utländsk bakgrund är också oftare trångbodda jämfört med barn med svensk bakgrund (SCB 2020). Det är med andra ord inte bara skolor och bostadsområden som skiljer barn med olika bakgrund åt, även de socioekonomiska uppväxtvillkoren varierar kraftigt mellan olika grupper. Vilka konsekvenser får dessa skilda förutsättningar för ungas livchanser?

I antologins andra kapitel belyser Bo Malmberg och Eva Andersson, båda professorer i kulturgeografi vid Stockholms universitet, hur inkomstsegregationen ser ut i Sverige, med särskilt fokus på fattiga områden och utrikes födda. Genom att följa gruppen unga födda 1986 undersöker författarna i vilken utsträckning individerna bor kvar i fattiga områden som vuxna, samt vilka konsekvenser en uppväxt i fattiga områden får för deras inkomst och utbildning senare i livet. Ett positivt resultat är att de allra flesta som bodde i fattiga områden år 2001 har flyttat till mindre fattiga områden år 2016. Den grupp som bodde kvar i ett fattigt område utmärkte sig dock i flera avseenden. De var oftare födda utanför Europa, och hade i högre utsträckning låg utbildning, låga skolbetyg, försörjningsstöd, var arbetslösa, fick barn före 25 års ålder, hade arbetslösa föräldrar och föräldrar utan universitetsutbildning, jämfört med de som flyttat. Författarna finner även att det område som ungdomarna bodde i som tonåringar har betydelse för vilken inkomst och utbildning de har i 30-årsåldern. Störst betydelse har det närmaste grannskapet.⁴ Om en person växer upp i ett område med en stor andel fattiga grannar kommer det med andra ord att påverka personens utbildningslängd och inkomst negativt. Resultaten pekar på att ju mer samhället segregeras, desto mer kommer ungas förutsättningar att skilja sig åt.

För många unga är övergången från studier och inträdet på arbetsmarknaden en utmaning. Särskilt sårbara är unga som saknar gymnasieutbildning, har utländsk bakgrund, lågutbildade eller arbetslösa föräldrar, liksom unga med

⁴ Här definierat som de närmaste 200 grannarna.

funktionshinder (Plenty m.fl. 2018). Unga med utländsk bakgrund har även lägre inkomster och svagare ställning på arbetsmarknaden jämfört med unga med svensk bakgrund. Lägst inkomst har de som invandrat efter 16 års ålder (Engdahl & Forslund 2016). Enligt en studie från Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) hade ett barn som var tio år vid ankomsten i genomsnitt sex procentenheter lägre chans att ha ett arbete i 30-årsåldern än ett syskon som föddes samma år som familjen kom till Sverige (Böhlmark m.fl. 2009). Ungdomar med utländsk bakgrund är också över-representerade bland gruppen unga som varken arbetar eller studerar (så kallade UVAS, jämför engelskans NEET, Not in Employment, Education, or Training) (Engdahl & Forslund 2016).

Värderingar och hedersnormer

Sverige är känt som ett av världens mest progressiva länder när det gäller jämställdhet och barns rättigheter. Internationella enkätstudier som *World Values Survey* visar att Sverige värderingsmässigt är ett extremt land med starkt sekulära och individualistiska värderingar. På den så kallade kulturkartan⁵ placerar sig Sverige i diametralt motsatt ände av kartan i relation till många av de länder som de som invandrar till Sverige kommer från. Det är därför inte så konstigt att svenska normer kan krocka med värderingar hos vissa grupper av invandrare som kommer från mer traditionella och religiösa länder. Värderingsundersökningar i den vuxna befolkningen visar att de frågor där svenskfödda och utlandsfödda skiljer sig mest är hur viktig religionen är i deras liv samt frågor som rör jämställdhet och sexualitet (se exempelvis Invandrarindex 2020 och Puranen 2019).

Syns dessa skillnader även i den yngre befolkningen? Jan O. Jonsson undersöker ungas attityder och värderingar och finner stora skillnader mellan unga med svensk och utländsk bakgrund när det gäller frågor som rör familj, religion, jämställdhet och sexualitet. Det gäller även unga som är födda och uppväxta i Sverige med invandrade föräldrar. Ett annat sätt att mäta integration är att undersöka i vilken utsträckning de som invandrat identifierar sig med mottagarlandet. Jonssons resultat visar att identifikationen med Sverige är något högre bland unga som är födda i Sverige med utlandsfödda föräldrar

⁵ För 2020 års kulturkarta, se exempelvis <https://www.iffs.se/world-values-survey/>

jämfört med unga som själva har invandrat, men den är fortfarande klart lägre än bland unga med svensk bakgrund.

På senare tid har frågor om hedersförtryck, hedersvåld, könsstympning och barnäktenskap fått en mer framträdande roll i den svenska samhällsdebatten. Trots samhällets institutioner – som på olika sätt ska bidra till att skapa goda uppväxtvillkor för alla barn och unga, samt gripa in då de riskerar att fara illa – riskerar många barn att falla utanför samhällets skyddsnät. Många av dem som kämpar mot hedersförtryck – ofta kvinnor med egen erfarenhet av hedersrelaterade normer – har riktat kritik mot det svenska samhället och de politiska partierna för att inte ta frågan på tillräckligt stort allvar. På senare år har ett antal försök till kartläggningar om hur utbredda problemen är genomförts. Få studier har emellertid utgått från ungdomarnas egna erfarenheter.

I antologins tredje kapitel skriver Susanne Åsman, doktor i socialantropologi vid Göteborgs universitet, om hur skvaller och ryktesspridning påverkar unga kvinnor i en miljö där heder anses vara viktigt. Studien baseras på intervjuer med ungdomar på tre olika gymnasieskolor i en storstadsregion i västra Sverige. Resultaten visar att rykten kring unga kvinnor, deras utseende och beteende, anses kunna skada en familjs och släkts sociala anseende och status. Om männen bedöms ha tappat kontrollen över familjens kvinnliga medlemmar anses de också förlora sin egen manlighet. Familjens heder riskerar då att gå förlorad, vilket kan leda till bland annat social utfrysning. Genom en noggrann och konstant kontroll av familjens kvinnor – vilka de pratar med, var de befinner sig, hur de beter och klär sig – försöker resten av familjen eller släkten, förhindra att skvaller och rykten sprids. I strävan efter ett friare och mer självständigt liv använder de unga kvinnorna sig av olika strategier för att hantera den rigorösa kontrollapparaten som de utsätts för. Strategierna kan handla om allt från att välja en gymnasieskola längre bort från hemmet eller smussa med kläder och smink till skolan, till att mer handgripligen försöka kontrollera ryktesspridning genom att visa upp en hård attityd i skolan, eller genom att hota elever som sprider eller kan tänkas sprida rykten.

Frågan om hedersförtryck hänger nära samman med integration. För de unga – framför allt flickor – som inte tillåts röra sig fritt, delta i fritidsaktiviteter eller umgås med pojkar utanför familjen försvåras naturligtvis integrationen, på samma gång som segregation och bristande integration gör det svårt att

bryta de hedersnormer som finns i vissa områden. Tidigare studier visar på att många utsatta ungdomar har lågt förtroende för polisen och socialtjänsten, och att de flesta skulle vända sig till en lärare, skolkurator eller skolsköterska om de är i behov av stöd eller hjälp, i den mån de överhuvudtaget skulle prata med någon utomstående, vilket visar på vilken oerhört viktig roll skolan har för de ungdomar som är utsatta för hedersförtryck (Baianstovu 2019).

Möten och motsättningar mellan grupper

Även om skolan har en särställning som mötesplats för unga med olika bakgrund finns naturligtvis andra arenor där unga kan mötas, som fritidsaktiviteter och idrottsföreningar. Från politiskt håll har det funnits förhoppningar om att idrottsrörelsen ska utgöra en aktör i nyanländas etablering i det svenska samhället och många idrottsföreningar har engagerat sig för att integrera nyanlända. Tidigare studier har emellertid visat att färre barn och unga med utländsk bakgrund är idrottsaktiva jämfört med unga med svensk bakgrund, det gäller särskilt flickor med föräldrar födda i länder utanför Europa. Skillnaderna minskar dock ju längre man varit i landet och barn som själva har invandrat har ett högre deltagande än barn vars föräldrar invandrat (Lundqvist 2019; se även Kassman & Kneck 2021).

Hur ser då den sociala integrationen ut idag? Jan O. Jonssons resultat visar att de flesta ungdomar faktiskt har vänner med annan bakgrund än de själva. Bland unga med utländsk bakgrund har mer än nio av tio en vän med svensk bakgrund, och bland unga med svensk bakgrund har nästan tre fjärdedelar en vän med invandrarbakgrund. Att vara utsatt för mobbning är vanligare bland elever som tillhör en minoritet på skolan, oavsett om de har svensk eller utländsk bakgrund. I skolor med en hög andel elever med svensk bakgrund är elever med utländsk bakgrund mer utsatta men också tvärtom. Minst utsatta tycks elever som själva är födda i Sverige men med invandrade föräldrar vara.

En studie från Forum för levande historia om ungas attityder till olika grupper visar att unga i Sverige har en hög grad av generell tolerans – här definierat som avsaknad av negativa attityder till utsatta grupper. När det gäller inställningen till invandrare var cirka 70 procent av pojkarna och närmare 80 procent av flickorna mycket toleranta eller i huvudsak toleranta. Runt tio procent av pojkarna och cirka fem procent av flickorna gav uttryck för intoleranta attityder. Övriga hade en mer neutral hållning. I samma studie

tillfrågades eleverna om de blivit retade för sitt ursprung (svenskt eller utländskt) de senaste tolv månaderna. Resultaten visade att utlandsfödda elever i högre utsträckning blivit retade för sitt ursprung både i och utanför skolan. Andra utsatta grupper är homo- och bisexuella och troende muslimer, som i högre utsträckning rapporterade att de utsatts för trakasserier jämfört med heterosexuella respektive kristna elever (Forum för levande historia 2014).

Skolans roll för ungdomar att potentiellt uppleva både positiva möten såväl som konflikter diskuteras i flera av antologins bidrag. I antologins fjärde kapitel studerar Thomas Johansson och Ylva Odenbring, forskare vid Göteborgs universitet, så kallad vardagsrasism i skolor. Utifrån intervjuer med elever i årskurs nio får vi en inblick i uppfattningar om likheter och olikheter mellan olika grupperingar i skolan. På skolan i studien har en konfliktlinje uppstått mellan elever med majoritetsbakgrund och elever med någon form av invandrar- eller flyktningbakgrund. Vardagsrasismen tar sig här uttryck i att elever från majoritetsgruppen lyfter fram aspekter av kulturella olikheter på ett negativt sätt, eller genom verbala angrepp på elever utifrån deras hudfärg eller religion. Intervjuerna visar bland annat att muslimska flickor med slöja är särskilt utsatta för rasistiska kommentarer.

Även i Susanne Åsmans kapitel behandlas spänningar och konflikter mellan olika grupper. Här är det dock inte främst den nationella tillhörigheten eller det etniska ursprunget som konflikterna kretsar kring. Skiljelinjerna i de områden Åsman undersöker, där heder anses vara viktigt, går snarare mellan grupper av ungdomar som lever med olika starka hedersnormer och grader av frihet. Ryktesspridning kring vad som anses vara moraliska överträdelser av de flickor som agerar självständigt och tar sig friheter, kan under dessa omständigheter bli en utlösande faktor till allvarliga konflikter och regelrätta slagsmål.

Forskarna Sevgi Bayram Özdemir, Erik Lundberg och Metin Özdemir, verksamma vid Örebro universitet respektive Högskolan Dalarna, tar avstamp i lärarnas erfarenheter. Genom intervjuer undersöks lärarnas strategier för att främja positiva relationer mellan elever med olika etnisk och kulturell bakgrund. Resultaten visar att en majoritet av lärarna arbetar aktivt med detta även om arbetssätten varierar. Vissa lärare arbetar med att öka kulturella kunskaper och förståelsen bland elever, främja social integration och skapa

förutsättningar för ett öppet och inkluderande klassrumsklimat. Andra fokuserar på att värdera och behandla elever lika och underlätta samarbeten mellan elever. Utmaningarna i arbetet beskrivs främst vara kopplat till värderingsskillnader och kulturella olikheter, främlingsfientlighet och intolerans bland elever, men även till bristande kunskaper i svenska språket. Resultaten visar också att en majoritet av de intervjuade lärarna inte anser att lärarutbildningen gett dem tillräckliga förutsättningar för att främja positiva interetniska relationer. Fortbildning i mångfaldsfrågor tycks dock fylla en viktig funktion för att öka lärares upplevda kompetens på området, vilket kan göra dem bättre rustade för de utmaningar ett allt mer mångkulturellt klassrum innebär.

Angående användandet av nedsättande ord

I denna antologi förekommer det i vissa citat nedsättande ord. Att de återges ska inte ses som ett normaliserande av ordens användning. Vi har valt att skriva ut orden då de är del av forskarnas material och visar på det språkbruk som förekommer i de studerade miljöerna.

Referenser

Baianstovu, Rúna; Strid, Sofia; Cinthio, Hanna; Särnstedt Gramnaes, Emmie & Enelo, Jan-Magnus (2019) "Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar". Örebro universitet.

Brandén, Maria & Bygren, Magnus (2019) "Hur påverkas skolsegregationen av möjligheten att välja skola?", i Hedström, Peter (red.) (2019) "Segregation. Slutrapport från ett forskningsprogram". Riksbankens jubileumsfond, RJ:s skriftserie nr 16.

Böhlmark, Anders; Nordström Skans, Oskar & Åslund, Olof
"Invandringsålderns betydelse för social och ekonomisk integration". IFAU, Rapport 2009:20.

Engdahl, Mattias & Forslund, Anders (2016) "En förlorad generation? Om ungas etablering på arbetsmarknaden". IFAU, Rapport 2016:1.

Forum för levande historia (2014) "Tid för tolerans. En studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort". Rapportserie 2014:1.

Grönqvist, Hans & Niknami, Susan (2020) "Studiegapet mellan inrikes och utrikes födda elever". SNS forskningsrapport.

Grönqvist, Hans & Niknami, Susan (2017) "Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund". Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2017:3. Stockholm: Finansdepartementet.

Hedström, Peter (red.) (2019) "Segregation. Slutrapport från ett forskningsprogram". Riksbankens jubileumsfond, RJ:s skriftserie nr 16.

Invandrarindex (2020) Rapport Sverige.
<http://www.invandrarindex.se/rapport-sverige-2020/>

Kassman, Anders & Kneck, Åsa (2021) "Idrott och hälsa bland flickor. Uppfattningar och erfarenheter bland föräldrar från Somalia, Eritrea, Syrien och Sverige". Delegationen för migrationsstudier, 2021:1.

Lindbom, Anders (2010) "School Choice in Sweden: Effects on Student Performance, Schools Costs, and Segregation". *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54.

Lundkvist, Erik (2019) "Idrott och integration – lättare sagt än gjort?" i Helander, Karin & Leviner, Pernilla (red.) *Barn, migration och integration i en utmanande tid*. Ragulka press.

Novus (2021) "Rapport: Viktigaste politiska frågan" <https://novus.se/novus-svensk-valjaropinion/valjarforstaelse/viktigaste-politiska-fragan/>.

Osman, Ali; Carlhed Ydhag; Carina & Månsson, Niclas (2020) "Recipe for educational success: a study of successful school performance of students from low social cultural background". *International Studies of Sociology of Education*.

Plenty, Stephanie; Andersson, Anton B; Hjalmarsson, Simon; Mood, Carina; Rudolphi, Frida & Treuter, Georg (2018) "Hur går det för våra unga vuxna? En rapport om sysselsättning och levnadsvillkor", Institutet för Framtidsstudier, Forskningsrapport 2018:1.

Puranen, Bi (2019) "Med migranternas röst. Den subjektiva integrationen". Institutet för Framtidsstudier, Forskningsrapport 2019:2.

SCB (2021) "Elever i årskurs 9 med högutbildade föräldrar presterar bättre".

SCB (2020) "Barn och unga med svensk och utländsk bakgrund, antal efter kön, ålder, utländsk/svensk bakgrund och år", egna beräkningar, Statistikdatabasen (20-09-09).

SCB (2020) "Uppväxtvillkor för barn med utländsk bakgrund", Demografiska rapporter 2020:3.

Skolverket (2012) "Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid". Rapport 374.

Skolverket (2004) "Elever med utländsk bakgrund". Rapport till regeringen 1 oktober 2004.

Trumberg, Anders (2011) "Den delade skolan. Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet", Örebro studies in Human Geography 6.

Östh, John; Andersson, Eva; Malmberg, Bo (2013) "School choice and increasing performance difference: A counterfactual approach". *Urban studies*.

2. Integration bland unga i Sverige

Jan O. Jonsson

Institutet för framtidsstudier
Nuffield College, Oxford

Vikten av att studera integration

Frågan om integration bland ungdomar mellan 14 och 19 år är i centrum i detta kapitel, som syftar till en bred beskrivning av olika former av integration. I kapitlet studeras inte bara hur det går för unga med invandrabakgrund i skolan och på arbetsmarknaden, som är relativt välbeforskade områden, utan också social och kulturell integration. Några av de frågor som ställs är: I vilken grad skiljer sig studieresultat och utbildningsval mellan unga med olika bakgrund? Hur vanligt är det att unga har vänner med annan bakgrund än de själva? I vilken grad identifierar sig unga med utländsk bakgrund som svenskar? Finns det någon skillnad vad gäller religiositet och synen på jämställdhet mellan olika grupper av unga? Skiljer sig unga med invandrabakgrund som är uppväxta i Sverige från dem som själva invandrat? Och hur förändras dessa gruppskillnader under tonåren? Analyserna grundar sig främst på riksrepresentativa enkätdata som är insamlade bland elever i grundskolans årskurs 8 år 2011, med uppföljningar 2012, 2013, samt år 2016, då de var 19–20 år gamla.

Den höga invandringen till Sverige under de senaste decennierna har gjort integration både till en viktig politisk och vetenskaplig fråga. I den offentliga debatten reses krav på såväl majoritetssamhället som på invandrare när det gäller integrationen. Vissa aspekter av ansvaret för integrationen är relativt okontroversiella, som att viktig samhällsinformation skall finnas tillgänglig också på våra vanligaste invandrarspråk; samtidigt som invandrare bör försöka lära sig svenska. När det gäller andra områden blir frågor om integrationens ansvar, form, utsträckning och tempo snabbt kontroversiella.

Bör invandrare anpassa sig till 'svenska' jämställdhetsnormer? Bör stat och kommun stödja utövande av invandrares religioner? Här bryts olika åsikter och värderingar i en normativ diskussion som ligger utanför analysen i detta kapitel.

Oberoende av normativ ståndpunkt bör en politisk och allmän diskussion om integration baseras på någon form av kunskapsunderlag. Många efterfrågar en evidensbaserad politik, vilket kan definieras som att politiska beslut ska ha ett så objektivt, uppdaterat och gott faktaunderlag som möjligt. Det kommer visserligen alltid att finnas olika meningar om 'fakta', och samma siffror kan tolkas på olika vis, men ett mål bör rimligen vara att en upplyst debatt ska grundas i en beskrivning av samhällsförhållanden och utveckling som är objektiv, transparent och av hög kvalitet. Det är knappast kontroversiellt att säga att debatten om invandring och integration är förhållandevis långt ifrån detta mål. Tonläget är högt och både den politiska och massmediala bilden ofta svartvit. Faktaunderlaget är partiellt och flera centrala frågor obesvarade. Har utvecklingen, som en del befarar, redan lett till parallella samhällen, en "social, ekonomisk och mänsklig apartheid"?⁶ Präglas ungdomar i storstädernas förorter av hopplöshet och uppgivenhet, likt bilden av Paris 'banlieues'? Är frågan om integration ens aktuell för de som har utlandsfödda föräldrar men som själva är födda och uppvuxna i Sverige?

En bred och pragmatisk syn på integration

För att ge en bred bild av integrationen kommer vi att uppmärksamma tre dimensioner. De flesta studier inom området handlar om *strukturell integration* (utbildning, jobb, inkomst och bostadsort). Till denna dimension adderar vi *social integration* (vänner och sociala nätverk) och *kulturell integration* (värderingar, religiositet och identifikation). Båda dessa dimensioner är fundamentala, samtidigt som de inte är studerade i lika hög utsträckning. Man skulle kunna expandera områdena på olika sätt. Närmast till hands ligger kanske att lyfta in *politisk integration*, inte minst för att människors möjlighet att förändra sin situation ofta går via politiken. Eftersom våra intervjupersoner är unga har denna dimension inte täckts in i de första

⁶ Citatet är från Janne Josefssons betraktelse över integration och segregation i DN 13/9 2019: "Vi kallar det mångkultur, men i själva verket har vi skapat en social, ekonomisk och mänsklig apartheid i Sverige."

undersökningarna, varför denna aspekt inte behandlas här (för en analys av olika aspekter av politisk integration se Bevelander & Spång 2017).

Utöver dessa dimensioner analyserar vi en annan ofta använd indikator på integration, nämligen *adaption*, ett psykologiskt begrepp som brukar användas för att studera psykiska konsekvenser av migration och kulturella förändringar på individnivå (se Berry m.fl. 2006). Eftersom *adaption* handlar om individers reaktioner på omgivningen i termer av välbefinnande ger den ett annat perspektiv på integration. Vi menar att detta perspektiv är viktigt som ett komplement, även om den inte följer den vanliga sociologiska synen på integration, där fokus riktas mot resurser, relationer, identifikation och värderingar.

Inom våra tre huvuddimensioner av integration mäter vi ett antal centrala indikatorer. Vi gör det huvudsakligen med hjälp av enkäter till ungdomar, med början i grundskolans årskurs 8, men vi använder också administrativa data (t.ex. skolbetyg). Valet av dimensioner och indikatorer har gjorts mot bakgrund av centrala politiska och vetenskapliga frågor. I jämförelse med många andra studier på området där fokus riktas mot enstaka indikatorer har vi valt ett ovanligt brett angreppssätt. Man bör dock vara medveten om att det handlar om ett urval av aspekter, och att det inte finns någon teoretiskt given uppsättning mått för att fånga 'integration'. Inom de olika dimensionerna kan man givetvis även tänka sig andra indikatorer. Eftersom studien är gjord på ungdomar kan vi exempelvis bara studera övergången till arbetsmarknaden, vi har ännu inga indikatorer på yrkes- och inkomstkarriärer. När det gäller den strukturella integrationen i form av arbetsmarknadsutfall bland vuxna invandrare finns emellertid redan ett stort antal ingående analyser (se t.ex. Olli Segendorf & Teljosuo 2011 och Åslund, Forslund & Liljeberg 2017).

De dimensioner och indikatorer som vi studerar i detta kapitel framgår av Tabell 2.1. Alla kommer inte att redovisas utförligt, men resultaten kommer att sammanfattas.

Tabell 2.1. Olika dimensioner av integration jämte adaption, samt indikatorer som berörs i kapitlet.

Strukturell	Social	Kulturell	Adaption, välbefinnande och framtidstro
Studieresultat och utbildningsval	Vänner	Nationell identifikation	Internaliserade och externaliserade problem
Skolkvalitet och ojämlikhet	Mobbning	Religion och religiositet	Framtidstro
På tröskeln till vuxenlivet	Attityder till andra grupper	Tolerans – familj och sexualitet	
		Attityder till jämställdhet	

Integration definieras som likhet mellan grupper

Eftersom vi vill kunna uttala oss om huruvida integrationen ökar eller minskar i samhället behöver vi en närmare definition av begreppet 'integration' än bara olika dimensioner av utfall. Vi ansluter oss till den som utgår från *likhet mellan grupper* när det gäller (a) möjligheter, rättigheter och skyldigheter, (b) social acceptans och sociala nätverk, samt (c) grundläggande värderingar (Jonsson, Kalter & van Tubergen 2018; jfr. Alba & Nee 1997; 2003). En sådan definition överensstämmer också väl med de olika aspekterna av integration i Tabell 2.1. Genom att betona likhet utgår vi inte från något 'normvärde', utan definitionen öppnar för att det som är typiskt (genomsnitt, median, typvärde) förändras över tid, även i majoritetsbefolkningen och möjligen också i samspel med invandrade grupper. När vi frågar hur långt integrationen har kommit, eller hur snabbt den går, gäller det alltså i relation till en rörlig referenspunkt.

Integration definierad som likhet är inget normativt begrepp, utan empiriskt beskrivande. På det sättet syftar vår undersökning till att visa "fakta om integration" – likhet mellan barn till invandrare och svenskfödda i ett antal centrala avseenden – utan att värdera detta.

Vårt val av definition innebär att integration inte betraktas som en fråga som enbart angår invandrare – likhet kan uppstå genom grupperns ömsesidiga anpassningar till varandra och till ett föränderligt samhälle (låneord i språket

är ett exempel). Det brukar uttryckas så att integrationen är 'tvåsidig', men frågan är om inte det är en föråldrad syn. En utmaning, särskilt i det svenska perspektivet med våra många invandrargrupper, är att bredda denna tanke till att behandla integration som ett *mångsidigt* fenomen, som tar hänsyn till den stora variation som finns såväl i majoritetsbefolkningen som inom invandrargruppen. Detta är förstås särskilt viktigt när det gäller den sociala integrationen – elever från många olika språkliga och kulturella ursprung går tillsammans i svenska skolor.

Hur kan vi mäta förändring?

Genom att definiera integration som likhet kan vi studera den med hjälp av tvärsnittsdata, det vill säga uppgifter från ett givet tillfälle (vanligen ett visst år). Men eftersom integration är en process vill vi också studera förändring över tid. Detta gör vi på två olika sätt. Dels jämför vi de som är födda i Sverige av två invandrade föräldrar (en grupp vi kallar 'generation 2') med dem som själva invandrat ('generation 1'). Generation 1 delar vi i vissa analyser in efter hur lång tid de varit i Sverige.

Den andra strategin vi använder för att studera integration är att följa samma individer över tid. Det kan vi göra eftersom våra data är longitudinella – vi har intervjuat samma individer vid flera tillfällen, från 14/15 till 19/20 års ålder (hädanefter använder vi '14' och '19'). Mellan dessa åldrar utvecklas ungdomar när det gäller exempelvis attityder och sociala nätverk, och de gör viktiga utbildningsval. Således finns det utrymme för såväl den strukturella, sociala som den kulturella integrationen att förändras. Båda dessa strategier – att jämföra generationer och att studera samma individer över tid – utgår från hypotesen att integration för unga med invandrarbakgrund är beroende av exponeringen för värdlandet, dess språk och kultur. Antagandet är förstås att längre exponering leder till större likhet med unga av svensk härkomst i samma åldrar.

Datamaterial

Detta kapitel baseras huvudsakligen på ett datamaterial från projektet *Children of Immigrants Longitudinal Survey in Four European Countries (CILS4EU)*. Projektet startades år 2010 för att studera integration bland ungdomar och är ett samarbete mellan forskare i England, Tyskland, Holland

och Sverige (CILS4EU; se Jonsson m.fl. 2012; Kalter m.fl. 2018; www.cils4.eu). Den svenska studien gjordes vid Institutet för Social Forskning (SOFI) vid Stockholms universitet (www.sofi.su.se/LNU/CILS4EU). Sedan 2015 har projektet bedrivits i samverkan med Institutet för framtidsstudier. Tidigare publicerade resultat från analyser av dessa data kompletterar analyserna i detta kapitel.

I ett första steg drogs ett slumpmässigt urval av högstadieskolor, med ett överurval av invandrartäta skolor för att säkerställa tillräckliga bastal för att kunna studera elever med invandrarbakgrund. I varje skola valdes slumpvis två skolklasser i årskurs 8 (nästan alla elever är födda 1996). Bortfallet på skolnivå var 25 procent och på elevnivå 14 procent. Sammanlagt deltog 5 025 elever, från 251 skolklasser och 129 skolor, läsåret 2010/11. Eleverna i urvalet följdes först under tre år: 2011, 2012 (när de gick i årskurs 9), samt 2013 (när de flesta gick i årskurs 1 på gymnasiet). En uppföljande undersökning gjordes 2016, när ungdomarna i urvalet var 19 år gamla. En väsentlig del av frågorna i den senare undersökningen gällde högre utbildning och arbete. De två första undersökningarna genomfördes under skoltid i form av enkäter som administrerades av en intervjuare i varje skola. Eftersom de två senare undersökningarna inte genomfördes i skolor, utan huvudsakligen via webbformulär, blev bortfallet betydligt högre, runt 50 procent. Bortfallen i alla skeden är nästan exakt lika stort för elever med utländsk som svensk bakgrund.

Enkätfrågorna handlade bland annat om skola, fritid, attityder, hälsa, identitet och relationer. Särskilda avsnitt gällde så kallad sociometrisk information, främst frågor om klasskamrater och vänner – exempelvis vilka man umgås med, pluggar tillsammans med och bor nära. Den typen av data kan användas för många syften, exempelvis för att studera sociala nätverk, socialt kapital eller social uteslutning. Relevant för frågor om integration är möjligheten att studera relationer mellan olika 'etniska'⁷ grupper, samt hur nätverkens omfattning och inriktning skiljer sig mellan unga med svensk respektive utländsk bakgrund.

⁷ Vi använder 'etniska' inom citationstecken för att markera att grupptillhörigheten baseras på ursprungsland, vilket snarare är en approximation av 'etnicitet'.

Vi samlade också in information via enkäter riktade till ca 3 000 föräldrar (41 procents bortfall) och 216 lärare (14 procents bortfall på skolklassnivå). Föräldrar tillfrågades om bland annat levnadsförhållanden, attityder, religiositet, samt förhoppningar om deras barns skolgång, medan lärare främst lämnade uppgifter om skolans karaktär och förhållanden. När det gäller frågor som rör den strukturella integrationen, främst skolresultat och utbildningsval, använder vi oss även av registerinformation.

Undersökningens styrkor ligger i det longitudinella och jämförande perspektivet, i kombination med storleken på urvalet, särskilt med avseende på unga med invandrarbakgrund. Det låga bortfallet vid de två första enkät-tillfällena är också en stor fördel. Med avpassade statistiska vikter går det att dra slutsatser om alla unga födda år 1996, och det gör det möjligt att studera den stora variation som finns bland unga med bakgrund i olika ursprungs-regioner.

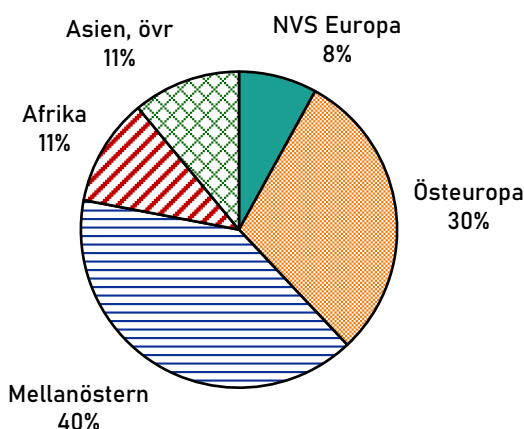
När vi korregerat för överurvalet av invandrantäta skolor består vårt analysmaterial av 83 procent unga med svenskfödda föräldrar (som vi även kallar 'unga/elever med svensk bakgrund'). Elva procent klassificeras som generation 2 och sju procent som generation 1. Tillsammans bildar generation 1 och 2 en grupp som vi betecknar som unga/elever med 'invandrarbakgrund' eller 'utländsk bakgrund'. Denna grupp definieras som barn som inte har någon svenskfödd förälder – de som har en utländsfödd och en svenskfödd förälder räknas som att de har 'svensk bakgrund' eftersom de med stor sannolikhet pratar svenska flytande och har kännedom om svenska förhållanden (inklusive informell, eller 'tyst' kunskap).

Figur 2.1 visar sammansättningen utifrån en grov uppdelning i ursprungs-regioner bland unga med utländsk bakgrund i urvalet. Mellanöstern, där även de med nordafrikansk, afghansk och pakistansk bakgrund ingår, dominerar. Många har också bakgrund i Östeuropa, särskilt Balkan. Övriga grupper är ganska lika representerade – övriga Afrika (främst Somalia), övriga Asien (t.ex. Vietnam, Kina), samt övriga Europa (dominerat av våra nordiska grannländer).

Till skillnad från flera andra västliga mottagarländer har Sverige numera en mycket blandad invandrargrupp. Det gör att de unga i våra data har ursprung i många olika länder, vilket gör att det är svårt att redovisa resultaten separat för varje land – bastalen blir små och resultaten därmed osäkra. De största

enskilda sändarländerna i vårt urval är Irak, Kosovo, Bosnien-Hercegovina, Somalia och Turkiet. Det kan också finnas etniska skiljelinjer inom dessa länder, exempelvis kan kurder och syrianer ha turkisk eller irakisk nationalitet

Figur 2.1. Ursprungsregion för unga tillhörande generation 1 och 2.

Källa: CILS4EU, våg 1.

Strukturell integration

Den strukturella sidan av integrationen rör sådant som utbildning, försörjning, rättigheter, möjligheter och levnadsvillkor. En grundbult för integration är att unga med invandrarbakgrund har samma möjligheter som majoritetsgruppen att skaffa sig utbildning, och att de sedan kan få arbete och inkomst som motsvarar deras kvalifikationer. Eftersom vi studerar ungdomar blir arbete och inkomst huvudsakligen en fråga om etablering på arbetsmarknaden för dem som inte studerar vidare. Huvudfokus här ligger dock på skola och utbildning, som är centrala för den strukturella integrationen eftersom de ligger till grund för framtida möjligheter på arbetsmarknaden.

Studieresultat och utbildningsval

Flera tidigare studier har visat att ungdomar i Sverige med invandrarbakgrund har lägre meritvärde i grundskolan. Bland unga med svenskfödda föräldrar som gick ut årskurs 9 under vårterminerna 2011 eller 2012, var det genomsnittliga meritvärdet 216. Det är högre än bland unga med invandrarbakgrund från generation 2 (207), och väsentligt högre än för dem i generation 1 (183), där de som kommit till Sverige efter skolstart halkar efter påtagligt (161)⁸. Grönqvist och Niknami (2017) visar att utvecklingen vad gäller studieresultat för unga som invandrat till Sverige (generation 1) har försämrats kraftigt på senare år, beroende på att denna grupp i högre utsträckning består av nyanlända samt unga från Mellanöstern, en grupp där meritvärdena i genomsnitt är relativt låga.

Unga med invandrarbakgrund har emellertid ofta höga utbildningsambitioner. De väljer i högre utsträckning studieförberedande gymnasieprogram och påbörjar oftare en högskoleutbildning, jämfört med unga med svensk bakgrund med liknande förutsättningar i termer av socioekonomisk bakgrund och/eller betyg (Jonsson & Rudolphi 2011; Jackson, Jonsson & Rudolphi 2012; Jonsson, Kilpi-Jakonen & Rudolphi 2014). Detta, för många okända, mönster gäller för övrigt i ett flertal västländer (Heath & Brinbaum 2014). Det speglar en hög ambitionsnivå, vilken visar sig även när vi analyserar yrkesaspirationer (Plenty & Jonsson 2020).

Genomströmning på gymnasienivå

Trots lägre betyg från grundskolan går alltså relativt många barn med utländsk bakgrund vidare till gymnasiet, och många väljer de högskoleförberedande programmen. Men hur går det för dem på gymnasiet?

Genomströmning – hur många av de som startar en utbildning som fullföljer den – är en viktig fråga för integrationen. Det handlar förstås om vilken utbildning ungdomar med olika ursprung till slut får, men genomströmningen säger också något om hur studievalsystemet och gymnasieskolan kan bidra till, eller kanske motverka, integrationen.

I Tabell 2.2 studerar vi vägen från årskurs 9 och genom gymnasiet. I den vänstra delen av Tabell 2.2a visas andel unga födda 1995–1996, med respektive

⁸ Data kommer från utbildningsregistret, som täcker alla elever i landet.

utan invandrarbakgrund, som var inskrivna i yrkesförberedande eller högskoleförberedande gymnasieprogram efter att ha gått ut grundskolan. De som inte var behöriga för gymnasiestudier eller som valde att sluta skolan (under en procent), redovisas för sig. Den högra sidan visar hur stor andel som slutfört gymnasiets olika programtyper fyra år senare, alternativt inte har gymnasieexamen. Andelarna i Tabell 2.2a visar alltså de aggregerade utfallen vid två olika tillfällen och inte några individuella vägar genom gymnasieskolan. De svaga studieresultaten för generation 1 avspeglas i att 25 procent inte är behöriga till ett nationellt program på gymnasiet. Om man bara ser till dem som anlänt till Sverige efter skolstart gällde detta hela 48 procent (visas inte i tabellen). Efter fyra års (potentiella) gymnasiestudier är det en mindre andel av eleverna med svensk bakgrund som saknar examen: 22 procent att jämföra med ungefär 40 procent av eleverna med utländsk bakgrund.

Det finns olika rörelser på individnivå som förklarar detta mönster. De är inte helt intuitiva, eftersom elever byter program i olika riktningar. I den undre Tabell 2.2b visas två olika mått på genomströmning. Den vänstra delen visar hur stor andel som fyra år senare slutfört de studier de påbörjade inom dessa kategorier av program (de kan dock ha bytt från exempelvis naturvetenskapligt till samhällsvetenskapligt program inom kategorin 'högskoleförberedande'). För dem med svenskfödda föräldrar är siffrorna relativt höga: 75 procent av de som började ett yrkesförberedande program, och 82 procent av de som började ett högskoleförberedande fullföljde ett sådant program. Motsvarande andelar för unga med utländsk bakgrund är betydligt lägre. Man kan notera att denna grupp inte verkar vara väl matchad med yrkesförberedande gymnasieprogram: Dels väljer de mer sällan sådana program, dels slutför de dem i jämförelsevis låg grad – i generation 1 är det mindre än hälften av de som påbörjade ett sådant program som avslutar det inom fyra år. (Den övre raden är lite annorlunda – siffrorna visar att tre fjärdedelar av de som inte påbörjade ett gymnasieprogram inte heller hade en examen efter fyra år, och denna andel är densamma för de tre olika grupperna.)

Det mått på genomströmning som ger en god indikation på framtida arbetsmarknadsutfall, och som därför är särskilt viktigt ur ett integrationsperspektiv, ser vi i den högra delen av Tabell 2.2b. Den visar andelen som

påbörjat gymnasiet men som efter fyra år inte har någon gymnasieexamen⁹. Här är det stora skillnader till nackdel för unga med utländsk bakgrund. De har nästan en dubbelt så hög andel som inte slutfört gymnasiet, både bland dem som började på yrkesförberedande och studieförberedande program. Bara en liten andel av dem utan gymnasieexamen är emellertid 'avhoppare'. Nästan alla (ca 88%) har gått tredje året på sin utbildning, men utan att få sin examen, ofta för att man inte har nått målen i en kurs med krav på godkänt (SOU 2016:77; Skolverket 2017). En del av dessa kommer senare att komplettera sina betyg på Komvux och därigenom slutföra gymnasiet. Även när vi följer upp dessa elever längre fram kvarstår dock skillnaderna mellan unga med olika bakgrund i uppnådd utbildning (visas inte här).

⁹ Man kan se att skillnaden är ganska liten mellan den vänstra och högra delen av Tabell 2.2b (om man subtraherar den högra sidans siffror från 100). Det beror på att byten mellan yrkes- och högskoleförberedande program är ovanliga.

Tabell 2.2. Flödet från årskurs 9 genom gymnasiet för unga födda 1995–1996 med olika bakgrund.

2a	Andel inskrivna i olika typer av gymnasieprogram				Andel som slutfört gymnasiet fyra år senare		
Åk 1 Gymnasiet	SVF	Gen 2	Gen 1	4 år efteråt	SVF	Gen 2	Gen 1
Ej gymn. el IM	7	10	25	Ej gymnexam.	22	38	44
Yrkesförbered.	32	23	19	Yrkesförbered.	27	16	15
Högskoleförb.	61	67	56	Högskoleförb.	51	46	41
<i>Totalt</i>	100	100	100	<i>Totalt</i>	100	100	100

2b	Genomströmning räknat som andel med gymnasieex. i samma kategori				Genomströmning: ej gymnasieexamen av de som börjat gymnasiet		
Åk 1 Gymnasiet	SVF	Gen 2	Gen 1	4 år efteråt	SVF	Gen 2	Gen 1
Ej gymn. el IM	77	75	75	Ej gymnasieex.	–	–	–
Yrkesförbered.	75	58	49	Yrkesförbered.	23	40	46
Högskoleförb.	82	68	68	Högskoleförb.	16	31	30

Anmärkning: IM: Individuella studieprogram.

Källa: CILS4EU och Utbildningsregistret. Analysen gjord av Frida Rudolphi, Institutet för social forskning och Umeå universitet.

Sammanfattningsvis innebär den lägre genomströmningen för generation 2 att en lägre andel slutfört ett högskoleförberedande gymnasieprogram inom fyra år, trots att fler från denna grupp påbörjade ett högskoleförberedande program, jämfört med dem med svenskfödda föräldrar. Unga från generation 1 halkar efter något mer, men då får vi betänka att det finns nyanlända i den

gruppen. Skillnaderna är ännu större för yrkesförberedande gymnasieprogram. Det som särskilt bör uppmärksammas utifrån ett integrationsperspektiv är att elever med invandrarbakgrund (såväl generation 1 som 2) sammantaget löper en betydligt högre risk att inte ha någon gymnasieexamen alls efter fyra år. Avsaknaden av formella kvalifikationer försvårar naturligtvis inträdet på arbetsmarknaden. Särskilt låg andel med gymnasieexamen återfinns bland unga vars föräldrar invandrat från Mellanöstern och Latinamerika (visas ej i tabellen, se Jonsson m.fl. 2014).

Varför är då genomströmningen lägre bland elever med utländsk bakgrund? Djupare analyser (som inte visas här) tyder på att en delförklaring är de svagare förkunskaperna, i form av lägre grundskolebetyg, i kombination med ambitiösa val av program med särskilt höga krav (naturvetenskap framför allt), men det är inte en tillräcklig förklaring. Oavsett orsak talar siffrorna för att det finns en potential för gymnasieskolan, att genom ett utökat stöd till dem med sämre förutsättningar öka andelen som slutför gymnasiet, och därmed också minska utbildningsskillnaderna mellan unga med och utan invandrarbakgrund.

Skolkvalitet och ojämlikhet

Segregationen är stark i Sverige. Barn till svenskfödda respektive utlandsfödda bor till stor del i olika områden och går därför ofta i olika skolor (se t.ex. Malmberg m.fl. 2018; Holmlund m.fl. 2019). En viktig fråga är följaktligen om elever med utländsk bakgrund går i grundskolor som är sämre och om eventuella skillnader i skolkvalitet påverkar utbildningsresultaten. Om en lägre skolkvalitet leder till sämre skolprestationer kan det kanske förklara en del av betygsskillnaderna och examensskillnaderna som vi rapporterat ovan? I så fall kan segregationen få långsiktiga konsekvenser för möjligheterna senare i livet, och bidra till bestående klyftor mellan personer med svensk och utländsk bakgrund.

Skolkvalitet kan mätas på olika sätt. I vår studie har vi valt indikatorer som täcker tre olika aspekter, nämligen skolresurser (främst administrativa data), skolklimat (information från elever och lärare), samt elevsammansättning (administrativa data och aggregerade data från enkätundersökningen). 'Resurser' är huvudsakligen av ekonomiskt och materiellt slag, som lärartäthet, lärarkvalifikationer, klasstorlek, lokaler och utrustning. 'Klimat' mäter

istället icke-ekonomiska förhållanden som relationen mellan lärare och elever; förekomst av skolk, mobbning och trakasserier; föräldrars, lärares och elevers engagemang. 'Elevsammansättningen' handlar om segregeringens representation i klassrummet, bland annat hur stor andel av klasskamraterna som har höga ambitioner och goda studieförutsättningar, samt föräldrar med högskoleutbildning eller svag ekonomi.

Sverige för en kompensatorisk utbildningspolitik där kommunerna omfördelar resurser mellan skolor med avseende på elevunderlag, där bland annat invandrantäta skolor får mer pengar (omfördelningens omfattning varierar dock). Denna typ av kompensation avspeglas i Tabell 2.3 där vi kan se att elever med invandrarbakgrund går i skolor som i genomsnitt har något högre lärartäthet. I övrigt är det förvånansvärt få och små skillnader. När det gäller exempelvis 'hinder för lärande' representerar värdena genomsnittet av svar från lärarna på tio frågor om undervisningen försvåras av brister i utrustning, undervisningsmaterial, datorer, undervisningslokaler och liknande, där svaren går från '1' ('inte alls') till 4 ('mycket'). Motsvarande princip ligger bakom andra index (se Jonsson & Treuter 2019, Bilaga A och C för detaljer).

Tabell 2.3. Skolegenskaper bland elever i årskurs 8 med olika bakgrund.

Indikator	SVF	Generation		Typ	Medel- värde	Std Avv
		2	1			
SKOLRESURSER						
Hinder för lärande	2,28	2,28	2,29	1-4	2,28	0,55
Har bibliotek	87%	88%	85%	0-1	87%	33
Studenter/lärare	12,4	11,9	11,8	antal	12,3	1,89
Klasstorlek	23,4	23,3	24,1	antal	23,4	3,66
Obehöriga lärare	15%	16%	16%	andel	15%	9
SKOLKLIMAT						
Relation föräldrar- skola	3,31	3,38	3,35	1-5	3,32	0,45
Relation elev-lärar	3,81	3,86	3,87	1-5	3,82	0,23
Relation elev-elev	3,81	3,81	3,82	1-4	3,81	0,07
Skolproblem (lärare)	1,98	2,15	2,10	1-4	2,01	0,38
Engagemang lärare	3,14	3,13	3,17	1-4	3,14	0,32
Engagemang elever	4,31	4,37	4,37	1-5	4,32	0,11
Engagemang föräldrar	4,45	4,49	4,49	1-5	4,46	0,12
Problem (elev)	1,56	1,59	1,58	1-5	1,56	0,16
SKOLANS ELEV- SAMMANSÄTTNING						
Kogn. testresultat	0,09	-0,39	-0,32	z-std	0,00	1,00
Fattiga	5%	9%	9%	andel	6%	0,04
Högskola föräldrar	37%	33%	33%	andel	36%	0,13
Utländsfödda föräldrar	20%	42%	40%	andel	24%	0,19
Utb.aspiration. elev	0,63	0,67	0,66	andel	0,64	0,12

Anmärkning: **Typ 1-5** och **1-4** betyder att indikatorn har denna värdemängd, där 1 är minst och 5 respektive 4 mest. Kolumnerna **SVF** och **Generation** visar medelvärden för respektive grupp; **Medelvärde** det totala medelvärdet och **Std-avv** visar standardavvikelsen. För 'relationer' och 'engagemang' är högre värden mer fördelaktiga. För 'hinder' och 'problem' är det tvärtom. SVF=Elever med svenskfödda föräldrar.

Källa: CILS4EU, våg 1 (14 år, åk 8).

När det gäller skolklimat är flera indikatorer till fördel för barn till invandrare, exempelvis skolengagemang, men gruppskillnaderna är obetydliga. Det finns ett undantag: elever med utländsk bakgrund tenderar att oftare gå i skolor med olika typer av 'ordnings- och uppförandeproblem'. Det är främst de mindre allvarliga men mer utbredda indikatorerna som skiljer sig åt – det gäller exempelvis förseningar, skolk, störd undervisning och svordomar. De 'tunga' indikatorerna (som droger, våld och förekomsten av vapen) är ovanliga i alla skolor (se Jonsson & Treuter 2019, Bilaga C).

Den stora skillnaden mellan grupperna är förstas elevsammansättningen, en direkt funktion av boendesegregationen, som förstärkts i och med det fria skolvalet (som i vår födelsekohort, 1996, var ganska begränsat på högstadenivå, men som sedan dess ökat i betydelse) (Holmlund m.fl. 2019). Elever med invandrarbakgrund går helt enkelt oftare i skolor med andra elever med invandrarbakgrund och från resurssvaga hem.

Spelar då skolornas egenskaper någon roll för hur det går för eleverna i skolan? Våra resultat visar att skolans sammanlagda förhållanden, som också inkluderar sådant som geografiskt avstånd till gymnasium och högskola, förklarar 9–11 procent av (variationen i) olika utbildningsutfall (nationella provresultat, meritvärde, övergång till högskoleförberedande gymnasieprogram). När vi studerar enskilda skolkaraktäristika tycks de flesta ha en marginell, om ens någon, betydelse för skolresultat och utbildningsval. Nästan allt drunknar i betydelsen av individuella egenskaper, särskilt kön, socio-ekonomisk bakgrund och kognitiva testresultat (Jonsson & Treuter 2019).

Dessa resultat innebär förstas inte att skolans egenskaper är betydelselösa. Sverige har fortfarande, med undantag för elevsammansättningen, en skola med liten variation i skolegenskaper och med vissa kompensatoriska inslag, vilket möjligen kan förklara att 'skoleffekterna' är svaga. Det kan också vara bra att påminna om att en stark segregation utifrån svensk och utländsk bakgrund inte automatiskt innebär stora skillnader i andra avseenden. Som vi kan se i Tabell 2.3 går exempelvis unga med svensk bakgrund i klasser där i genomsnitt 37 procent av föräldrarna är högskoleutbildade – motsvarande andel för elever med utländsk bakgrund är 33 procent. Denna ganska obetydliga skillnad visar att den etniska segregeringen inte alltid innebär att skolor i invandratäta områden kommer till korta när det gäller föräldraresurser, även om det stöd som en utlandsfödd förälder har möjlighet att ge

kan begränsas av att de inte behärskar språket eller saknar svenskspecifika kunskaper.

På tröskeln till vuxenlivet

Analysen av grundskola och gymnasium visade både för- och nackdelar för unga med invandrarbakgrund: de har lägre betyg och färre slutför gymnasiet, samtidigt som studieambitionerna är högre. Som en följd av detta blir denna grupp tudelad. När de står på tröskeln till vuxenlivet, vid 19–20 års ålder, återspeglas detta i sysselsättningsmönstret. En inte försumbar andel deltar fortfarande i utbildning på en nivå under högskolan: de går fortfarande i gymnasiet eller på folkhögskolor, Komvux, icke-statliga yrkesutbildningar eller följer andra typer av utbildningar på sekundär nivå. Men i kontrast till denna grupp är sannolikheten för dem som har gymnasieexamen hög att ha gått vidare till universitet eller högskola (se Plenty m.fl. 2018)¹⁰.

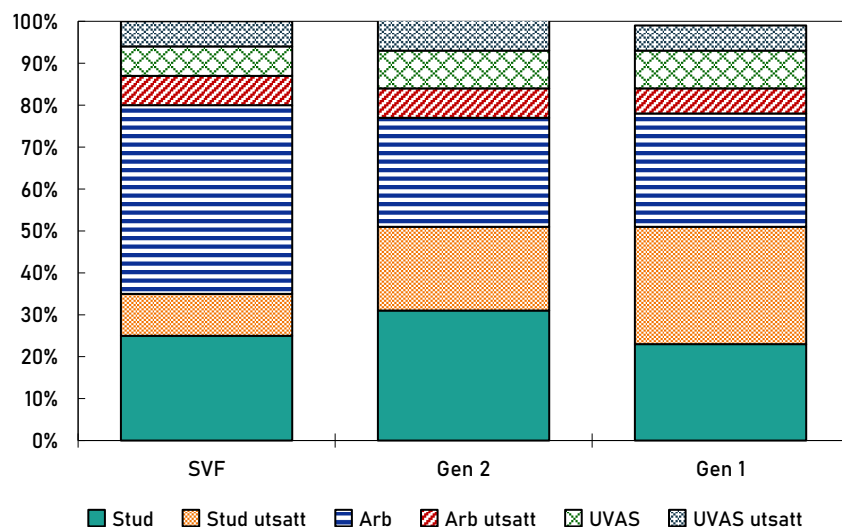
Unga med utländsk bakgrund studerar alltså ofta vid 19–20 års ålder. De förvärvsarbetar dock betydligt mer sällan än unga med svenskt ursprung. Den skillnaden kan vara svår att värdera i sig, men Plenty m.fl. (2018) tar analysen ett steg till och identifierar 'sårbara', eller 'utsatta', situationer för unga som (1) studerar, (2) arbetar, eller som (3) varken studerar eller arbetar (den grupp som ofta benämns 'UVAS', jfr det engelska 'NEET'). Resultaten sammanfattas i Figur 2.2. Den stora skillnaden mellan unga med svensk respektive utländsk bakgrund är att svaga studieförsteg är vanligare bland de senare – det gäller särskilt generation 1 som studerar på nivåer under högskolan.

Även om skillnaderna mellan ungdomar med svensk bakgrund och generation 2 är påfallande när det gäller studieförsteg, kan vi också se att det finns tecken på integration eftersom det går bättre för generation 2 än för generation 1. Språksvårigheter bidrar förstås till en mer utsatt situation för generation 1, och de som invandrar efter skolstart kanske oftare har en otillräcklig utbildning i grunden. För unga med invandrarbakgrund, oavsett generation, är det intressant att konstatera att de inte har särskilt mycket högre andel 'UVAS' än dem med svensk bakgrund, och att andelen som

¹⁰ Se <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola/betyg-och-studieresultat>, som visar att övergången till högskola bland dem som slutförde en gymnasieutbildning år 2016 var dubbelt så hög bland barn till invandrare (som inte tar sabbatsår i samma utsträckning som unga med svensk bakgrund).

klassificeras som utsatta i UVAS-gruppen och bland dem som arbetar inte skiljer sig nämnvärt. Mönstret är öppet för tolkningar. En kan vara att unga med invandrarbakgrund med svaga studieresultat fortsätter att studera för att de har svårt att få jobb, kanske på grund av svaga nätverk eller diskriminering (se t.ex. Bursell 2014).

Figur 2.2. Sysselsättning vid 19 års ålder för unga med olika bakgrund.

Anmärkning: *Stud. utsatt*: att studera men med svaga studieresultat (vid högskolestudier: inte tillräckliga poäng för att få studiemedel; vid studier på lägre nivå: inte fullföljt utbildningen)

Arb. utsatt: att ha en tidsbegränsad anställning

UVAS: att varken studera, arbeta, eller vara under upplärning (jfr. det engelska NEET: 'not in education, employment, or training')

UVAS utsatt: att vara UVAS och inte ha någon annan självvald sysselsättning (som att resa, ta ett sabbatsår eller liknande).

Källa: Plenty m.fl. (2018, Tab. 6.2). CILS4EU, våg 4.

Social integration

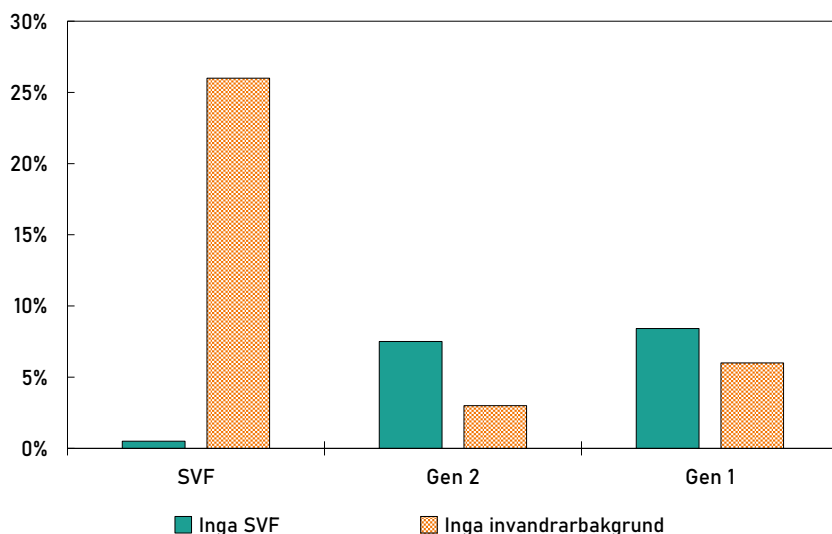
Social integration handlar om umgänge, relationer, nätverk och acceptans över 'etniska' gränser och mellan grupper. För detta är *möjlighetsstrukturen* avgörande – vilka grupper bor nära eller går i samma skola, det vill säga har större chans att mötas? Boende- och skolsegregationen leder, inte överraskande, till ett 'etniskt' skiktat vänumgänge.

Vänner

Vänner är viktiga för ungdomar och att ha vänner i andra etniska grupper (som inom socialpsykologin ses som en form av 'utgrupp') är en framträdande indikator på integration. Vi börjar med att vända på frågan och studerar hur många som *saknar* vänner i andra grupper. Figur 2.3 visar hur vanligt det är att sakna vänner i utgruppen bland unga med olika bakgrund. Här ser vi att nästan inga ungdomar med invandrarbakgrund saknar vänner med svensk bakgrund, medan det inte är så ovanligt bland barn till svenskfödda att sakna vänner med "utländsk bakgrund". Skillnaden beror på att det förstås totalt sett finns många fler med svensk bakgrund, och att det därför finns personer med svensk bakgrund även i invandrantäta områden. Men trots att det är vanligare att unga med svensk bakgrund saknar vänner i 'utgruppen' har nästan tre fjärdedelar någon vän med invandrarbakgrund. Samtidigt som det finns en påtaglig 'etnisk' skevhet när det gäller vänskapsband är alltså kontakter mellan olika grupper inte ovanliga.

Den mest utsatta gruppen i social bemärkelse är den där man inte uppger sig ha några vänner alls. Analyser av våra data visar att detta är ytterst ovanligt. Den grupp som löper störst risk att drabbas är – inte så överraskande – de nyanlända invandrarna (se Plenty & Jonsson 2017).

Figur 2.3. Andel unga med olika bakgrund som vid 14 års ålder saknar vänner i "utgruppen" (definierat utifrån dikotomin 'svensk-utländsk').

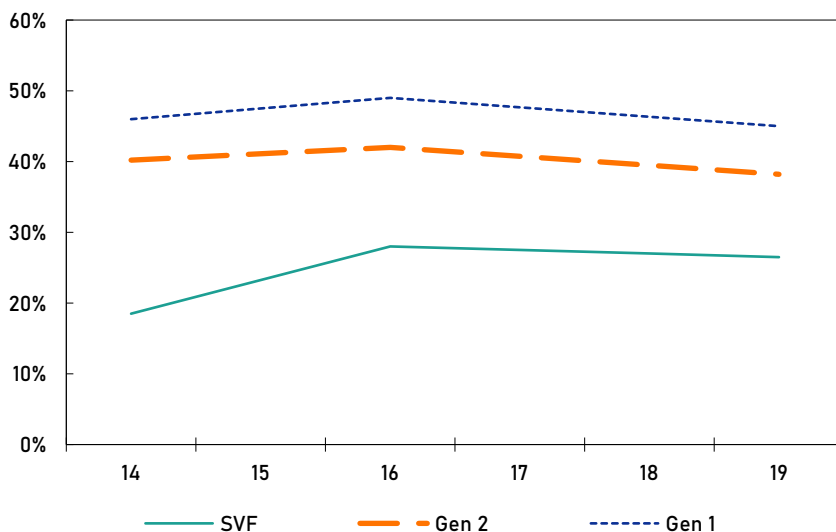
Källa: CILS4EU, våg 1

Sociala nätverk och vänskapsband bygger till stor del på principen att de flesta föredrar att umgås med sådana som är lika en själv, och det gäller många olika typer av egenskaper, bland ungdomar främst kön (McPherson m.fl. 2001). Det betyder att även i en situation utan boende- eller skol-segregation skulle vänskapsmönstren vara segregerade. Med hjälp av statistiska metoder kan man ta hänsyn till olikheter i möjlighetsstrukturen, för att studera hur stor 'inomgrupps-preferensen' är i olika grupper. Det vill säga, hur stor är benägenheten att vara vän med någon från samma bakgrund (här definierat som ursprungslandet), givet hur många från den gruppen som går i ens klass? En sådan analys på våra data, som använder elevernas lista över uppgivna vänner i skolklassen ('vän-nomineringar'), visar att benägenheten att hålla sig till sin egen grupp är hög i en del invandrargrupper, exempelvis bland unga med ursprung i Mellanöstern, men inte särskilt hög bland dem med svenskfödda föräldrar (van Tubergen & Smith 2018).

Det finns alltså två hinder för social integration, dels möjlighetsstrukturen (som styrs av boende- och skolsegregation), dels benägenheten att hålla sig till sin egen grupp. Det talar för att den sociala integrationen kan ta tid; frågan är hur lång tid? Figur 2.4 visar förändringen i social integration mellan 14 och 19 års ålder. Vi definierar social integration som vänskap mellan grupper med olika bakgrund. Mer precist analyserar vi andelen som anger att de har vänner i andra grupper än sin egen, utifrån den förenklade uppdelningen 'svensk' och 'utländsk' bakgrund.

Resultaten visar inte på några stora förändringar. Andelen med svensk bakgrund som har vänner med utländsk bakgrund ökar något mellan 14 och 16 års ålder, vilket skulle kunna bero på att gymnasieskolorna är mer etniskt blandade än grundskolorna (men också på att andelen med invandrarbakgrund i Sverige helt enkelt har ökat). Förändringarna i de övriga grupperna är så pass marginella att de lika gärna kan vara slumpmässiga.

Figur 2.4. Andel av fem bästa vänner som är från "utgrupp" vid olika åldrar.

Anmärkning: För SVF, utgrupp= 'utländsk bakgrund'; för generation 1/2, utgrupp= 'svensk bakgrund'. Källa: CILS4EU, våg 1 (14), 3 (16) och 4 (19). Värdena för 15, 17 och 18 års ålder interpolerade.

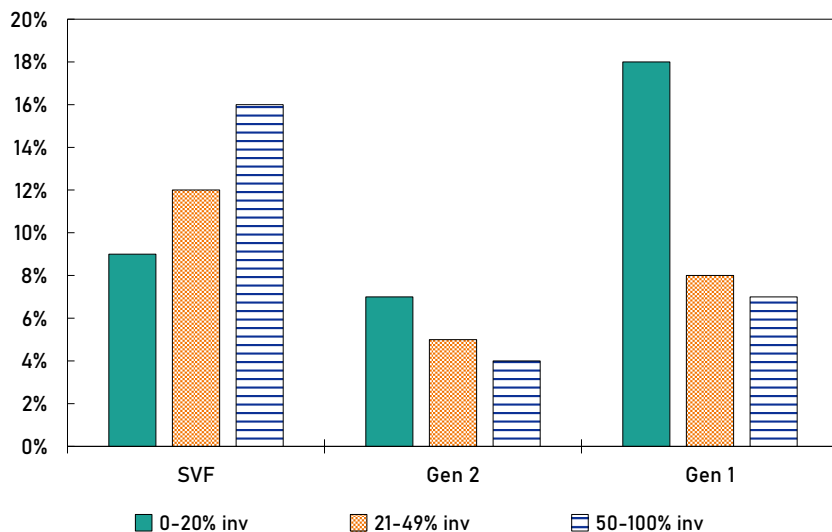
Mobbning

Mobbning är en allvarlig social företeelse, och trots att kränkande behandling är ett relativt ovanligt problem i svenska skolor (Skolverket 2009), är det föremål för både intensiv debatt och olika åtgärder. Mobbning är också en indikator på social acceptans – om elever med invandrarbakgrund oftare känner sig mobbade kan det tyda på att de aktivt utesluts av skolkamrater av svenskt ursprung. Detta kan antas vara fallet särskilt om de går i skolor med få invandrare, där de sticker ut mer.

Är då elever med utländsk bakgrund mer mobbade? Nej, våra resultat tyder inte på det. Bland unga med svensk bakgrund och i generation 1 uppger ungefär 10 procent att de är utsatta för hot eller blir retade, men i generation 2 är det bara hälften så många. Vi har brutit ner förekomsten av mobbning efter hur stor andel av skolans elever som har någon form av utländsk bakgrund¹¹. Figur 2.5 visar att elever som tillhör en minoritet på skolan, oavsett om man har svensk eller utländsk bakgrund, är mer utsatta. I skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund är alltså elever med svensk bakgrund mer utsatta och tvärtom. Samma mönster hittar vi när vi istället för självrapporterad mobbning använder mer subtila mått på social uteslutning, som vänskapsval, mått som har fördelen att inte bero på respondentens egen upplevelse (Plenty & Jonsson 2017).

¹¹ I klassificeringen av skolor i CILS4EU definieras utländsk bakgrund som att ha minst en biologisk förälder född i ett land utanför Västeuropa (jämt USA, Canada, Nya Zeeland och Australien). Notera att denna definition skiljer sig från den som används för att klassificera individer.

Figur 2.5. Andel 14-åringar som uppger att de är utsatta för mobbning i olika grupper, uppdelat på andel invandrare i skolan.

Källa: CILS4EU, våg 1 (14 år)

Attityder till andra grupper

Att ha negativa attityder eller fördomar gentemot andra 'etniska' grupper försvårar förstås integrationen. Två ofta debatterade frågor är huruvida vissa invandrargrupper är mer utsatta för fördomar än andra samt om det frodas "svenskhat" i segregerade, invandrartäta förorter.¹² Här är det viktigt, som vi nämnt, att anlägga ett mångsidigt perspektiv som också behandlar skillnader inom gruppen unga med invandrarbakgrund, med avseende på ursprungsregioner eller -länder.

¹² Rapporter om 'svenskhat' förekommer i dagspressen, men är oftast baserade på osystematiska intervjuer med få individer men med långtgående slutsatser. Se t.ex. "Även rasism mot etniska svenskar måste bekämpas" av Robert Hannah och Simona Mohamsson i DN Debatt (17 mars 2014; replik 19 mars) och Expressens "Hatet mot svennarna" (14 maj 2016).

Våra data kan först och främst vederlägga ryktet om "svenskhat". Unga med invandrarbakgrund har överlag mycket positiv inställning till 'svenskar' (Jonsson m.fl. 2012). Denna positiva syn på majoritetsbefolkningen är mer märkbar i Sverige än i England, Holland och Tyskland (Wölfer m.fl. 2018). Ett annat intressant resultat är att unga med svenskt ursprung visserligen har en något mer positiv attityd till grupper som ligger kulturellt nära (som västeuropeer, amerikaner), men att ingen utomeuropeisk grupp är mer utsatt än någon annan – det är istället så att attityderna är likartade gentemot grupper som bosnier, romer, irakier och somalier.

Ytterligare ett tankeväckande resultat är att de något mer negativa attityder till utomeuropeiska, icke-västerländska grupper som unga med svenskt ursprung uttrycker för, har sin motsvarighet i attityder bland unga med invandrarbakgrund. De senare har faktiskt en något mer negativ syn på vissa andra invandrargrupper, vilket kanske kan återspegla en geopolitisk och historisk situation som deras 'ursprungsländer' befinner sig i. Det är dock viktigt att understryka att de flesta är positiva eller neutrala till andra grupper. Totalt sett är det ingen märkbar skillnad mellan unga med svensk och utländsk bakgrund när det gäller attityder till olika invandrargrupper (Jonsson m.fl. 2012; Wölfer m.fl. 2018). Man kan notera att frågan om social integration – vänskap, nätverk, mobbning – blir mer komplex i länder med en etniskt heterogen invandring, och att det finns få studier som undersökt detta på detaljnivå.

Kulturell integration

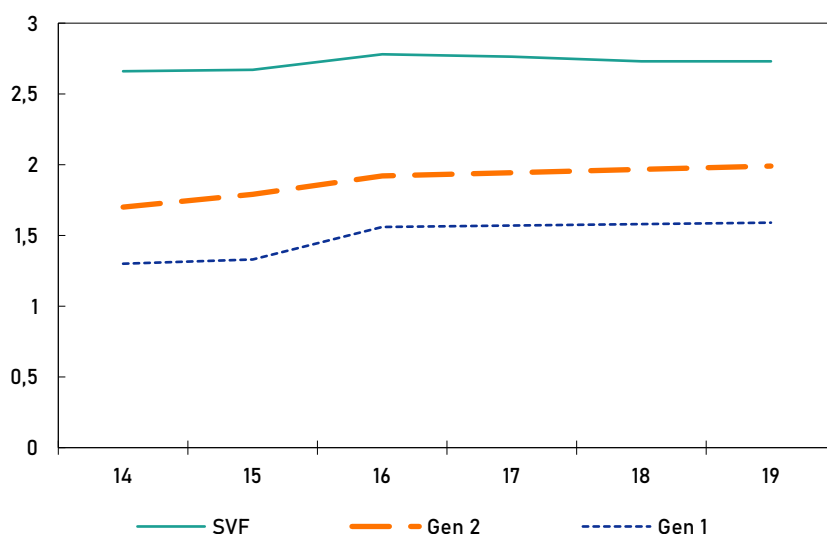
Kulturell integration definieras här som grupperns likhet när det gäller kunskap, attityder och värderingar. Vi har valt att rikta fokus mot frågor som rör identitet, religiositet, tolerans och attityder till bland annat jämställdhet, sexualitet och familjeliv.

Nationell identifikation

En ofta använd indikator på kulturell integration handlar om identifikation med vädlandet, som ska fånga en känsla av ömsesidigt ansvar och förpliktelser gentemot enskilda landsmän och det gemensamma (se t.ex. Anderson 1983; Miller 1995).

Vi frågade vid alla fyra intervjutillfällena i vilken utsträckning våra respondenter "känner sig som svenskar". De med svenskfödda föräldrar identifierar sig föga förvånande i högst grad som svenskar, och identifikationen är också högre hos generation 2 – som vuxit upp i Sverige – än för generation 1. Förändringen över ålder är däremot ganska måttlig, med en viss ökning för unga med utländsk bakgrund (både generation 1 och 2) mellan 14 och 16 års ålder (Figur 2.6). Notera att vi måste vara försiktiga med att dra slutsatser utifrån små förändringar i dessa grafer. Skillnaden mellan generationerna talar dock för en viss integration.

Figur 2.6. Grad av identifikation som "svensk" vid olika åldrar bland unga med olika bakgrund.

Källa: CILS4EU, våg 1 (14 år), 2 (15), 3 (16), samt 4 (19). Åldrarna 17 och 18 interpolerade. Not: 3='stark identifikation'; 2 'ganska stark identifikation'; 1 'någon identifikation'; 0 'ingen'

Religion och religiositet

Många invandrargrupper kommer från länder och regioner i världen där religionen är betydligt mer framträdande än i Sverige. Religionstillhörighet och religiositet överförs i hög grad mellan föräldrar och barn under barndomen.

Här, kanske mer än inom något annat område, kan vi således förvänta oss en långsam integration – även om våra förväntningar förstås beror på vad vi tror om det omgivande samhällets inflytande på individers föreställningar.

Drouhot och Nee (2019) argumenterar för att den stora skiljelinjen när det gäller integrationen i Västeuropa numera går mellan muslimer och den övriga befolkningen. En av anledningarna är att muslimer i genomsnitt är betydligt mer religiösa än personer som bekänner sig till andra religioner (van Tubergen och Sindradottir 2011) – den kulturella skillnaden ligger med andra ord inte bara i religionens innehåll utan också i intensiteten i tron och utövandet.

För Sverige är dessa resonemang värda att uppmärksamma, eftersom vi har och har haft en stor invandring från muslimska länder. Vår muslimska population är snart den största i västvärlden och skattningar visar att andelen muslimer i Sverige kan komma att ligga mellan 20 och 30 procent inom en generation (Pew Research Center 2017)¹³. Skillnaderna i religiositet, liksom förändringen över tid, är därmed en viktig fråga för den framtida kulturella integrationen.

Det kan vara värt att notera att bland de ungdomar med invandrarbakgrund som vi studerar är religionstillhörigheten ganska blandad – muslimer dominerar visserligen, men det finns också ett påtagligt inslag av kristna och en del, särskilt från östra delen av Asien, som uppger att de inte har någon religion.

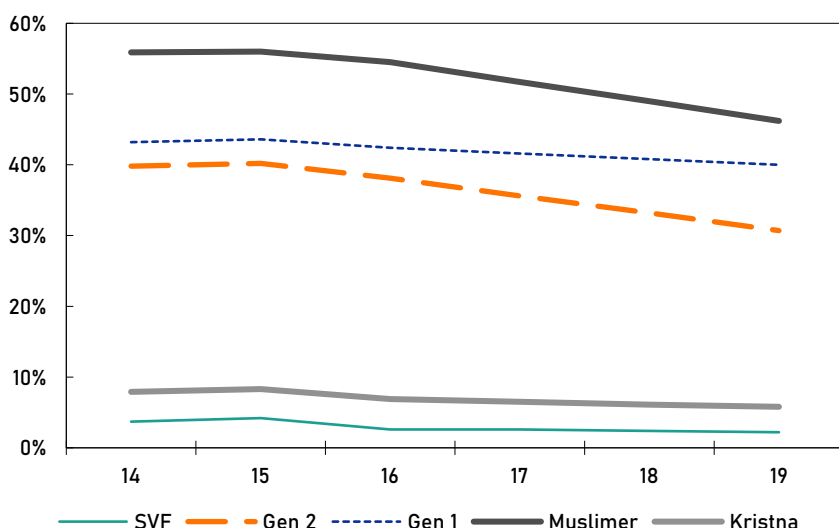
Inte oväntat drar religiositeten en dramatisk skiljelinje mellan unga med svensk och utländsk bakgrund – det gäller även generation 2 som är betydligt mer religiösa än unga med svenskfödda föräldrar. I 14–16-årsåldern anger cirka 40 procent i generation 2 att religionen är 'mycket viktig' för dem – bland dem med svenskfödda föräldrar är motsvarande siffra bara 4 procent. Nära två tredjedelar av unga med svensk bakgrund menar att religionen "inte alls är viktig", en siffra som är mer än dubbelt så hög som för unga med utländsk

¹³ Om invandringen av muslimer helt upphör beräknas andelen muslimer i Sverige år 2050 vara runt 11 procent, vid en invandring som motsvarar den Sverige hade 2014–2016 drygt 30 procent; om invandringen motsvarar genomsnittet 2010–2015, men utan flyktingströmmar, 20,5 procent. Pew, som är en erkänd så kallad 'faktabank', har inte gjort prognoser för olika fertilitetsantaganden, och det är möjligt att deras skattningar av den muslimska gruppens födelsetal i Sverige är något för höga.

bakgrund (där generationerna inte skiljer sig nämnvärt). Det är främst unga med bakgrund i Mellanöstern och Afrika som har en mycket stark religiositet, definierad på detta sätt.

Kommer då unga med invandrarbakgrund att med ökad exponering för det svenska samhället allt mer att anta majoritetsungdomarnas sekulära synsätt? I Figur 2.7 återger vi förändring för unga med olika bakgrund och religions-tillhörighet, från 14 till 19-års ålder. Vi kan se att det sker en viss minskning av religiositeten med åldern. Den sker dock i ungefär samma relativa takt för de olika grupperna, vilket innebär att den absoluta minskningen är störst bland unga med utländsk bakgrund, liksom bland muslimer (som startar från en högre nivå). Resultaten talar för att integrationen ökar något. Eftersom denna tendens är tydligast för generation 2, som växt upp i Sverige, kan det innebära att det finns viss påverkan från majoritetssamhället – men det är ändå slående hur religionstillhörigheten och religiositeten skiljer sig från majoritetssamhället och i hög grad tycks vara beroende av familjen (jfr Jacob & Kalter 2013, Simsek m.fl. 2018). Vi bör emellertid vara försiktiga i våra slutsatser om förändringen över tid. Inte ens med våra ganska fördelaktiga bastal kan vi skatta förändringen med säkerhet då bortfallet är ganska stort vid de två senare intervjuomgångarna.

Figur 2.7. Andel som svarar 'mycket viktig' på frågan "hur viktig är religionen för dig?" vid olika åldrar bland unga med olika bakgrund och självrapporterad religionstillhörighet (enbart muslimer och kristna).

Källa: CILS4EU våg 1–4. Åldrarna 17 och 18 interpolerade.

Tolerans – familj och sexualitet

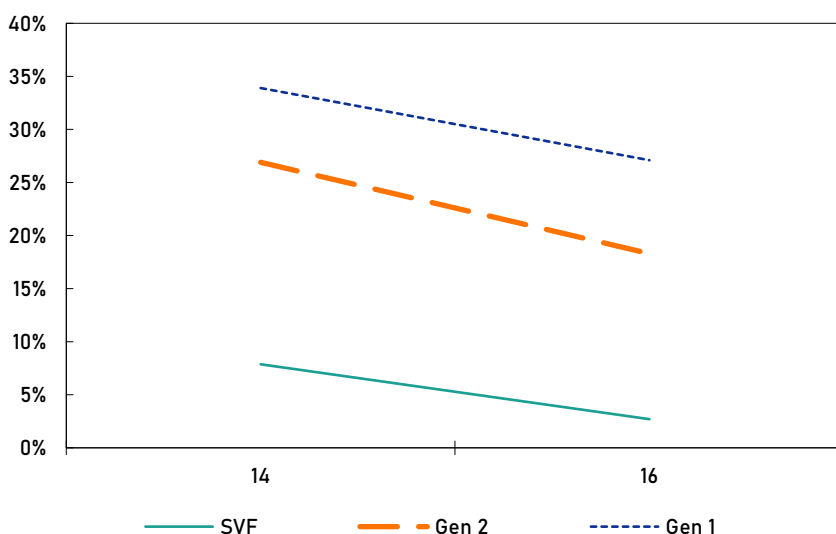
Tolerans är ett kärnvärde i dagens Västeuropa, manifesterat exempelvis i EU:s Berlindeklaration. I praktiken är frågor om tolerans gentemot olika livsstilar och beteenden politisk dynamit. I Sverige har emellertid de flesta individer en liberal och tolerant inställning till frågor som rör familj och sexualitet – vilket visar sig i bland annat de fyra frågor om tolerans i frågor som gäller familj, kön och sexualitet som ställdes i CILS4EU, nämligen om man tycker att det är 'OK' med 1) abort, 2) skilsmässa, 3) homosexualitet, samt 4) samboende utan äktenskap. Den historiska förändringen i Sverige när det gäller tolerans, som för övrigt inte är särskilt gammal, hänger troligen samman med

sekulariseringen, eftersom traditionella moraluppfattningar i denna typ av frågor ofta har sina mest devota försvarare i religiösa grupper.

Det är därför inte förvånande att unga i de mest religiösa grupperna (främst muslimer) i lägre grad accepterar dessa fyra företeelser. Skillnaderna är störst när det gäller frågor om abort och homosexualitet, där strax över 10 procent av 14-åringarna med svensk bakgrund säger att det 'aldrig är OK', medan motsvarande andel för unga med ursprung i Afrika och Mellanöstern är runt 50 procent eller högre. Men även unga med bakgrund i Östeuropa har en betydligt lägre tolerans i dessa frågor. Det finns också en könsdimension i detta, eftersom kvinnor ofta är mer toleranta när det gäller familj och sexualitet (Jonsson m.fl. 2012).

När det gäller förändring med åldern har vi bara två mätpunkter, vid 14 och 16 års ålder. Det är slående hur toleransen ökar mellan dessa åldrar (Figur 2.8). Eftersom den ökar i samma utsträckning för alla grupper innebär det att skillnaderna dem emellan kvarstår. Även när vi bryter ner grupperna på ursprungsregioner är trenderna påfallande lika för alla grupper vi definierar. Det som ändå talar för en viss integration är att toleransen är högre bland unga med invandrarbakgrund i generation 2, som har växt upp i Sverige, än för generation 1.

Figur 2.8. Andel unga med olika bakgrund som vid 14 respektive 16 års ålder svarat "Aldrig OK" på frågor om samboende, skilsmässa, abort och homosexualitet (genomsnittlig andel för dessa fyra indikatorer).

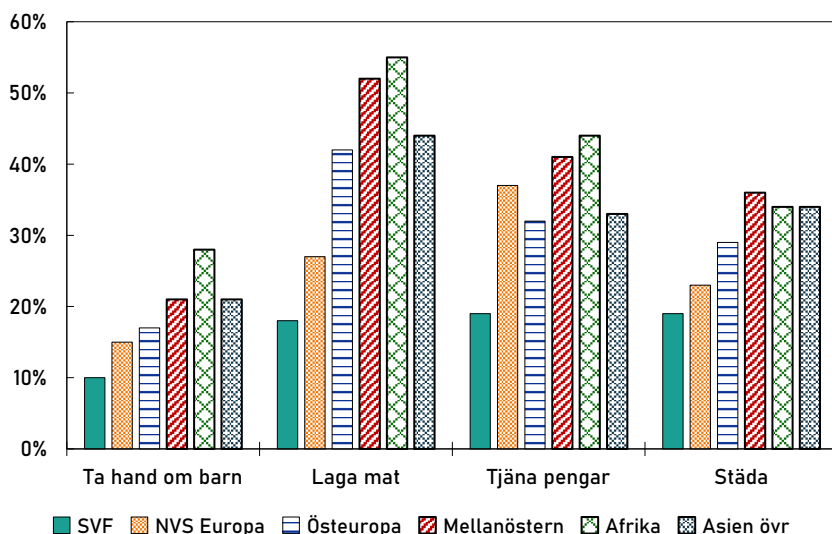
Källa: CILS4EU våg 1 (14 år) och 3 (16 år).

Attityder till jämställdhet

Ett annat centralt värde i västerländska samhällen, inte minst de nordiska, är jämställdhet. Även i den frågan finns det skäl att anta att det finns stora skillnader mellan grupper (Inglehart & Norris 2003). Vi undersöker detta genom att ställa fyra frågor gällande arbetsfördelningen mellan könen, närmare bestämt om mannen, kvinnan, eller båda i samma utsträckning bör ta hand om barn, laga mat, förvärvsarbeta samt städa. Våra resultat, som illustreras i Figur 2.9, stöder tidigare studier om stora kulturella skillnader i dessa frågor. Mer än en dubbelt så hög andel av de unga med bakgrund i Mellanöstern och Afrika har en traditionell syn på arbetsfördelningen mellan könen jämfört med unga med svensk bakgrund. I ett internationellt perspektiv

är det dock gruppen med svensk bakgrund (och till viss del den övriga nord/väst/sydeuropeiska gruppen) som sticker ut genom sin mer progressiva syn på jämställdhet.

Figur 2.9. Andel 14–15-åringar som har en "traditionell" syn på arbetsfördelningen mellan könen (fyra indikatorer) bland unga olika bakgrund.

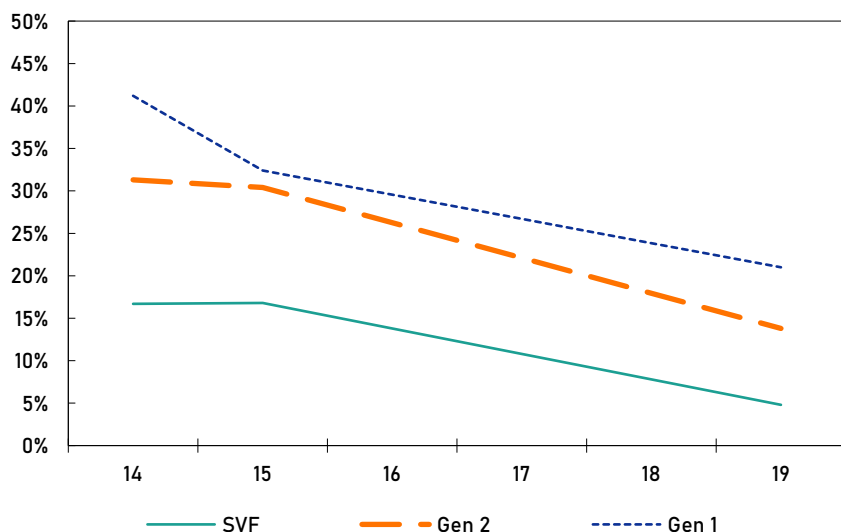

Källa: CILS4EU, genomsnittliga värden av våg 1 och 2 (14–15 år).

För att undersöka hur attityder till jämställdhet förändras under tonåren har vi studerat hur dessa förändras mellan 14 och 19 års ålder (Figur 2.10).

Resultaten visar att ungdomar i alla grupper med åldern blir mer positivt inställda till en jämställd arbetsfördelning. Det finns också några tecken på integration: Generation 2 har mer jämställda attityder än generation 1, och det finns en tendens till att gapet mellan de olika grupperna minskar med åldern, även om utvecklingen i huvudsak är parallell.

Figur 2.10. Andel unga med olika bakgrund som har en "traditionell" syn på arbetsfördelningen mellan könen när det gäller barnansvar, matlagning, lönearbete och städning (genomsnittlig andel för dessa fyra indikatorer) vid olika åldrar.

Källa: CILS4EU våg 1 (14 år), 2 (15 år) samt 4 (19 år). Värden för åldrarna 16-18 är interpolerade.

Adaption, välbefinnande och framtidstro

Adaption speglar, enligt psykologisk teori, en individuell anpassningsprocess där de som inte integreras – t.ex. saknar vänner – eller har svårt att vänja sig vid det nya landet, kan uppvisa negativa psykiska reaktioner (se t.ex. Berry m.fl. 2006). Risken, enligt detta synsätt, är att unga med invandrarbakgrund som en reaktion kan drabbas av internaliserade problem, som psykisk ohälsa, alternativt uppvisa externaliserade symptom, som ilska och frustration, eller brottsligt eller annat normbrytande beteende. En rimlig hypotes är att psykisk

ohälsa särskilt skulle drabba flickor från invandrarhem, för vilka korstrycket från föräldrars och kamraters normer kan antas vara särskilt högt (Jonsson & Mood 2018).

Internaliserade och externaliserade problem

Vi har i flera tidigare studier analyserat (självrapporterade) internaliserade och externaliserade problem (Mood m.fl. 2016; 2017; Jonsson & Mood 2018). Våra resultat verifierar andra studier som visar att de internaliserade problemen ökar med åldern, från de tidiga tonåren, samt att flickor drabbas hårdast (se t.ex. Folkhälsomyndigheten 2018). Är då ungdomar med utländsk bakgrund särskilt utsatta, kanske som en följd av svårigheter med att finna sig tillrätta i det svenska samhället? Nej, skillnaderna mellan unga med och utan utländsk bakgrund är små. Det är värt att notera att farhågan att flickor med utländsk bakgrund skulle ha särskilt nedsatt psykisk hälsa helt saknar stöd i våra data (Jonsson & Mood 2018). De skillnader som finns stöder vidare den så kallade hälsoparadoxen, nämligen att vissa invandrargrupper har bättre psykisk hälsa – flera grupper (framför allt från Afrika) har högre psykiskt välbefinnande än andra grupper (Mood m.fl. 2016), något som delvis tycks bero på att de har starkare familjeband (Mood m.fl. 2017).

För externaliserade symptom är förändringen med åldern den motsatta: problemen minskar. Ett något förvånande resultat är att det inte finns några påtagliga könsskillnader – normalt sett uppvisar pojkar fler externaliserade beteenden. Frånvaron av könsskillnader beror faktiskt inte, som man kanske kunde tro, på att flickor med svenskfödda föräldrar har anammat pojkarnas mer utåtagerande livsstil, utan att pojkar uppvisar låga värden (Jonsson & Mood 2018). Den lägsta graden av externaliserande problem gäller faktiskt pojkar som själva är födda i Sverige med invandrade föräldrar (generation 2); djupare analyser visar att detta delvis beror på deras låga alkoholkonsumtion. Vi kan notera att våra resultat gäller självrapporterade beteenden av ganska lindrigt slag, och att vi sannolikt har en underrapportering av exempelvis grövre brottslighet eller svårare missbruk också genom bortfall.¹⁴

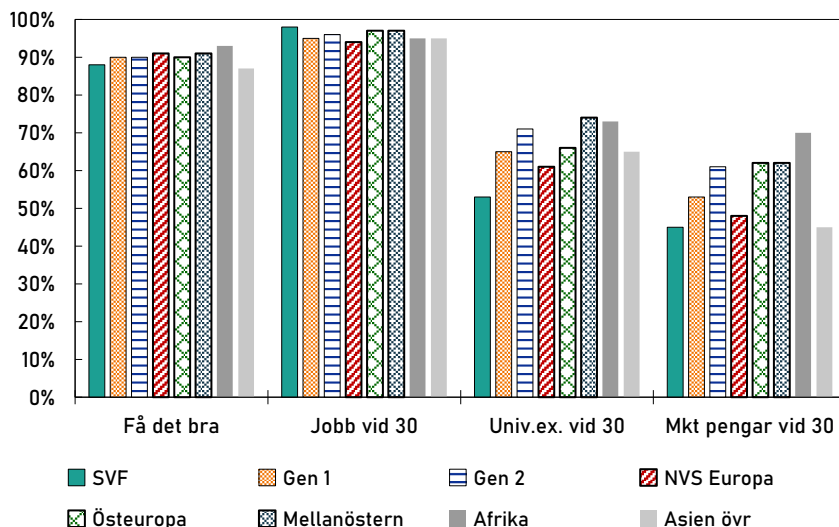
¹⁴ Offentlig statistik sammanställd av Brottsförebyggande Rådet (BRÅ) visar på en överrepresentation av personer med invandrarbakgrund i flera typer av svårare brottslighet, som vi inte täcker in här (se BRÅ 2005; Engellau 2019).

Framtidstro

Om nu det psykiska välbefinnandet inte skiljer sig mellan unga med svensk respektive utländsk bakgrund, kanske de senare visar tecken på uppgivenhet och bristande framtidstro? Denna tankefigur är inte ovanlig och hämtar näring från en vanlig dystopisk bild av storstädernas förorter. Som en allmän beskrivning av unga med invandrarbakgrund kunde inget vara längre från verkligheten. Svaren på våra frågor om hur man ser på framtiden visar istället en stor framtidsoptimism (Figur 2.11). Att många unga med invandrarbakgrund ser sina framtidsutsikter som ljusa har vi sett när det gäller utbildning, men här framgår att detta också gäller för andelen som tror att de kommer att ha ett jobb respektive 'mycket pengar' (när de är 30 år gamla), samt andelen som instämmer i påståendet 'jag tror att jag kommer att få det bra i framtiden'.

Generation 2 är den mest optimistiska. När det gäller enskilda ursprungsregioner står unga med bakgrund i Afrika, Mellanöstern samt Östeuropa ut – de har alla större framtidstro än unga med svenskfödda föräldrar. Det är knappast uppgivenheten som kommer att försvåra deras strukturella integration.

Figur 2.11. Framtidstro bland 14-åringar med olika bakgrund.

Källa: CILS4EU, våg 1 (14 års ålder).

Sammanfattning – en blandad bild av integrationen

Vår utgångspunkt i projektet CILS4EU är att integration är ett flerdimensionellt fenomen som bör analyseras i termer av likhet – i bland annat möjligheter, resurser, värderingar och sociala relationer – mellan unga med svenskfödda och utlandsfödda föräldrar. Med våra data är det också möjligt att komma jämförelsevis långt i analyser av integration som process, dels genom jämförelser av 'invandrargenerationer', dels genom den longitudinella ansatsen, där vi följt våra ungdomar från 14–15 till 19–20 års ålder.

Att analysera flera aspekter av integration ger en både bred och sammansatt bild. Om man undantar de nyligen invandrade, som har särskilda svårigheter (som språket) ser vi tecken på strukturell integration, fast inte entydiga. Den sociala integrationen går på vissa områden ganska trögt, även om vi är långt ifrån någon "social apartheid". Den kulturella integrationen är avgjort mest avlägsen. I ljuset av dessa delvis olikartade mönster är det inte möjligt att

uttala sig generellt om integrationen. Vi behöver helt enkelt vara både mer specifika och mer nyanserade. Ingen av de vanligt förekommande, förenklade bilderna "integrationen är ett misslyckande" eller "det kommer att ordna sig" får stöd i våra data.

Det som talar för *strukturell integration* är att unga med utländsk bakgrund har höga utbildnings- och yrkesaspirationer, delvis beroende på engagerade föräldrar. En vanlig farhåga är att de går i 'dåliga' skolor, alternativt skolor med svaga resurser, och att detta är en nackdel i utbildningskarriären. Vi finner inte mycket stöd för sådana farhågor. Kvaliteten och resultaten i grundskolan verkar inte heller variera märkbart med invandrartäthet i skolan, även om det bör uppmärksammas att unga med invandrabakgrund oftare går i skolor med större problem när det gäller störningar och ordning. Utmaningen när det gäller integration i utbildningen gäller främst studieresultaten. Generellt sett är betygen liksom genomströmningen i gymnasiet bland unga med invandrabakgrund lägre än för andra, och studieframgångarna på högskolan svagare. Problemen gäller särskilt för gruppen som invandrat efter skolstart. En reservation när det gäller våra slutsatser är att det är svårt att bedöma den strukturella integrationen redan i 19–20-årsåldern.

Den *sociala integrationen* verkar gå långsamt, men att ha vänner över 'etniska' gränser är inte ovanligt. Ett resultat som talar för integration är att social uteslutning (t.ex. mobbning) snarare är något lägre för grundskoleelever med invandrabakgrund. En klar majoritet av de unga med svensk bakgrund har en positiv syn på personer med utländsk bakgrund, även om synen på dem med 'västlig' bakgrund är mer positiv än på dem med utomeuropeisk bakgrund. Något 'svenskhät' finner vi inget stöd för – tvärtom tenderar unga med invandrabakgrund i Sverige överlag vara mycket positivt inställda till 'svenskar'.

När det gäller den *kulturella integrationen* visar våra analyser att identifikationen med värdlandet bland unga med invandrabakgrund har en tendens att öka något med åldern. Men vi hittar färre belägg för integration när det gäller religiositet och värderingar i frågor som rör familj, sexualitet och jämställdhet. Det finns visserligen några tecken på integration, men av måttlig omfattning och inte av något systematiskt slag. Istället är det dominerande intrycket från våra analyser de kvarvarande stora skillnaderna mellan unga med svensk och utländsk bakgrund. Resultaten är anmärknings-

värda, särskilt när det gäller ungdomar som är födda, och har vuxit upp, i Sverige.

Ser vi då några tecken på anpassningsproblem eller psykisk ohälsa bland unga med utländsk bakgrund? Nej, vi finner inga skillnader mellan grupperna här. Det psykiska välbefinnandet, som ofta framhålls som ett stort ungdomsproblem, skiljer sig inte nämnvärt mellan de olika grupperna, varken när det gäller internaliserade eller externaliserade problem. Unga med invandrarbakgrund har dessutom en stor framtidstro – den hopplöshet som präglar många eländesbeskrivningar av ungdomar från invandrartäta förorter får inget stöd i våra data.

Våra resultat i ett internationellt perspektiv

Vår studie, CILS4EU, har som nämnts genomförts i flera länder och det kan vara värt att reflektera över resultaten ovan i ett komparativt perspektiv. En rad studier visar att svenskar är mer positiva till invandring och invandrare än vad man är i jämförbara europeiska länder. Det betyder inte att det inte finns en utbredd skepsis till invandring även i Sverige, utan att denna skepsis är mindre än i andra länder (se exempelvis Transatlantic Trends 2013; Jonsson 2018; Pew 2019). Svensk migrations- och integrationspolitik är också den mest omfattande och inkluderande i världen (MIPEX 2020). Denna generösa politik och positiva attityd verkar dock inte omsättas i snabb integration, utan den preliminära slutsatsen från våra komparativa studier är att integrationen bland ungdomar inte skiljer sig särskilt mycket mellan olika västeuropeiska mottagarländer – även om vi bara har fullt jämförbara data för England, Nederländerna, Tyskland och Sverige. Detta gäller särskilt när vi tar hänsyn till skillnader i sammansättning av invandrargrupper (Kalter m.fl. 2018). I samtliga mottagarländer är det också invandrargrupper från Mellanöstern och Nordafrika som är minst integrerade. Dessa likheter mellan mottagarländer kan delvis bero på att grundläggande värderingar och religiositet förmedlas i unga år via föräldrarna, och att det tar mer än två generationer för värdlandets värderingar att slå igenom för starkt religiösa invandrargrupper.

Andra förklaringar är förstås möjliga. Antagandet att svenskars attityder och Sveriges toleranta invandringspolitik skulle leda till en jämförelsevis hög nivå av integration skulle kunna motverkas av den närmast kontinuerligt höga invandringen till Sverige, som i kombination med bostadssegregationen minskar invandrarnas exponering för majoritetssamhället. Sedan 1970-talet

har Sverige också fört en politik som i hög utsträckning syftar till att stödja olika kulturers bevarande snarare än till assimilering eller kulturers förenande, vilket skulle kunna underlätta upprätthållandet av religiositet och traditionella värderingar bland dem med invandrarbakgrund (Sniderman & Hagendoorn 2007). Vi är dock långt ifrån en förståelse för hur olika länders egenskaper och förda politik påverkar integrationsprocessen. Komparativa studier som försöker relatera egenskaper som politik och attityder till flyktingar till utfall i termer av integration är svåra att tolka eftersom många andra karakteristika skiljer sig mellan länder, samtidigt som forskningen ännu inte är klar över exakt vad som driver integrationen.

Framtida forskningsfrågor

Det finns förstås både drivkrafter som främjar och som försvårar integration. Från våra egna studier, men också utifrån forskningens allmänna läge, går det att identifiera fem mekanismer som kan vara avgörande för integrationen och som borde belysas särskilt i framtida forskning. Flera av dessa är väl kända och ofta diskuterade, medan andra borde lyftas fram mer.

De olika mekanismerna är (i) *distans* – skillnaden mellan den socioekonomiska och kulturella (t.ex. religiösa) situationen i ursprungsländerna och mottagarländerna; (ii) *socialisation* – hur föräldrars normer och kulturella värderingar överförs under uppväxten; (iii) *ojämlikhet* – hur invandrades socioekonomiska position påverkar deras barns möjligheter; (iv) *boende- och skolesegregation* – hur integrationen, särskilt den sociala integrationen, styrs av möjlighetsstrukturen, det vill säga vilka grupper man har i sin närhet; (v) *diskriminering* – ett samhälle med lika bemötande och lika chanser oavsett ursprung är en förutsättning för en väl fungerande strukturell integration.

Referenser

- Alba, R. & Nee, V. 1997. Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration, *International Migration Review* 31: 826–74.
- Alba, R. & Nee, V. 2003. *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Boston MA: Harvard University Press.
- Anderson, B. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Bevelander, P. & Spång, M. (red.) 2017. *Valdeltagande och representation. Om invandring och politisk integration i Sverige*. DELMI rapport 2017:7.
- Berry, J.W., Phinney, J.S., Sam, D.L. & Vedder, P. 2006. *Immigrant Youth in Cultural Transition: Acculturation, Identity, and Adaptation across National Contexts*. London: Routledge.
- BRÅ (Brottsförebyggande Rådet). 2005. *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*. Rapport 2005:17. Stockholm: BRÅ.
- Bursell, M. 2014. The Multiple Burdens of Foreign-Named Men—Evidence from a Field Experiment on Gendered Ethnic Hiring Discrimination in Sweden. *European Sociological Review* 30: 399–409.
- Drouhot, L. & Nee, V. 2019. Assimilation and the second generation in Europe and America: Blending and segregating social dynamics between immigrants and natives. *Annual Review of Sociology* 45: 177–99.
- Engellau, P. 2019. *Invandring och brottslighet – ett trettioårsperspektiv*. Förrapport från Stiftelsen Det Goda Samhället.
- Folkhälsomyndigheten. 2018. *Skolbarns hälsovanor 2017/18*.
- Grönqvist, H. & Niknami, S. 2017. *Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2017:3. Stockholm: Finansdepartementet.

Heath, AF. & Brinbaum, Y. (red.) 2014. *Unequal Attainments: Ethnic Educational Inequalities in Ten Western Countries*. Oxford: Oxford University Press.

Holmlund, H., Sjögren, A. & Öckert, B. 2019. *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan*. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019. SOU 2019:40.

Inglehart, R. & Norris, P. 2003. *Rising Tide*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jacob, K. & Kalter, F. 2013. Intergenerational Change in Religious Salience among Immigrant Families in Four European Countries, *International Migration* 51: 38–56.

Jackson, M., Jonsson, JO. & Rudolphi, F. 2012. Ethnic Inequality and Choice-Driven Educational Systems: A Longitudinal Study of Performance and Choice in England and Sweden", *Sociology of Education* 85: 158–178.

Jonsson, JO. 2018. Immigration and integration. Key characteristics of host countries and their immigrants, sid. 40–61 i F. Kalter m.fl. (red.) *Growing Up in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press.

Jonsson, J.O., Kalter, F. & van Tubergen, F. 2018. Studying integration: Ethnic minority and majority youth in comparative perspective", sid. 1–39 i F. Kalter m.fl. (red.) *Growing Up in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press.

Jonsson, JO, Kilpi-Jakonen, E. & Rudolphi, F. 2014. Ethnic Differences in Early School-leaving: An International Comparison, Kapitel 4 i A. Heath & Brinbaum, Y. (red.), *Unequal attainments: Ethnic educational inequalities in ten Western countries*. Oxford: Oxford University Press.

Jonsson, JO., Låftman, SB., Rudolphi, F. & Engzell Waldén, P. 2012. Integration, etnisk mångfald och attityder bland högstadieelever. Bilaga 6 (sid. 263–391) i SOU 2012:74, *Främlingsfienden inom oss*. Stockholm: Fritzes.

Jonsson, JO. & Mood, C. 2018. Mental well-being in boys and girls of immigrant background: The balance between vulnerability and resilience, sid. 369–397 i F. Kalter m.fl. (red.) *Growing Up in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press.

Jonsson, JO. & Rudolphi, F. 2011. Weak performance – strong determination. School achievement and educational choice among ethnic minority students in Sweden. *European Sociological Review* 27:487–508.

Jonsson, JO. & Treuter, G. 2019. Likvärdighet och skolkvalitet: socioekonomiskt ursprung och invandrarbakgrund, sid. 49–85 i R. Erikson & L. Unemo (red.), *Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2019:1*. Stockholm: Finansdepartementet.

Kalter, F. Jonsson, JO., van Tubergen, F. & Heath, AF. (red.). 2018. *Growing Up in Diverse Societies: The Integration of the Children of Immigrants in England, Germany, the Netherlands, and Sweden*. Oxford: Oxford University Press for the British Academy.

Malmberg, B., Andersson, EK., Nielsen, MM., Haandrikman, K. 2018. Residential Segregation of European and Non-European Migrants in Sweden: 1990–2012. *European Journal of Population* 34: 169–193.

McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, JM. 2001. Birds of a Feather: Homophily in Social Networks, *Annual Review of Sociology* 27: 415–44.

Miller, D. 1995. *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.

MIPEX. 2020. <http://www.mipex.eu/play/>

Mood, C., Jonsson, JO. & Låftman, SB. 2016. Immigrant integration and youth mental health in four European countries." *European Sociological Review* 32(6): 716–729.

Mood, C., Jonsson, JO. & Låftman, SB. 2017. Immigrant youth's mental health advantage: The role of family structure and relations. *Journal of Marriage and Family* 79 (April): 419–436.

Olli Segendorf, Å. & Teljosuo, T. 2011. *Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration*. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2011:5. Stockholm: Finansdepartementet.

Pew Research Center, Nov. 29, 2017, "Europe's Growing Muslim Population."

Pew Research Center, March 2019, "Around the World, More Say Immigrants Are a Strength Than a Burden."

Plenty, S., Andersson AB., Hjalmarsson S., Mood C., Rudolphi F. & Treuter, G. 2018. Hur går det för våra unga vuxna? En rapport om sysselsättning och levnadsvillkor. *Forskningsrapport 2018:1*. Institutet för Framtidsstudier, Stockholm och Institutet för Social Forskning, Stockholms universitet.

Plenty, S. & Jonsson, JO. 2017. Social Exclusion among Peers: The Role of Immigrant Status and Classroom Immigrant Density', *Journal of Youth and Adolescence* 46: 1275–88.

Plenty, S. & Jonsson, JO. 2021. Students' occupational aspirations: Can family relationships account for differences between immigrant and socioeconomic groups?, *Child Development* 92 (1): 157–173. (DOI: 10.1111/cdev.13378).

Simsek, M., Jacob, K., Fleischman, F. & van Tubergen, F. 2018. " Keeping or losing the faith? Comparing religion across majority and minority youth in Europe", sid. 246–273 i F. Kalter m.fl. (red.) *Growing Up in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press.

Skolverket. 2009. *På tal om mobbning – och det som görs*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. 2017. *Nära examen. En undersökning av vilka kurser gymnasieelever med studiebevis saknar godkänt i för att få examen*. Rapport 461. Stockholm: Skolverket.

SOU (Statens offentliga utredningar) 2016:77. *En gymnasieutbildning för alla. Åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning*. Betänkande från Gymnasieutredningen.

Sniderman, PM. & Hagendoorn, L. 2007. *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and its Discontents in the Netherlands*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Transatlantic Trends 2013. *Transatlantic Trends: Key Findings*, German Marshall Fund of the United States, www.transatlantictrends.org.

van Tubergen, F. & Sindradottir, JI. 2011. The Religiosity of Immigrants in Europe: A Cross-National Study, *Journal for the Scientific Study of Religion* 50(2): 272–288.

van Tubergen, F. & Smith, S. 2018. Making friends across ethnic boundaries: Are personal networks of adolescents diverse?, sid. 176–200 i Kalter m.fl. (red.), *Growing up in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press.

Wölfer, R., Hewstone, M. & Jaspers, E. 2018. Social contact and inter-ethnic attitudes: the importance of contact experiences in schools, sid. 201–216 i Kalter m.fl. (red.), *Growing up in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press.

Åslund, O., Forslund, A. & Liljeberg, L. 2017. *Flykting- och anhöriginvandrades etablering på den svenska arbetsmarknaden*. IFAU rapport 2017:14. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).

Författarens tack

Insamlingen av datamaterialet CILS4EU bekostades av ett konsortium av Europeiska forskningsråd, NORFACE, och forskningen bakom detta kapitel har finansierats av Forte (2012–1741) och Vetenskapsrådet (VR 2019–02168). Tack till Bo Malmberg och Eva Andersson, samt till DELMIs granskare och kansli för kommentarer, samt till Georg Treuter, Frida Rudolphi, Stephanie Plenty och Carina Mood för samarbeten bakom dessa resultat.

3. Segregation och växande klyftor: en longitudinell studie

Bo Malmberg & Eva Andersson

Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet

Introduktion

En utjämning av människors livschanser. Det har varit en bärande tanke i det svenska välfärdsbygget. I en marknadsekonomi som inte av sig själv ser till att utjämna klyftor kan välfärdsstaten hjälpa till att ge alla människor, oberoende av bakgrund, någorlunda likartade chanser den dag de tar steget ut i vuxenlivet och på egen hand ska ställas inför marknadens krav (Lindh, Malmberg, & Palme 2005). Den är en politik som tar sin början redan under fostertiden, med en mödravård som ska se till att de nyfödda ska ha en god hälsa. Och den fortsätter från förskoletiden ända fram till myndighetsdagen, och längre för dem som söker sig till högre utbildning. Huvuddelen av denna politik riktar sig direkt mot barnet och dess familj med hälsoinsatser, föräldraförsäkring, barnomsorg, undervisning, skolmåltider, socialförsäkringar, arbetslöshetsunderstöd, barnbidrag, försörjningsstöd, och även en arbetsmarknad med kollektivavtal och anställningstrygghet som ska ge inkomsttrygghet för vuxna individer, men därmed också inkomsttrygghet för deras barn. Vid sidan av denna individinriktade politik har välfärdsstaten också slagit vakt om uppväxtmiljön i en vidare bemärkelse. Även de bostadsområden där barn växer upp ska erbjuda stöd för deras utveckling till vuxna individer. Bostadsområden ska vara säkra och trygga, funktionella för lek, erbjuda närhet till förskola, skola och hälsovård samt kunna erbjuda fritidsaktiviteter. Bostadsområden ska dessutom föra med sig vuxna som kan vara goda förebilder och ett socialt stöd, varför t.ex. kriminalitet ska motverkas. Om man

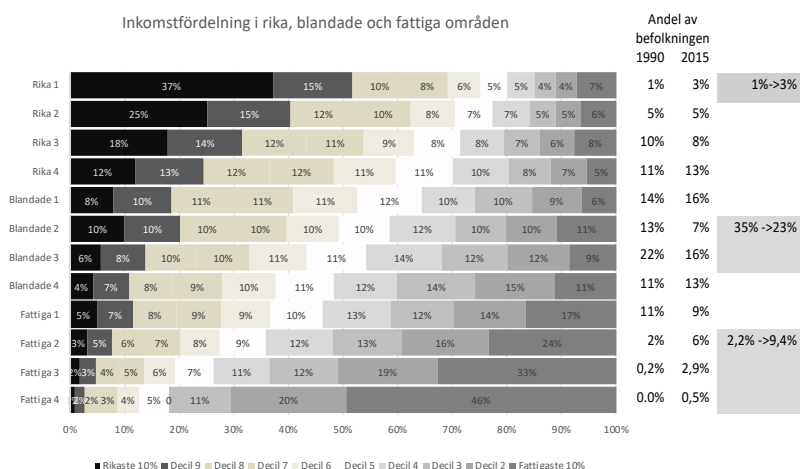
inom området socialpolitik till stöd för barns uppväxt i Sverige kommit långt i likvärdighet, så gäller inte detta förutsättningar knutna till barns och ungas geografiska hemvist, t.ex. i form av det egna bostadsområdet. Det framgår av tidigare forskning om barns och ungas geografiska kontext i Sverige att det skiljer sig stort i många avseenden (Andersson 2001).

I detta kapitel belyser vi inkomstsegregation i Sverige, med särskilt fokus på fattiga områden och utrikes födda. Vi visar också vilka konsekvenser en uppväxt i fattiga områden får senare i livet vad gäller inkomst och utbildning. Vi undersöker även i vilken utsträckning unga, med och utan migrantbakgrund, bor kvar i fattiga områden som vuxna, och vilka faktorer som påverkar flyttningen bort från fattiga områden.

Frågan om hur bostadsområden skulle vara utformade diskuterades redan på 1940-talet när riktlinjerna för den sociala bostadspolitiken drogs upp. Bostadsområden skulle råda bot på alienation, dvs. känsla av främlingskap, och anonyma sammanhang som skapades av det urbana livet. I grannskap skulle gemenskap utvecklas och i längden även demokrati (Urban 2018). Från 1970-talet har målet om en allsidig sammansättning i bostadsområden funnits, framförallt genom en strävan att blanda upplåtelseformer som fastställdes av riksdagen 1974 (Andersson & Holmqvist 2019; Holmqvist & Bergsten 2009). Modellen med blandade upplåtelseformer skulle ge socialt blandade stadsdelar där lokala skolor också kan bli socialt blandade, åtminstone på låg- och mellanstadienivå (Bergsten 2010; Holmqvist & Bergsten 2009). Men modellen var inte allenarådande. I miljonprogrammet byggdes det också stadsdelar som var mer homogena avseende hustyper och upplåtelseformer, både stadsdelar som dominerades av höga flerfamiljshus och stora bostadsområden men nästan enbart villor i äganderätt. Ser man till situationen 1990 kan man dock argumentera för att idén om blandade upplåtelseformer i betydande utsträckning hade förverkligats. Det fanns undantag, men en stor del av befolkningen bodde i områden som i alla fall bortom det närmaste kvarteret hade en hög grad av blandning (Wimark, Andersson, & Malmberg 2019). Detta har i viss mån ändrats efter 1990 i samband med en förtätning av villaområden och en omvandling av hyresrätter till bostadsrätter, framförallt i Stockholmsområdet (a.a., 2019).

Forskningen visar att socio-ekonomisk segregation kan leda till mindre jämlika uppväxtvillkor. Därför analyserar vi i detta kapitel socio-ekonomisk segregation, och hur den slår beroende på nationell bakgrund. Vi analyserar emellertid inte den så kallade etniska segregationen i sig. När det gäller socio-ekonomisk boendesegregation så har inkomstsegregationen—i takt med växande inkomstklyftor—ökat avsevärt sedan 1990. Andelen som bor i områden där alla inkomstgrupper i stort sett är lika välrepresenterade, dvs. blandade, har minskat från 35 procent till 23 procent, se Figur 3.1. Andelen som bor i områden med mest överrepresentation av personer med höga inkomster har ökat från 1 procent till nästan 3 procent. Men den största förändringen är ökningen i områden med en kraftig överrepresentation av fattiga. Endast 2 procent av befolkningen bodde i sådana områden 1990. År 2015 hade andelen ökat till nästan 10 procent (Figur 3.1). Man kan därför säga att situationen i Sverige i detta avseende har närmat sig den som man länge har haft i USA, med områden som kännetecknas av koncentrerad fattigdom (Kneebone & Holmes 2016), se även Andersson, Lyngstad, Sleutjes (2018). Från den amerikanska forskningen vet vi att koncentrerad fattigdom för med sig en rad problem, kanske framförallt för de ungdomar som växer upp i sådana områden (Galster 2011; Wilson 1987). Att vi i Sverige nu har områden som liknar USA:s fattigaste områden kan därför bidra till mindre jämlika uppväxtvillkor, och det är inte minst ungdomar med föräldrar födda i länder utanför Europa som växer upp i dessa områden (Andersson & Holmqvist 2019). Det gör att kunskaper om hur uppväxtmiljön påverkar ungas livschanser är viktiga. I detta kapitel kommer vi därför att redovisa våra forskningsresultat på området. Vi kommer att koncentrera oss på den empiriska bilden eftersom de teoretiska skälen till varför man bör förvänta sig grannskapseffekter av uppväxtmiljön är väl kartlagda, se t.ex. Warner & Settersten Jr. (2017).

Figur 3.1. Inkomstfördelning i rika, blandade och fattiga områden.

Anmärkning: Områdestyper baserade på inkomstfördelning bland de närmaste 1 600 grannarna och andelen av befolkningen som bor i respektive områdestyp 1990 och 2015. Indelning bygger på klusteranalys, en statistisk metod som grupperar observationer med liknande värden, i detta fall liknande andelar för olika inkomstgrupper.

Källa: Statistiska centralbyrån, MONA, Geografisk kontext (Statistics Sweden 2015).

Fattiga områden och flyttningar

Det finns en omfattande forskning om fattiga områden och etnicitet i Sverige (Andersson 1999; Andersson & Kährik 2015; Lindberg 1971b; Malmberg & Clark 2020; Molina 1997) likväl som i USA (Galster 2019; Massey & Denton 1993; McKenzie, Park, & Burgess 1967; Wilson 1987). Att bara fokusera på områden med låga inkomster och en stor andel etniska minoriteter kan vara problematiskt med tanke på den stigmatisering som sker i media av sådana områden. Rumslig segregation drivs också ofta av hushåll med goda ekonomiska resurser och som är inrikes födda (Alm Fjellborg 2018). Samtidigt finns det goda skäl att se just till fattiga områden för att lyfta fram situationer som

erbjuder uppväxtmiljöer som inte fullt ut lever upp till samhälleliga idéer och mål. Segregation skapar stor variation i geografiska kontexter och därmed stor variation i villkoren för ungas uppväxt. En ökning av den geografiska segregationen, dvs. den rumsliga polariseringen mellan de med låga och höga inkomster förstärker behovet av analyser.

Boendesegregation är ett resultat av sortering på bostadsmarknaden, en sortering som kan kopplas till en mängd olika faktorer. Det sker ständigt en selektion in i områden med olika upplåtelseformer och hustyper, olika geografiska lägen—såsom i staden eller på landsbygden—och nära eller långt ifrån stora arbetsmarknader (Wimark, Andersson, & Malmberg 2019). Inte minst sker selektionen efter hur den befolkning som redan bor i ett bostadsområde ser ut. Exempelvis bosätter sig individer med höga inkomster ofta i områden med många höginkomsttagare, medan personer födda utanför Europa ofta bosätter sig i områden där det redan bor en hög andel med utländsk bakgrund.

Mönstren i denna selektion ger en ögonblicksbild av den pågående segregationsprocessen. Att, som diskuterats ovan, segregationen av individer med olika inkomst sedan 1990 blivit allt tydligare i Sverige avspeglar därför att selektionsprocessen efter inkomst förstärkts, kanske som ett resultat av större inkomstklyftor (Reardon & Bischoff 2011). År 2016 bodde nästan 10 procent av den svenska befolkningen i områden med en mycket hög andel fattiga, detta jämfört med knappt 3 procent år 1990, se figur 3.1.

En parallell utveckling är att områden där många personer födda utanför Europa redan bor, upplevt en ökande koncentration av invånare födda utanför Europa (Malmberg et al. 2018). Men en motsvarande ökning har även skett i områden där det tidigare har bott få personer födda utanför Europa. Det innebär att migranter från länder utanför Europa idag är mer välrepresenterade i dessa områden än tidigare. Trots denna relativa utjämning är skillnaderna i representation fortfarande stora, vilket avspeglas i en hög koncentration av personer födda utanför Europa i vissa bostadsområden. Segregationens underliggande mönster är relativt oförändrat men har blivit tydligare i samband med att invandringen från länder utanför Europa ökat.

Metoder och data

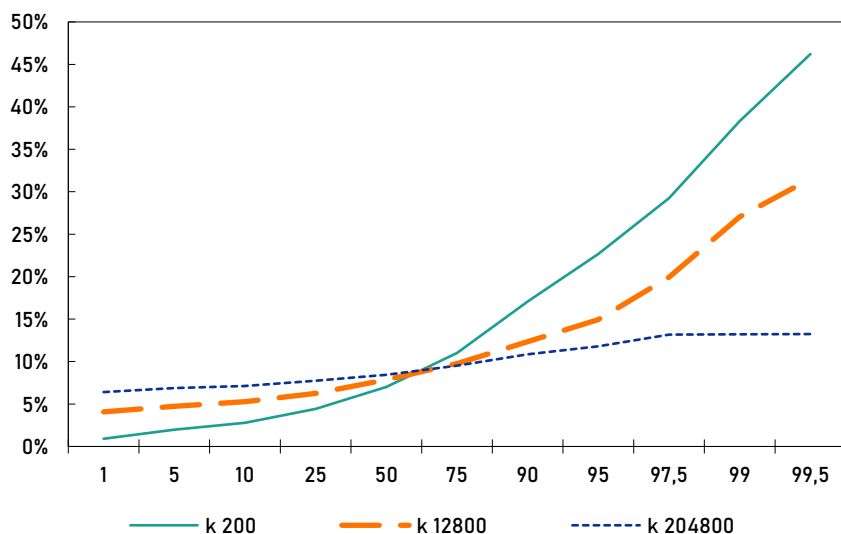
Syftet med denna studie är att analysera hur individens livschanser påverkas av att växa upp i fattiga områden. En utgångspunkt är alltså att ta reda på vilka dessa områden är och hur selektionsprocessen går till. Vi har använt oss av registerdata från SCB. I dessa data kan vi följa en individ från ungdomen upp till vuxenåren. De ger oss också uppgifter om situationen i hemmet under uppväxttiden.¹⁵ Därtill har vi uppgifter om i vilken 250x250-metersruta individer är bosatta. Med hjälp av dessa koordinat-data kan man få fram hur individers grannskap ser ut. Man kan säga att varje ruta ges en kontext utifrån inkomsten hos de som bor i samma eller omgivande rutor. Den omgivande graden av fattigdom har beräknats utifrån de som är 25 år eller äldre och vår indikator för fattigdom är baserad på Eurostats fattigdomsgräns: en disponibel inkomst (konsumtionsviktad) som är 60 procent eller mindre än medianen (Eurostat, 2018). Andelen fattiga bland de närmaste grannarna har beräknats för 5 olika skalnivåer, där varje skalnivå representerar en fyrdubbling eller en åttadubbling av grannskapets storlek: de närmaste 200 grannarna, de närmaste 1 600 grannarna, de närmaste 12 800, 51 200 och 204 800 grannarna. Att använda sig av olika geografiska skalor är viktigt eftersom effekten av grannskap kan variera beroende på om andelen fattiga är hög bara i en mindre omgivning eller om fattigdom är något som präglar större områden (Östth, Clark, & Malmberg 2014). Beräkningarna har gjorts med hjälp av programvaran EquiPop (Östth, Malmberg, & Andersson 2014). Notera att med denna metod betyder grannskap den omgivning på olika skalnivåer som en individ kan tänkas röra sig. Det rör sig alltså inte om grannskap i betydelsen ett avgränsat mindre geografiskt område.

För att kunna besvara frågan om hur man påverkas av fattigdom där man växer upp har vi valt att utgå från situationen år 2001 och de som då var 15 år gamla, dvs. kohorten födda 1986. Genom att ha detta som startpunkt kan vi i våra data följa 103 945 individer tills de är 30 år gamla år 2016 (vi kontrollerade att de bodde på samma plats i tre år). Vi analyserar sedan hur individers livsutfall vid 30 års ålder hänger samman med deras situation när de är 15 år gamla med hjälp av en regressionsmodell där hänsyn tas både till familjefaktorer och omgivningsfaktorer i form av andelen fattiga. Figur 3.2

¹⁵ I SCB data för 2001 räknas gifta och vuxna med gemensamma barn till samma hushåll. Ogifta vuxna som saknar gemensamma barn räknas till skilda hushåll. Det gör att registerdata inte alltid fångar den faktiska hushållsstrukturen.

visar hur andelen fattiga i omgivningen varierar för de individer som ingår i vår undersökningskohort. Längst till vänster finns de som har den lägsta andelen fattiga i omgivningen (percentil 1). Längst till höger de som har högst andel fattiga bland sina grannar (percentil 99,5). Variationen är störst om man ser till småskaliga grannskap, $k=200$, småprickig linje, med en mycket hög andel fattiga i de fattigaste områdena (percentil 95 till percentil 99,5). Den visar en kraftig ökning av antalet fattiga från den 75:e percentilen och uppåt. Även när vi ser till större grannskap, $k=12\ 800$, ökar andel fattiga snabbt när fokus flyttas till de fattigaste områdena. När det gäller riktigt storskaliga områden, $k=204\ 800$, är variationen mindre.

Figur 3.2. Andel fattiga i omgivningen.

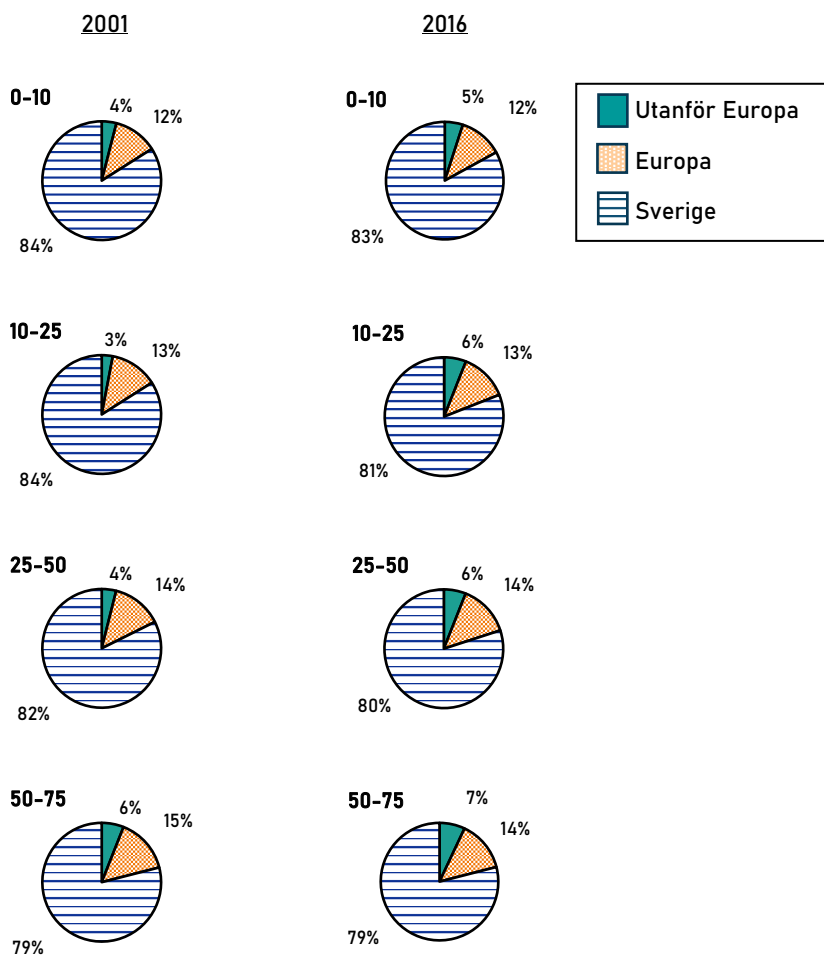

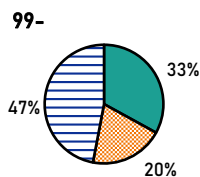
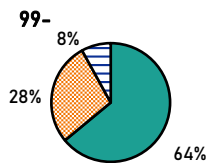
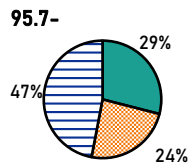
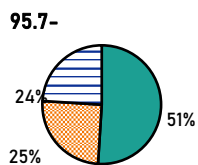
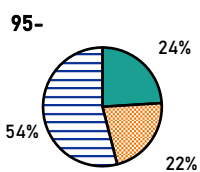
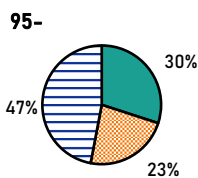
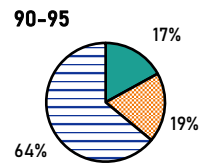
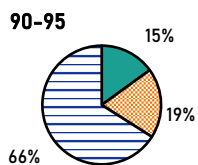
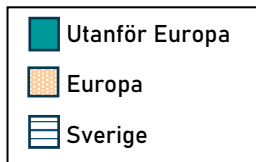
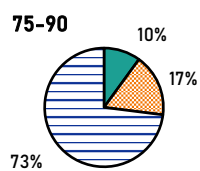
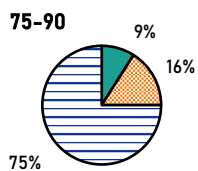
Anmärkning: Andel fattiga av de närmaste grannarna för vår kohort födda 1986 per fattigdomspercentil. Percentilvärdena för $k=200$, $k=12\ 800$ och $k=204\ 800$, år 2001. Fattigdomspercentil avser vilken plats ett grannskap har (på en skala 1 till 100) i en rangordning av grannskap från det med minst till de med högst andel fattiga.

För personer födda 1986, som bodde i Sverige 2001, visar Figur 3.3 i vilken utsträckning individer sorteras in i grannskap med hög eller låg fattigdom beroende på om de har svensk, europeisk eller utom-europeisk geografisk

bakgrund. Kolumnen till vänster visar hur de bor 2001. Kolumnen till höger visar hur samma individer bor 2016. Den översta raden visar grannskap med lägst fattigdom, percentil 0–10. Den understa raden visar de grannskap som har högst andel fattiga, percentil 99–. Figuren visar att av de 15-åringar som 2001 bodde i grannskap med en mycket låg andel fattiga (percentil 0–10) hade nästan alla (84 procent) svensk bakgrund, dvs. två föräldrar födda i Sverige (översta cirkeldiagrammen). Andelen med europisk bakgrund varierar inte så mycket mellan områden med olika andel fattiga (följ ljusaste fältet nedåt i diagrammen). Däremot är andelen med icke-europeisk bakgrund (minst en förälder född utanför Europa) liten i områden med få fattiga, bara 4 procent, men mycket hög i de områden som har den högsta andelen fattiga, 64 procent. Det är alltså i mycket hög utsträckning ungdomar med utom-europeisk bakgrund som är utsatta för höga fattigdomskoncentrationer i sin uppväxtmiljö. Bara 8 procent av vår kohort födda 1986 som bodde i de fattigaste områdena år 2001 har svensk bakgrund. Däremot har sammansättningen i de allra fattigaste områdena förändrats till 2016. Vi återkommer till det längre fram.

Figur 3.3. Geografisk bakgrund för individer födda 1986 (och boende i Sverige 2001) i områden med olika fattigdomsnivåer, 2001 och 2016.

Anmärkning: Siffrorna i fetstil är percentilintervaller.

Konsekvenser av att bo i fattiga områden

Nästa steg i vår analys är att ta reda på hur individer påverkas av fattigdom i omgivningen under tonåren. Vi använder en longitudinell design och undersöker hur fattigdomsgraden i bostadsområdet vid 15 års ålder är relaterad till uppnådd utbildningsnivå och inkomst vid 30 års ålder för kohorten födda 1986. Vi gör detta för fem olika skalnivåer—from de närmaste 200 grannarna till de 204 800 närmaste grannarna—för att se vilken omgivning som är den viktigaste. I vilken utsträckning den empiriska design som vi använder oss av tillåter slutsatser om kausala samband kan diskuteras. Detta ska man ha i minnet när man tolkar våra resultat nedan. Samtidigt framstår storleken av de effekter som vi hittar som rimliga i relation till vad man teoretiskt kan förvänta sig (Graham 2018) och vad som tidigare studier med en tillfredsställande empirisk design visat (se t ex Chetty & Hendren 2018). För en utförligare diskussion om möjligheterna att dra kausala slutsatser från studier av grannskapseffekter se Graham 2018.

Konsekvenser för utbildning

I Tabell 3.1 visas först hur individ- och familjeegenskaper är kopplade till hur lång utbildning olika individer skaffat sig vid 30 års ålder. Resultaten stämmer väl överens med tidigare studier av utbildningslängd; att ha två universitetsutbildade föräldrar är positivt, liksom att inte ha arbetslösa föräldrar. Observera att icke-europeisk bakgrund är bra för utbildningslängd (se Fekjaer & Birkelund 2007 för motsvarande resultat i norska data).

Tabell 3.1. Högsta uppnådda utbildning i antal år förklarade av individ- och familjeegenskaper för kohorten född 1986. Regressionsmodell.

Oberoende variabel	Skattad förändring i utbildningslängd som är förknippad med den oberoende variabeln	Standardfel
Man	-.654***	.013
Icke-europeisk bakgrund	.227***	.024
Med ensamstående förälder (15 år)	-.024	.019
Familj med försörjningsstöd (15 år)	-.814***	.028
Högskoleutbildning		
En förälder	1.062***	.015
Två föräldrar	1.837***	.019
Ingen		
Familjeinkomst per person (15 år, 1 000 Euros)	0.003***	.0004
Arbetslös förälder (15 år)		
En	-.344***	.017
Två	-.645***	.028
Konstant	12.974***	.013
Justerad <i>R</i> ²	.173	

Anmärkning: Antal observationer = 103 945; *** Sign. 0.1 %.

Källa: SCB, MONA, Geografisk kontext (Statistics Sweden 2015).

Tabell 3.2. Skillnader i högsta uppnådda utbildning i antal år beroende på vilken typ av område man växt upp i, enligt den skattade regressionsmodellen, för olika skalnivåer.

Fattigdoms-kontext (percentil)	K=200	K=1 600	K=12 800	K=51 200	K=204 800
1, referens	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
5	-0.05	-0.08	-0.11	-0.13	-0.10
10	-0.07	-0.09	-0.12	-0.14	-0.10
25	-0.10	-0.11	-0.15	-0.16	-0.11
50	-0.15	-0.15	-0.18	-0.18	-0.12
75	-0.21	-0.21	-0.22	-0.21	-0.14
90	-0.31	-0.30	-0.27	-0.24	-0.16
95	-0.41	-0.38	-0.32	-0.29	-0.17
97,5	-0.52	-0.49	-0.41	-0.37	-0.19
99	-0.67	-0.66	-0.53	-0.44	-0.19
99,5	-0.76	-0.78	-0.59	-0.46	-0.19

Anmärkning: Individer- och familjekontroller som i Tabell 3.1.

Omgivningens betydelse framgår av Tabell 3.2. Här presenteras resultaten från de regressionsmodeller som skattade kontextuell fattigdomsrisk vid 15 års ålder och en individs utbildningsnivå vid 30 års ålder. Enligt den skattade modellen—dvs. när hänsyn tagits till kön, etnicitet och familjebakgrund—är skillnaden i utbildningsnivå (uppmätt i år) mellan en individ från det minst fattiga området och en individ från ett område med den högsta risken för fattigdom, vid de lägsta skalnivåerna, 0,76 år. På högre skalnivåer är skillnaderna mindre, cirka 0,2 år. Resultaten från dessa analyser visar att den skattade effekten av fattigdomsrisk i kontexten totalt sett är starkast på lägsta rumsliga skalan, dvs. för det nära grannskapet.

Konsekvenser för förvärvsinkomst

I Tabell 3.3 visas hur individ- och familjeegenskaper samvarierar med den förvärvsinkomst olika individer skaffat sig vid 30 års ålder. Att vara man är förknippat med en hög arbetsinkomst senare i livet motsvarande mer än nio percentiler, det är således det viktigaste kännetecknet för en hög framtida arbetsinkomst i vår kohort. En positiv effekt på inkomsterna gäller också för

individer som har en eller två föräldrar med universitetsutbildning och föräldrar med högre inkomster, vilket är i linje med våra tidigare resultat. Positivt för inkomst som ung vuxen var också att ha en eller två förvärvs- arbetande föräldrar jämfört med arbetslösa föräldrar. En negativ koppling till senare livsinkomst hittades för individer med en eller två föräldrar födda utanför Europa, samt sist men inte minst hittade vi en negativ effekt för individer i hushåll som erhöll försörjningsstöd.

Tabell 3.3. Regressionsmodell med individ- och familjeegenskaper som förklarar inkomst i ung vuxen ålder.

Oberoende variabel	Skattad förändring i förvärvsinkomst som är förknippad med den oberoende variabeln	Standardfel
Man	9.472***	.151
Icke-europeisk bakgrund	-0.450***	.300
Med ensamstående förälder (15 år)	-.836***	.231
Familj med försörjningsstöd (15 år)	-6.118***	.330
Högskoleutbildning		
En förälder	1.633***	.179
Två föräldrar	1.377***	.229
Ingen		
Familjeinkomst per person (15 år, 1 000 Euros)	0.027***	.005
Arbetslös förälder (15 år)		
En	-4.043***	.205
Två	8.627***	.335
Konstant	64.722***	.158
Justerad R ²	.064	

Anmärkning: Antal observationer = 103 945; * Sign. 5%, ** Sign. 1%, *** Sign. 0.1%.

Källa: SCB, MONA, Geografisk kontext (Statistics Sweden 2015).

I Tabell 3.4 visas de beräknade effekterna av det grannskap som man växer upp i. I vår studie finner vi de starkaste effekterna på $k = 1\,600$ -nivån från andelen fattiga i grannskapet. Det vill säga att bo i de fem procent fattigaste områdena ger en negativ effekt på framtida inkomster som varierar mellan minus 2,65 till minus 5,39 procentiler i inkomst jämfört med de som växer upp i de områden som har de lägsta andelarna fattiga, när man kontrollerat för kön, etnisk bakgrund och familjebakgrund. Ett område med 1 600 invånare kan i svenskt sammanhang betraktas som ett ganska vanligt grannskap eller en mindre stadsdel och finns i både mindre och större städer. De skattade effekterna av grannskapet på inkomst är alltså relativt stora. Att bo i ett av de fattigaste områdena jämfört med ett av de minst fattiga områdena motsvarar effekten av att ha en arbetslös förälder.

Tabell 3.4. Skillnader i inkomstpercentil beroende på vilken typ av område man växt upp i, enligt den skattade regressionsmodellen, för olika skalnivåer. Individ- och familjekontroller som i Tabell 3.3.

Fattigdoms-kontext (percentil)	K=200	K=1 600	K=12 800	K=51 200	K=204 800
1	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
5	-0.30	-0.54	-0.67	-0.81	-0.95
10	-0.40	-0.62	-0.74	-0.89	-0.99
25	-0.62	-0.79	-0.87	-0.99	-1.07
50	-0.92	-1.07	-1.07	-1.13	-1.16
75	-1.31	-1.45	-1.29	-1.28	-1.30
90	-1.93	-2.06	-1.61	-1.49	-1.50
95	-2.51	-2.65	-1.91	-1.80	-1.67
97,5	-3.21	-3.39	-2.44	-2.33	-1.83
99	-4.14	-4.60	-3.13	-2.73	-1.83
99,5	-4.72	-5.39	-3.53	-2.85	-1.83

Fast i fattiga områden?

Kommer de som vuxit upp i fattiga områden att som vuxna fortfarande bo i områden där fattigdomen är hög? Vi har undersökt den svenska födelsekohorten 1986 från 15 års ålder (2001) tills den är 30 år (2016), och finner övertygande stöd för rörlighet mellan generationer från fattiga områden, inte bara för infödda utan också för individer med en icke-europeisk bakgrund. Mer specifikt finns en låg korrelation mellan det ursprungliga området där personer växte upp och området där de bor som 30-åringar. Flyttningar till mindre fattiga områden är tydligt kopplade till att individer når en högre inkomst, vilket ger betydande stöd för det som i litteraturen kallas rumslig assimilering över generationer i Sverige (Vogiazides 2018), se även (Wessel et al. 2016). För icke-europeiska individer finns det starkare samband mellan initial och senare grannskapsstatus men trots detta är rörlighet i grannskapet längs fattigdomsgradienten större för icke-européer (mer än 10 procent i vårt urval), jämfört med dem med svensk bakgrund (cirka 4 procent). En tolkning här är att utfallet på individnivå kan se mycket olika ut för dem med svensk bakgrund medan de med icke-europeisk bakgrund som grupp flyttar sig i riktning mot mindre fattiga grannskap: en stor andel individer med icke-europeisk bakgrund "förbättrar" sin grannskapsstatus från där de bodde som tonåringar till där de bodde efter att de hade lämnat föräldrahemmet. van Ham et al. (2014) finner ett liknande men svagare mönster, delvis beroende på att de bara ser till relativt stora förändringar i typen av grannskap. Individer som bor kvar i de allra fattigaste grannskapen kommer enligt vår studie från mindre gynnsamma förhållanden, från storskaliga fattiga områden, har lägre betyg i åk 9, tenderar att få barn tidigt, har låga inkomster och kortare utbildning. Individer med icke-europeisk bakgrund är överrepresenterade i denna grupp. Den rumsliga assimileringen är alltså förenad med en process av rumslig sortering som bidrar till ökad rumslig koncentration av de allra mest socialt utsatta.

För att mer i detalj analysera benägenheten att flytta ut från, eller till, områden med olika grad av fattigdom har vi valt att jämföra fattigdomspercentilen för individens bostadsområde år 2016 med fattigdomspercentilen för det område där samma individ bodde som 15-åring. Denna förändring av individens position på en skala från mindre fattiga till mer fattiga bostadsområden mellan 2001–2016 använder vi sedan som beroende variabel i en modell med olika förklaringsfaktorer. En faktor för förändringen i kontexten är

var på fattigdomsskalan ens bostadsområde i ungdomen befann sig. Andra faktorer är knutna till familjebakgrunden, kön och geografisk bakgrund. Men vi ser också till olika livsloppsvariabler, dels i ungdomen (skolbetyg), dels i början på vuxenlivet (utbildning, familjebildning, inkomst).

Tabell 3.5. Förändring i områdespercentil (andel fattiga) från 2001 till 2016. Modellestimat för individer födda 1986.

	Parameter- estimat	Standard- fel	t-värde	Signi- fikans	Kvadrat- summa
Intercept	-15.7	1.0	-15.0	0.000	75,381
Man	4.1	0.2	23.1	0.000	359,342
Geografisk bakgrund					55,368
Sverige	-4.012	0.349	-11.51	0.000	
Europa	-2.136	0.382	-5.59	0.000	
Utanför Europa	0				
Fattigdomspercentil 2001 (grannskap)					6,336,367
0-10	77.392	0.807	95.894	0.000	
10-25	66.363	0.794	83.551	0.000	
25-50	48.112	0.780	61.679	0.000	
50-75	24.787	0.772	32.112	0.000	
75-90	7.226	0.771	9.375	0.000	
90-95	0.002	0.811	0.003	0.998	
95-97.5	-2.061	0.871	-2.367	0.018	
97.5-99	-2.121	0.941	-2.255	0.024	
99- (referenskategori)	0				
Fattigdomspercentil 2001, storskaligt grannskap (k=12 800)	0.0643	0.0032	20.2	0.000	276,115
Region (NUTS 2), 2001					107,367

	Para- meter- estimat	Standard -fel	t-värde	Signi- fikans	Kvadrat- summa
11 Stockholm	-2.713	0.396	-6.852	0.000	
12 Östra Mellansverige	-1.352	0.393	-3.438	0.001	
21 Småland med öarna	-0.374	0.432	-0.866	0.386	
22 Skåne	5.456	0.411	13.266	0.000	
23 Västsverige	-2.075	0.388	-5.343	0.000	
31 Norra Mellansverige	2.494	0.430	5.806	0.000	
32 Mellersta Norrländ	2.729	0.519	5.263	0.000	
33 Övre Norrländ	0				
Ensamstående mamma, 2001	-0.3	0.2	-1.3	0.204	1,089
Föräldrars sysselsättning, 2001	-1.6	0.2	-9.2	0.000	57,403
Familjeinkomst per person, 2001, 100,000 SEK	-0.286	0.057	-5.0	0.000	16,809
Föräldrar med högskoleutbildning 2001	0.3	0.1	2.6	0.009	4,551
Familj med försörjningsstöd 2001	2.5	0.4	6.8	0.000	31,239
Avgångsbetyg grundskolan, meritpoäng	-2.1	0.2	-12.4	0.000	103,706
Förälder vid 25 års ålder	4.5	0.6	8.0	0.000	42,827
Högsta inkomstpercentil mellan 25 och 30 år, förvärvsinkomst	-0.1939	0.00372	-52.1	0.000	1,833,897
Utbildningslängd vid 30 års ålder	-0.1	0.1	-2.6	0.010	4419
R-kvadrat					0.484
Antal observationer					99,510

Källa: SCB, MONA, Geografisk kontext (Statistics Sweden 2015).

Tabell 3.6. Förväntad förändring i fattigdomspercentil för en genomsnittlig individ.

	Förändring i fattigdomspercentil
Geografisk bakgrund	
Sverige	-11.48
Europa	-9.61
Utanför Europa	-7.47
Fattigdomspercentil 2001 (grannskap)	
0-10	43.5
10-25	32.4
25-50	14.2
50-75	-9.1
75-90	-26.7
90-95	-33.9
95-97.5	-36.0
97.5-99	-36.1
99-	-33.9

Resultaten sammanfattas i Tabell 3.5 och Tabell 3.6. I högra kolumnen i Tabell 3.5 visar kvadratsumman hur mycket av variationen i rörlighet som kan förklaras av var och en av de oberoende variablerna. När parameterestimatet är negativt visar sambandet att en individ flyttar mot minskad fattigdom. Mest avgörande för förändringen är var man bodde 2001. De som bodde i fattiga områden tenderar att flytta mot mindre fattiga områden. De som bodde i områden med få fattiga tenderar att flytta till områden med fler fattiga. Detta är ett naturligt mönster när man ser till förändringar från höga och låga värden. Den som bor i de fattigaste områdena kan flytta endast till ett område med högre inkomster medan den som bor i det mest gynnade området bara kan flytta till fattigare områden i fördelningen. Värdena går tillbaka mot genomsnittet: alla värden ovan medianen visar flyttningar mot grannskap med färre fattiga och tvärtom, se Tabell 3.6. Detta gynnar individer med icke-europeisk bakgrund i modellen eftersom de var överrepresenterade i de fattigaste områdena 2001.

Den näst viktigaste variabeln efter uppväxtmiljö är inkomst, här beräknad efter den högsta inkomst individen nått upp till i åldern 25-30 (se kvadratsummekolumnen i Tabell 3.5, kvadratsumman är ett mått på hur mycket en viss variabel förklarar). Det s k parametervärdet här är -0,19, vilket

betyder att när en individ ökar sin inkomst på ett sådant sätt att hen flyttar fem steg upp i inkomstfördelningen på en 100-gradig skala är det förknippat med ett (1) steg i riktning mot mindre fattiga områden (på en 100-gradig skala). Om man går från botten till toppen av inkomstfördelningen (100 steg uppåt) innebär det 20 steg i riktning mot mindre fattiga områden (i båda fallen räknat på en 100-gradig skala). Inkomst i åldrarna 25–30 år är alltså en mycket inflytelserik faktor för flyttningar mot mindre fattiga områden. Detta resultat är i linje med den teori om rumslig assimilering som säger att migranter efter att ha etablerat sig i fattiga stadsdelar när de är nyanlända kommer att flytta mot mindre utsatta områden i takt med att deras inkomster ökar (Vogiazides 2018). Det vi har visat här är dock egentligen rumslig assimilering som sker mellan generationer. Barn till migranter som flyttar ut från fattiga områden i samband med att de etablerar sig på arbetsmarknaden med bra inkomster. Om rumslig assimilering har denna form betyder det att det är en process som är mycket utsträckt i tiden, många decennier snarare än 5-10 år (Alba & Nee 1997).

Individer med svensk bakgrund har en något högre benägenhet att flytta till mindre fattiga områden jämfört med personer med europeisk eller icke-europeisk bakgrund (se Tabell 3.5). Geografisk bakgrund har emellertid en relativt liten effekt på flyttningar. En jämförelsevis starkare effekt finns för kön. Att vara man är, när man kontrollerat för andra faktorer, förknippad med en skillnad i grannskapsfattigdom på mer än fyra percentiler i riktning mot fattigare områden. Det vill säga, att flytta från fattiga områden är relativt sett vanligare bland kvinnor än bland män.

Vi hittar också effekter av ytterligare två livsloppsvariabler (utöver inkomst vid 25–30 års ålder). Högre betygspoäng i slutbetyg efter nionde klass är associerade med flyttningar mot mindre fattiga områden: ungefär en percentil för varje 50 poäng. För det andra, att ha barn vid 25 års ålder är förknippat med att flytta mot mer fattiga områden (4,3 percentiler).

En av kärnfrågorna i diskussionen om utsatta områden handlar om huruvida det finns en grupp som verkar vara 'stuck in place' dvs. är fast på en plats (Sharkey 2013), se även (van Ham et al. 2014). I Tabell 3.7 analyserar vi i detalj de tio procent fattigaste områdena och rörligheten från dessa. I en separat analys av geografisk bakgrund observerade vi gruppen som växte upp i fattiga områden (10 procent fattigaste) och som fortfarande bodde i ett fattigt område

2016. Det är i huvudsak denna grupp som inte flyttar som också orsakar oro och debatter om fattigdom och marginalisering. I vårt urval utgör gruppen runt 2,6 procent av kohorten (2 613 personer), se Tabell 3.7. Av gruppen finner vi att närmare hälften har icke-europeisk bakgrund, medan ungefär en fjärdedel har europeisk respektive svensk bakgrund. Det vill säga, av de som 'fastnat' i ett fattigt område har nästan hälften en icke-europeisk bakgrund. Denna verklighet står i skarp kontrast till de i vår kohort som vuxit upp utanför dessa fattiga områden, och som även 2016 bor i icke-fattiga områden, där mindre än 5 procent har icke-europeisk bakgrund och hela 82 procent svensk bakgrund. Samtidigt är det en hög andel bland dem med bakgrund utanför Europa som flyttar ut från de fattigaste områdena: 64,5 procent, se också Andersson, Malmberg & Clark (2020).

Denna utflyttning, i kombination med att relativt många med bakgrund i Sverige flyttar in i de fattigaste områdena, gör att i den kohort som vi studerar är överrepresentationen av individer med utomeuropeisk bakgrund i de fattigaste områden lägre år 2016 än 2001. Det framgår av den högra spalten av Figur 3.3. Här visas—för de individer födda 1986 som vi studerat och för grannskap med olika grader av fattigdom—hur stor andel som har svensk, europeisk och utom-europeisk bakgrund. Det vi kan se är att inom denna grupp har andelen med utomeuropeisk bakgrund minskat kraftigt i de allra fattigaste områdena mellan 2001 och 2016.

Tabell 3.7. Individer födda 1986 som bor i de 10 procent mest fattiga områdena 2001, efter geografisk bakgrund och fattigdomskontext år 2016.

Geografisk bakgrund	Antal individer i vår studie (födda 1986)	Bodde i de 10% fattigaste områdena 2001	Andel av kohorten i de fattigaste områdena 2001	Kvarboende i de fattigaste områdena 2016	Utflyttade från de fattigaste områdena 2016	Andel utflyttade
			%			%
Sverige	78771	5421	6.9	664	4757	87.8
Europa	15187	2482	16.3	702	1780	71.7
Utanför Europa	8293	3517	42.4	1247	2270	64.5
Totalt	102251	11420	11.2	2613	8807	77.1

Hur ser det ut för de unga som växer upp idag?

I detta kapitel har vi analyserat utfallet för unga födda 1986 i förhållande till var de växte upp, närmare bestämt i vilken typ av område de bodde vid 15 års ålder. Vi har sett att andelen fattiga i området hade betydelse för utfallet, men också att relativt många flyttade till mindre fattiga områden när de blev äldre. Hur ser det då ut för de unga som växer upp idag? För att besvara den frågan har vi även studerat hur ungdomar som är 15 år yngre än vår kohort (dvs. individer födda 2001) och hur de bor år 2016. Resultaten visas i Tabell 3.8. Här kan vi se att andelen fattiga i de fattigaste områdena har ökat kraftigt. Exempelvis bodde ca 5 procent av de unga i områden med mer än 40 procent fattiga (95 percentilen). År 2001 var motsvarande siffra bara 1 procent. För de som bor i de 1 procent fattigaste områdena år 2016 är andelen fattiga bland de närmaste 200 grannarna 56,4 procent, att jämföra med 38,9 procent år 2001. Om de effekter av att bo i fattiga områden som vi kunnat se för individer födda 1986 är giltiga också för dem som är födda 2001, betyder det att framtida utbildnings- och inkomstmöjligheter för dem som växer upp i de fattigaste områdena ytterligare försämrats. Hur det slutliga utfallet blir kan vi ännu inte veta, men att segregationen har ökat och att kontexten/omgivningen för unga varierar mer idag än tidigare, det kan vi se. Tabellen visar också att samman-

sättningen i de fattigaste områdena har gått mot en ökad koncentration av personer med utom-europeisk bakgrund, från 64 procent år 2001 till 83,6 procent år 2016.

Tabell 3.8. Koncentrationen av fattiga och koncentrationen av individer med utom-europeisk bakgrund i olika områdestyper, för individer födda 1986 respektive 2001 när de var 15 år (2001 respektive 2016).

Områdets fattigdoms- percentil	Andel fattiga i området		Områdets fattigdoms- percentil	Andel med utom- europeisk bakgrund bland 15-åringar	
	2001 %	2016 %		2001 (födda 1986) %	2016 (födda 2001) %
10	2.9	3.6	0-10	4.0	9.9
25	4.8	6.2	10-25	3.4	11.6
50	7.7	10.6	25-50	4.5	15.0
75	11.7	18.2	50-75	5.8	20.4
90	17.4	31.1	75-90	8.9	35.2
95	23.0	39.9	90-95	15.3	57.4
97.5	30.2	48.7	95-97.5	30.6	68.4
99	38.9	56.4	97.5-99	50.8	77.5
99.5	44.7	61.4	99-	64.1	83.6

Sammanfattande diskussion

I inledningen till detta kapitel ställde vi en rad frågor som vi försökt besvara. Till att börja med har Sverige geografiskt glidit isär genom att människor med olika inkomstnivåer segregats ytterligare. Vi visade att färre individer bor i inkomstblandade områden och fler i höginkomstområden, samtidigt som fler också bor i direkt fattiga områden. Det är ett skolboksexempel på vad man i forskningslitteraturen kallar geografisk polarisering (Sassen 1994). Den kohort som föddes 1986, som vi har studerat, har vuxit upp under tider av dessa förändringar i det svenska samhället. De var 15 år när vi undersöker deras boendekontext 2001, och var unga vuxna år 2016. Intressant och upp-

muntrande är att de allra flesta som bodde i fattiga områden då, bodde i mindre fattiga områden år 2016. Detta gäller såväl individer med bakgrund i Sverige, Europa och utanför Europa. Vi tycker oss inte se det som andra forskare benämnt 'stuck in place' hos en särskilt stor grupp. Med detta sagt är det viktigt att notera att det finns en grupp som inte flyttar från fattiga områden. Denna grupp, som utgör 3 procent av kohorten, växte upp i den fattigaste 10 procenten av områden och bor fortfarande i ett sådant område 2016. Av dessa är majoriteten födda utanför Europa.

På det hela taget verkar det dock inte som att det är så att säga nästa generation som i första hand blir kvar i de fattigaste områdena eftersom en så stor andel är utrikes födda, samt att så många i kohorten flyttar till mindre fattiga områden. Här visar vår analys en annan bild än tidigare forskning (Gustafsson, Katz, & Österberg 2017; van Ham et al. 2014). De individer som växer upp och bor kvar i de allra fattigaste områdena utmärker sig i flera avseenden. De har låg utbildning, låga skolbetyg, försörjningsstöd, är arbetslösa, har barn redan vid 25 års ålder, har arbetslösa föräldrar och föräldrar utan universitetsutbildning, i betydligt högre utsträckning än de som flyttar.

Så fungerar flyttodynamiken för kohorten födda 1986. Ett antagande är att senare kohorter, som växer upp i ett mer segregerat samhälle, kan uppleva än tydligare selektionsprocesser. Att följa upp hur deras livsloppsbanor utvecklar sig blir en viktig uppgift för framtida studier.

Det vi sett i denna studie är att för kohorten som föddes 1986 påverkar det område de bodde i som tonåringar inkomst och utbildningslängd i 30-årsåldern. Störst betydelse har den småskaliga kontexten, det vill säga det närmaste grannskapet. De närmaste 200 grannarnas grad av fattigdom kan påverka en individs utbildningslängd med 0–0,76 år, och inkomsten kan påverkas med mer än fem percentiler. Detta efter att vi har kontrollerat för det inflytande som familjebakgrunden har. Dessa effekter hittar vi under en period då skillnaderna mellan fattiga och rika områden inte var lika kraftiga som idag. Resultaten pekar på att ju mer samhället segregeras, desto mer kommer ungas förutsättningar att skilja sig åt. Det är en slutsats som också stöds av amerikansk forskning (Chetty et al. 2014).

Det finns också regioner som alltid kommer ut som mer segregerade, det vill säga med ett större spann mellan hur rikt ett rikt område är och hur fattigt ett fattigt område är. Exempel på sådana regioner är Sveriges storstadsregioner,

här kan de kontextuella effekterna förväntas vara extra stora. Där finns med andra ord områden som har starka negativa effekter på människors liv, såsom låga inkomster och kort utbildning, medan andra områden har starkt positiva effekter på ungas livsbanor.

Den större segregationen idag kan innebära att yngre kohorter i fattigare områden kan ha sämre förutsättningar idag än tidigare, vilket skapar en mer markant utsatthet för grupper i vårt samhälle. De som är födda i slutet på 1990-talet och början av 2000-talet har vuxit upp i detta mer segregerade samhälle och är nu i tonåren. Det vi kan se är att, även om dessa ungdomar har del av ett generellt och stöttande välfärdssystem, med en fungerande om än mer återhållsam socialpolitik, kompenseras de ojämlika uppväxtvillkoren när det gäller bostadsområde inte för i samma utsträckning idag som tidigare. Kortfattat betyder det att just ojämlikheten i boende och bostadsområde kommit att hamna i skymundan jämfört med andra områden där samhället söker utjämna uppväxtvillkor, till exempel inom skolan.

Det vår studie visar på är alltså att den geografiska dimensionen inte får glömmas bort om man vill åstadkomma en utjämning av individers förutsättningar i livet. Inte minst har vi pekat på en bekymmersam tendens till ökande geografiska inkomstklyftor. En möjlig orsak är att ambitionerna när det gäller att åstadkomma rumslig rättvisa har försvagats i samband med att det statliga ansvaret för bostadsförsörjningen och skolan tonats ned. I den politik för ekonomisk återhämtning som kan följa i spåren av corona-krisen kan det därför vara viktigt att även formulera mål för hur geografiska skillnader i levnadsförutsättningar ska motverkas. Under krisen har vi på nytt sett staten göra stora åtaganden för att främja en god ekonomisk utveckling. Det skulle kunna bereda vägen för bostadsinvesteringsprogram som bidrar till minskande geografiska klyftor, inte minst i Sveriges storstadsområden och stora städer.

Referenser

- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, 31(4), 826-874.
- Alm Fjellborg, A. (2018). Leaving poor neighbourhoods: the role of income and housing tenure.
- Andersson, E. (2001). *Från Sorgedalen till Glädjehöjden : omgivningens betydelse för socioekonomisk karriär*. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen Univ. distributör.
- Andersson, E. K., Lyngstad, T. H., & Sleutjes, B. (2018). Comparing Patterns of Segregation in North-Western Europe: A Multiscalar Approach. *European Journal of Population*. doi:10.1007/s10680-018-9477-1
- Andersson, E. K., Malmberg, B., & Clark, W. A. V. (2020). Neighbourhood context and young adult mobility: A life course approach. *Population, Space and Place*. doi:<https://doi.org/10.1002/psp.2405>
- Andersson, R. (1999). 'Divided cities' as a policy-based notion in Sweden. *Housing studies*, 14(5), 601-624.
- Andersson, R., & Holmqvist, E. (2019). Grannskapseffekter och politik och planering för minskad segregation: Underlagsrapport till Jämlikhetskommissionen. In.
- Andersson, R., & Kährlik, A. (2015). Widening gaps: segregation dynamics during two decades of economic and institutional change in Stockholm. In T. Tammaru, M. van Ham, S. Marcińczak, & S. Musterd (Eds.), *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities*. East meets West (pp. 134-155). London and New York: Routledge.

- Bergsten, Z. (2010). *Bättre framtidsutsikter? Blandade bostadsområden och grannskapseffekter : En analys av visioner och effekter av blandat boende (Better prospects through social mix? Mixed neighbourhoods and neighbourhood effects : An analysis of the purpose and effects of social mix policy)*. Uppsala University, Uppsala. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-129651>
- Chetty, R., & Hendren, N. (2018). The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility I: Childhood exposure effects. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(3), 1107–1162. doi <https://doi.org/10.1093/qje/qjy007>
- Chetty, R., Hendren, N., Kline, P., & Saez, E. (2014). Where is the land of opportunity? The geography of intergenerational mobility in the United States. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(4), 1553–1623. doi: <https://doi.org/10.1093/qje/qju022>
- Galster, G. (2011). Changing the geography of opportunity by helping poor households move out of concentrated poverty: Neighborhood effects and policy design. *Neighborhood and life chances. How place matters in modern America*, 221–234.
- Galster, G. C. (2019). *Making our neighborhoods, making our selves*. University of Chicago Press.
- Graham, B. S. (2018). Identifying and estimating neighborhood effects. *Journal of Economic Literature*, 56(2), 450–500.
- Gustafsson, B., Katz, K., & Österberg, T. (2017). Residential segregation from generation to generation: Intergenerational association in socio-spatial context among visible minorities and the majority population in metropolitan Sweden. *Population, Space and Place*, 23(4), e2028. doi: <https://doi.org/10.1002/psp.2028>
- Holmqvist, E., & Bergsten, Z. (2009). Swedish social mix policy: a general policy without an explicit ethnic focus. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24(4), 477–490. doi:10.1007/s10901-009-9162-0
- Kneebone, E., & Holmes, N. (2016). Concentrated poverty in the wake of the Great Recession. *Brookings*. Available at: <https://www.brookings.edu/research/us-concentrated-poverty-in-the-wake-of-the-great-recession>

- Lindberg, G. (1971b). Segregationsprocesser. In L. Göran (Ed.), *Urbana processer. Studier i social ekologi* (pp. 133-156). Lund: CWK Gleerups bokförlag.
- Lindh, T., Malmberg, B., & Palme, J. (2005). Generations at war or sustainable social policy in ageing societies? *Journal of Political Philosophy*, 13(4), 470-489.
- Malmberg, B., Andersson, E. K., Nielsen, M. M., & Haandrikman, K. (2018). Residential Segregation of European and Non-European Migrants in Sweden: 1990-2012. *European Journal of Population*, 34(2), 169-193. doi:10.1007/s10680-018-9478-0
- Malmberg, B., & Clark, W. A. (2020). Migration and Neighborhood Change in Sweden: The Interaction of Ethnic Choice and Income Constraints. *Geographical Analysis*.
- Massey, S. D., & Denton, A. N. (1993). American Apartheid. *Segregation and the Making of the Underclass*. London, England: Harvard University Press.
- McKenzie, R. D., Park, R. E., & Burgess, E. W. (1967). *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Molina, I. (1997). *Stadens rasifiering : etnisk boendesegregation i folkhemmet*. (doctoral), Uppsala universitet, Uppsala, Sweden.
- Östh, J., Clark, W. A., & Malmberg, B. (2014). Measuring the Scale of Segregation Using k-Nearest Neighbor Aggregates. *Geographical Analysis*.
- Östh, J., Malmberg, B., & Andersson, E. (2014). Analysing segregation with individualized neighbourhoods defined by population size. In C. D. Lloyd, I. Shuttleworth, & D. Wong (Eds.), *Social-Spatial Segregation: Concepts, Processes and Outcomes* (pp. 135-161): Policy Press.
- Reardon, S. F., & Bischoff, K. (2011). Income Inequality and Income Segregation. *American Journal of Sociology*, 116(4), 1092-1153.
doi:<https://doi.org/10.1086/657114>
- Sassen, S. (1994). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Sharkey, P. (2013). *Stuck in place: Urban neighborhoods and the end of progress toward racial equality*. University of Chicago Press.

Statistics Sweden. (2015). Geographical context; New ways of measuring the significance of surrounding for the life course of individuals (Geografisk kontext: Ett nytt sätt att mäta vad omgivningen betyder för individens livsbana). from MONA (Micro Data on-line Access) accessed via Department of Human Geography, Stockholm University.

Urban, S. (2018). *Integration och grannskap: hur kan staden hålla samman?*: Studentlitteratur AB.

van Ham, M., Hedman, L., Manley, D., Coulter, R., & Östh, J. (2014). Intergenerational transmission of neighbourhood poverty: an analysis of neighbourhood histories of individuals. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(3), 402–417. doi:10.1111/tran.12040.

Vogiazides, L. (2018). Exiting distressed neighbourhoods: The timing of spatial assimilation among international migrants in Sweden. *Population, Space and Place*, 24(8), e2169. doi: <https://doi.org/10.1002/psp.2169>

Warner, T. D., & Settersten Jr, R. A. (2017). Why neighborhoods (and how we study them) matter for adolescent development. In *Advances in child development and behavior* (Vol. 52, pp. 105–152): Elsevier.

Wessel, T., Andersson, R., Kauppinen, T., & Andersen, H. S. (2016). Spatial integration of immigrants in Nordic cities: The relevance of spatial assimilation theory in a welfare state context. *Urban Affairs Review*, 1078087416638448.

Wilson, W. J. (1987). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Wimark, T., Andersson, E. K., & Malmberg, B. (2019). Tenure type landscapes and housing market change: a geographical perspective on neo-liberalization in Sweden. *Housing Studies*, 1–24.

4. Ungdomars uppväxtvillkor i en miljö med ryktesspridning och hedersrelaterade normer

Susanne Åsman

Institutionen för Globala Studier
Göteborgs universitet

Introduktion

Skvaller och ryktesspridning kopplat till heder i miljöer där hedersrelaterade normer är starka kan få mycket allvarliga konsekvenser för de ungdomar, främst unga kvinnor, som drabbas, framförallt då ryktesspridningen tar sig ut-
anför skolan och når föräldrar och släktingar. Många migranter bosätter sig inte alltid permanent i mottagande land och många känner tillhörighet "hit" samtidigt som de också upprätthåller tillhörighet till "hemlandet". Ofta vid-
håller man också nätverk och sociala relationer och interagerar med familj och släkt över flera länder (Berry 1997, Faist 2000, Levitt & Glick Schiller, 2004, Åsman 2018). Man lever också i områden där flera olika mindre migrant-
grupper interagerar med varandra, eller där en större migrantgrupp är i majoritet. Här blir etniska och sociala kategorier många gånger gränsöver-
skridande (Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018). Dessa aspekter innebär att ungdomarna måste förhålla sig till och göra viktiga avvägningar för att hantera och ta sig genom en vardag som präglas av olika normer och värderingar som förekommer i familjen, i förhållande till släkt och bekanta som befinner sig i Sverige men också på andra platser i världen, och mellan olika grupper i skolan. Det är mot bakgrund av sociala interaktioner, spänningar och konflikt i en sådan kontext som ungdomars uppväxtvillkor med hedersrelaterade normer och ryktesspridning skall förstås.

Unga kvinnor är speciellt utsatta i detta sammanhang då det framförallt är de som är föremål för ryktesspridning. Deras rykte kan "smitta" familjen och släkten med en vanärad heder eller till och med social utstötning som följd. I en miljö där man eftersträvar att undvika ryktesspridning och social exkludering skapas förutsättningar för en kollektiv kontrollapparat av de unga kvinnorna och deras vardagsinteraktioner, aktiviteter och sätt att förhålla sig till sin omvärld ifrån familj och släkt. Kontrollapparaten kan innebära ett utövat psykologiskt, socialt och sexuellt förtryck samt fysiska våldshandlingar för att upprätthålla anseende och förhindra att ofördelaktiga rykten som skulle kunna skada familjens och släktens heder sprids. De unga kvinnorna i denna studie som är utsatta för denna kontroll försöker att hitta strategier för att kunna leva ett något mer självständigt liv. De måste ofta hitta en väg genom en vardag fylld av restriktioner, kontroll och risker där minsta felsteg kan leda till skvaller och ryktesspridning som kan nå bröder och kusiner på skolan och därmed också familjen.

I relation till just heder, kontroll och förtryck är skvaller och ryktesspridning ett utforskat område i svensk forskning. I det här kapitlet undersöks därför hur skvaller och ryktesspridning påverkar unga kvinnor och deras sätt att navigera en vardag fylld av möjliga riskmoment i en miljö där heder anses vara väldigt viktigt. Frågorna som väglett studien som ligger till grund för detta kapitel är:

-Hur uppfattar ungdomar, med specifikt fokus på de unga kvinnorna, skvaller och ryktesspridning kopplat till hedersrelaterade normer, kontroll och förtryck?

-Hur ser innehållet i skvaller och rykten ut?

-Vilka strategier används för att förhindra att skvaller och rykten uppkommer och sprids?

-Vilken betydelse har det sammanhang och de grupper skvaller och rykten förekommer i?

Hedersrelaterade normer, ryktesspridning och förtryck

Forskning kring hedersrelaterade normer, förtryck och våld i Sverige är starkt polariserad. Tre fall av hedersrelaterade mord på unga kvinnor i Sverige i slutet av 1990 talet och i början av 2000 talet, med häftiga diskussioner och debatt som följd, har kommit att utgöra en grund för detta explosiva fält (Ekström 2009). De centrala positionerna, då liksom nu, utgörs i stora drag av feminister med ett könsmaktperspektiv (tex. Eldén et al. 1997; Eldén et al. 2004; Lundgren et al. 2002; Österberg 2005), kulturförespråkare där ett socio-kulturellt perspektiv är centralt (tex. Hirdman 2002; Kurkiala 2002 a, b; Schlytter et al. 2009; Wikan 2004), och forskare med ett mer kulturkritiskt och/eller ett intersektionellt perspektiv (tex. de los Reyes 2003, 2009; de los Reyes et al. 2005; Grube 2007; Lykke 2005; Mulinari 2004). Skiljelinjen mellan de två förstnämnda positioneringarna baseras i stora drag på huruvida upprätt-hållandet av heder genom kontroll, förtryck och våld skall förstås som en del av en strukturell och institutionell könsmaktsordning. Eller om det ska ses mot bakgrund av en lokal kontext där sociala och kulturella skillnader vad gäller normer, värderingar och praktiker är centrala för utformandet av olika hedersideologier. Forskare med ett intersektionellt perspektiv ser frågan som mer komplex och menar att fler aspekter måste vägas in för att vi skall kunna förstå heder kopplat till makt, förtryck och våld – bland annat kön relaterat till nation, etnicitet och klass. Offentligt rykte och symboliskt kapital kan också vara centrala faktorer i detta sammanhang. Intersektionell forskning pekar även på att heder, dess betydelser och praktiker måste förstås som föränderliga i förhållande till en process över tid, olika samhällen och kontexter och i en konstant förhandling i och mellan olika grupper (Shalhoub-Kevorkian 2005; Werbner 2007).

Studien som bildar underlag för detta kapitel har en mer empiriskt orienterad och beskrivande ansats. I fokus står de upplevelser och erfarenheter ungdomar ifrån olika grupper har av heder, kontroll och förtryck i förhållande till skvaller, rykteskommunikation och genus. Studien syftar även till att belysa dynamiken mellan kön, etnicitet och ungdomars interaktion med olika grupper, liksom den bakgrund de kommer ifrån.

Superdiversitet, eller en *superdiversifierad kontext*, är ett centralt begrepp för studien. Begreppet kan kort beskrivas som att ett stort antal större och

mindre minoritetsgrupper med olika lång erfarenhet av att ha levt i Sverige och en ursprunglig befolkningsgrupp lever och interagerar med varandra i ett och samma område (Grillo 2015, Vertovec 2007, Wise 2010, Wessendorf 2014). Här lever både "nya" och etablerade migrantgrupper liksom etablerade invånare från en ursprunglig befolkning på en och samma plats vilket gör att etniska och sociala kategorier ofta blir gränsöverskridande (Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018). Samtidigt som de olika minoritetsgrupperna upplever en, i olika utsträckning stark, tillhörighet till Sverige upprätthåller de nätverk och sociala relationer och interagerar med familj och släkt över flera länder (Berry 1997, Faist 2000, Levitt & Glick Schiller, 2004, Åsman 2018). Det är utifrån denna vardagsmiljö, där ungdomarna i fråga rör sig i, som heder behöver förstås. Att försöka förstå ungas uppväxtvillkor utifrån integration som relationen mellan majoritet och minoritetsgrupper eller majoritets- och minoritetskulturer utgör en allt för stor förenkling.

Forskning kring skvaller och ryktesspridning visar att skvaller kan skapa en känsla av en större gemenskap med den grupp man ser sig tillhöra i relation till grupper utanför. Det kan också innebära en ökad jämförelse mellan grupper där skvaller och ryktesspridning kan komma att understryka grupperns skillnader. Spänningar mellan dem kan då ge upphov till skvaller av negativ karaktär vilket kan bli problematiskt då det kan skapa ytterligare spänningar mellan grupperna. En situation präglad av osäkerhet, oro och upplevelser av olika former av hot kan också göra att människor börjar tala och skvallra mer med varandra vilket kan förstärka dessa upplevelser. En situation av maktlöshet kan också motivera skvaller kring personer som inte upplevs lida av samma maktlöshet. Vidare kan ett intresse av att få tillgång till och använda sig av information om en persons moraliska misslyckanden ge upphov till skvaller (Skowronski & Carlston 1987, Wert & Salovey 2004).

Ett par mer övergripande studier har riktat fokus på ungdomar och heder, hedersrelaterat förtryck och våld¹⁶. I en studie av hedersrelaterat våld, och uttryck, omfattning och följder av förtryck, bland 9:e klassare i Göteborg, Malmö och Stockholm visade Baianstovu et al. (2018) att restriktiva normer kring heder gynnas bland isolerade och segregerade individer och grupper

¹⁶ För en bredare översikt och sammanfattning av den forskning som gjorts kring heder och hedersrelaterat förtryck och våld se tex., Baianstovu et al. 2018, Ghadimi & Gunnarsson 2019, NCK 2010, Socialstyrelsen 2019.

men blir mindre begränsande med social, kulturell, ekonomisk och religiös rörlighet. En annan studie av 9:e klassare i Uppsala, med ett specifikt fokus på barn och tvångsäktenskap, synliggör hedersrelaterat förtryck och våld i relaterat till den kontroll av främst flickors sexualitet som utövas i föräldrarnas strävan att säkerställa döttrarnas oskuld inför framtida giftermål (Ghamidi & Gunnarsson 2019). Oskuldskrav kan här sägas inte enbart handla om sexuell avhållsamhet utan även om mer subtila aspekter i en "oskuldskravets utvidgning" (Ghadimi 2007) som rör begränsningar och kontroll också vad gäller tex. klädsel, beteende och vilka vänner man umgås med både i en verklig som en digital vardag. I en studie av Socialstyrelsen (2019), med syfte att kartlägga hedersrelaterat våld och förtryck (inkluderande barn- och tvångsäktenskap) visade resultatet att utsatta personer inte alltid söker hjälp eller att de får den hjälp de behöver, samt att utveckling av både kunskap och stöd behövs. Ett fåtal studier har undersökt ungas uppväxtvillkor i förhållande till hbtq-frågor (tex. Knutagård & Nidsjö 2004; Darj & Nathost- Böös 2011), eller där unga män står i fokus som ofta mot sin vilja har en central roll vad gäller att säkerställa hedersnormer och skydda, kontrollera och bevaka sina systrar och andra kvinnliga eller manliga homosexuella släktingar. Också studier kring mödrars och andra kvinnliga släktingars roll när det gäller att upprätthålla den kontrollapparat som förekommer kring ett upprätthållande av heder är ett underforskat område (tex. Aplin 2017; Schlytter & Rexvid 2016).

Trots att det finns en tydligt etablerad föreställning i tidigare forskning, bland myndigheter, institutioner och organisationer (tex. Baianstovu et al. 2018; Länsstyrelsen Västra Götaland 2009; Länsstyrelsen Östra Götaland & Rädda Barnen 2011; NCK 2010; Schlytter & Linell 2008; Perez 2014; Sedem 2012) att skvaller och ryktesspridning har en central betydelse när det gäller heder och en legitimering av förtryck och våld är detta fortfarande ett underforskat tema.

Metod och material

Studien är baserad på 25 kvalitativa 1,5–2,5 timmar långa öppet strukturerade intervjuer på tre gymnasieskolor i en storstadsregion i västra Sverige med tredje årskursens studenter. Snarare än ett strikt intervjuformat där forskaren ställer frågor som den intervjuade förväntas svara på söker de semi-strukturerade intervjuerna ett mer öppet samtal mellan dessa båda parter. På detta sätt skapas möjligheter för de intervjuade att själva lyfta fram det de ser som viktigt för det tema som diskuteras. Utöver dessa öppet

strukturerade intervjuer ingår även material i studien ifrån ett 20 tal informella samtal med ungdomar på dessa gymnasieskolor kring deras erfarenheter i förhållande till studiens tema. För en något bredare kontextuell förståelse av de erfarenheter ungdomarna lyfter fram under intervjuerna har också två intervjuer med fritidsledare och två intervjuer med kuratorer på dessa gymnasieskolor gjorts. Detta gäller också i förhållande till de fem öppet strukturerade intervjuer som gjorts med ungdomar 18–24 år i samma region, involverade i en organisation som aktivt arbetar mot hedersrelaterat förtryck, med egen erfarenhet av detta eller sådant i sitt umgänge eller i sin nära omgivning. En intervju har också gjorts med personal på en av regionens kvinnojourer. Studien, finansierad av Lars Groschinskys Minnesfond, utfördes under 2013–2014 och var då en del av och ingick i det övergripande större forskningsprojektet *Ryktesspridning och hedersrelaterat våld: En rätts-antropologisk undersökning*, med Andreas Nordin, Institutionen för Kulturvetenskaper vid Göteborgs Universitet, som projektledare. Kopplat till detta övergripande projekt har flera mindre uppföljande studier gjorts mot vilka materialet i föreliggande undersökning har relaterats.

De gymnasieskolor som ingår i studien har ett stort antal elever födda på annan plats än Sverige eller elever med föräldrar födda på annan plats än Sverige, något som reflekteras bland deltagarna i studien som främst utgör ungdomar födda i utlandet eller med föräldrar födda i utlandet, men i studien ingår också ungdomar med ursprung i Sverige. Vidare ingår både unga kvinnor och män i studien även om övervägande del består av kvinnor. Urvalsprocessen för de elever som intervjuades initierades med några namn ifrån kuratorerna och fritidsledarna på skolorna för elever som de visste skulle kunna vara intresserade av att prata om heder, skvaller och ryktesspridning. Detta var initialt unga kvinnor som var eller hade varit inblandade i en hedersproblematik, skvaller och ryktesspridning, eller båda. Elever med sådan erfarenhet söktes med andra ord aktivt då det var deras upplevelser som studien hade för avsikt att undersöka. Eleverna tog vanligtvis med sig några vänner som väntade på dem medan intervjun pågick på skolan. Efteråt samtalade jag ofta med dessa vänner också i mer informella samtal om temat i fokus för studien. Bland dessa fanns det också alltid någon som var intresserad av att ställa upp på en intervju, eller visste någon som de kunde tänka sig vara intresserad av att prata om detta. Här användes med andra ord en urvalsprocess baserad på en "snöbollseffekt". Dessa unga kvinnor och män hade själva direkt erfarenhet av hedersrelaterade normer och skvaller och

ryktesspridning, men också indirekt erfarenhet av dessa aspekter som de flesta andra studenter på gymnasieskolorna. Namnen på ungdomarna i studien är utbytta mot fingerade namn och namnen på de gymnasieskolor och organisationer som ingår i studien har uteslutits av hänsyn till deltagande ungdomars och personals integritet och anonymitet.

Det här kapitlet har för avsikt att mer djupgående lyfta fram ett antal ungdomars egna erfarenheter och upplevelser av en vardag i en miljö med hedersnormer, och kan därför inte sägas vara representativt för ungdomars situation generellt i Sverige. Andra studier, mer övergripande studier inbegriper större antal och urval av ungdomar inom storstadsområden såsom Malmö, Göteborg och Stockholm (Baianstovu et al. 2018) liksom Uppsala (Ghadimi 2019). De studierna kan ge en indikation på hur vanligt det är med ungdomar som lever med hedersnormer och dess eventuella konsekvenser i form av kontroll, förtryck och i värsta fall våld. Studierna visar på att mellan 7–9 procent av eleverna i årskurs 9 lever med hedersrelaterad, det vill säga kollektivt legitimerad kontroll, förtryck och våld baserad på normer kopplade till heder. Mellan 10–20 procent, mer specifikt var femte flicka och var tionde pojke, upplever också att de ifrån föräldrarna har starka krav på sig att vara oskuld vid ett framtida giftermål (Baianstovu et al. 2018; Ghadimi 2019, Socialstyrelsen 2019). Andra studier, som berör samma åldersgrupp, visar också att med två utlandsfödda föräldrar ökar oskuldsnormer och krav. Då uppger 45 procent av flickorna att de upplever att de lever med sådana normer och 31 procent av dem att de utsätts för en stark sexuell kontroll ifrån familj och andra anhöriga (Schytter et al. 2009; Ghadimi 2007).

De olika former av hedersrelaterat förtryck som i högre eller mindre grad diskuteras i studien ligger i linje Ghadimi och Gunnarssons (2019) definitioner av förtryck, indelade i: *Socialt förtryck* såsom inskränkning av frihet, isolering och inlåsning, liksom osynliggörande, utfrysning och exkludering ifrån den egna gruppen; *Psykiskt förtryck*, innefattande förlöjligande, kränkande verbal behandling, t ex att bli kallad hora, dum eller värdelös och hot (inom denna kategori kan även integritetskränkande behandling som genomsökning av rum eller mobiltelefon inkluderas); *Sexuellt våld*, t ex att inte våga säga nej till eller att bli tvingad till en sexuell handling, samt; *Fysiskt våld*, innefattande bland annat slag, sparkar och att bli knuffad.

Resultat

Många olika dimensioner kring uppfattning av och förhållningssätt till hedersnormer

Ungdomarna och personalen på gymnasieskolorna menar att det är svårt att enkelt relatera grupper med viss etnisk härkomst eller med viss religion till starka normer vad gäller heder. Här finns unga kvinnor och män från familjer med samma "hemland" och samma etniska härkomst med samma religiösa övertygelse där de trots detta ändå har mycket olika förhållningssätt till sådana normer. I en superdiversifierad kontext (Vertovec 2007) där uppväxtvillkor och integration måste förstås i förhållande till interaktion mellan olika grupper som lever i samma områden, både nyare som mer etablerade migrantgrupper och ursprungliga invånare, (Wise 2010, Wessendorf 2014) interagerar ungdomarna med och har vänner med ursprung ifrån en mängd platser och miljöer i världen. De har också levt i Sverige olika lång tid, något som påverkar de erfarenheter och den förståelse de har av sin omvärld och hur de agerar i denna. De menar att detta gör att alla på skolorna dock i olika grad och på olika sätt är inbegripna i, måste förhålla sig till och agerar i förhållande till hedersrelaterade normer och uttryck. Detta gäller då även ungdomar ifrån miljöer som i vanliga fall inte förknippas med hedersnormer, där också ungdomar ifrån en ursprunglig befolkning ingår. Även om ungdomarna och personalen på gymnasieskolorna menar att hedersnormer påverkar alla på skolorna är de samtidigt överens om att dessa normer är extra kännbara för de unga kvinnorna med kurdisk bakgrund eller med härkomst ifrån Mellanöstern.

Vad som inverkar på hur man förhåller sig till hedersrelaterade normer och integration, handlar enligt både ungdomarna och personalen om familjens situation både innan och efter det att man kom till Sverige. Om familjen kommer ifrån en rural eller urban miljö, liksom utbildningsnivå är centralt. Familjer med låg utbildning ifrån en landsbygd är mer benägna att agera utifrån hedersrelaterade normer som de starkare håller fast vid i Sverige än familjer med en högre utbildningsnivå som kommer ifrån större städer. Hedersnormer bland familjer ifrån en landsbygdsmiljö kan också få ett starkare uttryck i Sverige på grund av osäkerheten föräldrarna i dessa familjer upplever i den nya miljön då de inte känner till samhället utanför hemmet i förorten och det liv deras barn lever.

En benägenhet för att upprätthålla starkare hedersnormer är också relaterat till om man bosätter sig i områden med släktingar eller andra ifrån hemlandet redan bosatta i Sverige, något som skapar en ökad social kontakt och kontroll av varandra. En strategi som ibland användes av de unga kvinnorna i dessa områden var att välja en gymnasieskola som låg i en annan stadsdel långt ifrån den de själva bodde i, för att i så hög grad som möjligt försöka undvika kontroll ifrån bröders och andra manliga släktingars sida. Bosätter man sig i områden där man inte har släktingar skapar detta möjligheter för en större frihet ifrån dessa normer, också för ungdomarna.

Vidare nämns i detta sammanhang familjens anseende, status och rykte på ett mer generellt plan, det vill säga inte nödvändigtvis kopplad till utbildningsnivå eller ekonomisk status, som en viktig aspekt. Desto bättre anseende, desto viktigare blir det att upprätthålla familjens och släktens heder. Här är också transnationella släktskapsband och nätverk viktiga, där aktiva och välutvecklade nätverk skapar större behov av att upprätthålla hedersnormer. Bland familjer utan högt anseende finns ofta möjlighet till större frihet för ungdomarna då man inte är lika orolig för att förlora status.

Tidsaspekten är också central det vill säga hur länge man bott i Sverige, för hur öppen och flexibel man är benägen att vara i förhållande till hedersnormer. Ju längre tid man har vistats i Sverige desto större grad av förståelse för olika uppfattningar kring normer bland omgivande grupper och samhälle. I den specifika kontext som gäller denna studie är det med andra ord en mängd olika dimensioner som ingår i hur man ser på och agerar i förhållande till hedersnormer som går bortom enkla förklaringar endast kopplade till etnicitet, i enlighet med tidigare forskning relaterad till migration och integrationsprocesser (Glick- Schiller 2009; Grzymala-Kazlowska & Phillimore 2018; Vertovec 2007).

Heder "...det är nåt som har med tjejer att göra"

Både personal och ungdomar menar att hedersrelaterade normer genomsyrar allt och är en del av allas vardag på gymnasieskolorna. Samtidigt är de av uppfattningen att det är svårt att beskriva vad dessa normer egentligen innebär. Personalen på skolorna relaterar främst hedersrelaterade normer till föräldrars mycket strikta uppfostran och kontroll av sina barn och ungdomar, här främst döttrarna. Föräldrarna har svårt för att förstå den vardag deras barn lever i, helt skild från deras egen. Men personalen menar också att det

ofta inte går att dra en gräns mellan vad som kan definieras som en hård uppföstran och en kontrollapparat baserad på hedersrelaterade normer. De menar dock att man kan tala om en hedersrelaterad problematik då ungdomarna, framförallt de unga kvinnorna men även männen då det gäller normbrytande sexualitet som tex. homosexualitet, upplever sig vara så begränsade i sitt vardagliga handlingsutrymme att de mår dåligt. De är rädda för att deras individuella handlingar kan skada familjens eller kollektivets rykte och heder i Sverige, i "hemlandet" eller på andra platser i världen dit släktingar migrerat. Detta kan få konsekvenser för familjen som en social exkludering av denna ifrån övriga släkt och ett kollektivt legitimerat förskjutande ifrån familjen av den individuella ungdom det gäller för att på detta sätt upprätta familjens anseende och heder igen.

När ungdomarna själva försöker att beskriva innebörden i hedersnormer, kontroll och förtryck används heder sällan explicit som begrepp. Ett återkommande uttryck här, både bland de unga kvinnorna och männen, är att "...det är något som har med tjejer att göra". Med detta menar de att det framförallt handlar om de unga kvinnornas sexualitet och relation till män. Utöver detta menar de också att "...det handlar om att visa respekt". På en av gymnasieskolorna beskriver Faduma, med ursprung i Somalia, med förbehåll kring variationer vad hon uppfattar att heder och förtryck på ett mer generellt plan handlar om. Ebba, med ursprung i Sverige, och en av Fadumas nära vänner håller med henne i hennes uttalande.

Tror det beror på...finns jättemånga familjer som tycker det är ok att tjejer hänger med killar även om de är muslimer så det är inte så att det är så hos alla. Men jag tycker det är fel att en tjej inte ska våga hänga med killar i skolan inte ens få sitta bredvid dom för att hon är rädd för sina bröder och konsekvenser för det. Det är mer bröder och män som vaktar över tjejer ...det är ju liksom typ pappor och så som verkligen känner av att deras heder har blivit förnedrad det är ju dom som blir dåliga pappor. De andra sprider rykten, din dotter är så och så hon gör sådana grejor och så. Så det är mer pappor som blir besvikna på sina döttrar. Det är dom som agerar mot det mest, och bröder och så...Det har varit flera fall där pappor och bröder dödat tjejer för att deras familj fått dåligt rykte. Det är enda sättet att få bort ryktet, att döda tjejen.

Övriga i studien är i hög grad av samma åsikt. De upplever att hedersnormer relaterade till förtryck och våld, dock i olika hög grad, är kopplat till mäns kontroll över främst kvinnor och deras sexualitet men också mäns homo-sexualitet. Kvinnors homosexualitet nämns dock inte i detta sammanhang, inte heller det faktum att också kvinnor deltar i den kontrollapparat som förekommer kring ett hedersrelaterat förtryck.

Genusrelaterade skillnader i skvaller- och ryktesspridning

Enligt personalen på skolorna verkar idealet vara att döttrar och söner skall giftas bort under gymnasieåren. Det är alltid studenter som saknas det sista året på gymnasiet, då de under sommarlovet till tredje årskursen med eller mot sin vilja har följt med föräldrarna till "hemlandet" för att "titta på", träffa och gifta sig med den tilltänkta mannen eller kvinnan¹⁷. Detta är kopplat till ett stort ansvarstagande för föräldrarna eftersom det ofta förekommer en överenskommelse kring giftermål som gjorts många år tidigare mellan två familjer som ibland också är bundna till varandra genom släktskapsband. För både döttrar och söner innebär detta ett av föräldrarna arrangerat äktenskap de kanske inte alltid är intresserade av att ingå och fullfölja. Detta demonstreras i en nyligen publicerad mer övergripande studie kring hedersrelaterade normer, förtryck, barn och tvångsäktenskap som visar att bland barn till utlandsfödda föräldrar upplever 38 procent av pojkarna och 39 procent av flickorna i 9:e klass att deras möjlighet att välja vem de skall gifta sig med är villkorat av föräldrarna och 4 procent av pojkarna och 22 procent av flickorna att de inte har möjlighet att själva välja vem de skall gifta sig med (Ghadimi & Gunnarsson 2019)¹⁸. För flickorna innebär detta också att de bör vara oskuld och starka uppfattningar finns kring att hon skall ha vad man talar om i termer av en mödomshinna kvar vid giftermålet. Detta är också något som lyfts fram i den ovan nämnda studien, där 35 procent av pojkarna och 66 procent av flickorna i samma grupp uppger att de upplever att de har ett krav på sig att vara

¹⁷ För en mer övergripande studie som också innefattar statistik kring heder, förtryck, barn och tvångsäktenskap bland olika grupper av barn i årskurs 9, se Ghadimi & Gunnarsson 2019.

¹⁸ För barn med en förälder född utomlands upplevde 17 procent av flickorna och 8 procent av pojkarna att deras val var villkorat vad gällde vem de skulle gifta sig med. Ingen av dem upplevde dock att familjen helt skulle bestämma deras giftermålspartner. För barn till föräldrar födda i Norden var siffrorna för villkorat giftermål 5 procent för flickorna och 4 procent för pojkarna. Det var inte heller här någon som upplevde att familjen skulle bestämma deras framtida giftermålspartner.

oskuld vid sitt giftermål (ibid. 2019) ¹⁹. Döttrarnas rykte skall vara oklanderligt och detta måste därför skyddas och kontrolleras av föräldrarna fram till giftermålet så att inga misstankar eller skvaller kring en "förlorad mödomshinna" uppstår som kan knytas till dem. Trots att en så stor del av pojkarna förknippar sitt giftermål med ett oskultskrav är sönerns rykte i detta sammanhang inte något som verkar vara centralt. Flera gånger per termin får kuratorerna på gymnasieskolorna i föreliggande studie ta emot förtvivlade och skräckslagna unga kvinnor som har haft sex, är oroade över sitt rykte och som desperat undrar var de kan vända sig för att kirurgiskt återställa den enligt dem förlorade mödomshinnan. En absolut central aspekt vad gäller en hedersrelaterad problematik är med andra ord skvaller och rykten kring kvinnor och deras sexualitet.

En mängd olika handlingar och praktiker ses som så socialt känsliga, så laddade med skam och då de ger upphov till ryktesspridning i större skala som så allvarliga att de utgör en fara för att en familj och en släkt inte bara skall bli smutskastade utan också socialt utstötta om de inte agerar under sådana omständigheter. I denna mångfald av oftast mycket subtila handlingar som tas upp bland ungdomarna i studien kan ändå ett mönster skönjas. I princip alla de handlingar som nämns i detta sammanhang relateras till heder och olika former av sexuella anspelningar. Vidare handlar innehållet i skvaller och rykten nästan uteslutande om hur kvinnor agerar i förhållande till män offentligt. Endast vid något enstaka tillfälle nämndes mäns homosexualitet i detta sammanhang.

De mest subtila former av sexuella anspelningar av de unga kvinnornas beteende i förhållande till män i skolan är tillräckligt för att väcka oro för skvaller och rykten. Det vanligaste ryktet som en konsekvens av detta är att de är "horor" och att de "ligger runt". Denna form av rykte behöver enligt ungdomarna inte alls ha något att göra med om man haft flera, någon enstaka eller ingen sexuell partner överhuvudtaget. Det kan syfta på att man är ute och fester, har killkompisar eller har en pojkvän eller helt enkelt hur man klär sig. De unga kvinnornas klädsel skapar också stort utrymme för oro hos föräldrarna. Uppslitsade eller lite för korta kjolar, för tigha jeans, linnen, en lite

¹⁹ För barn med en förälder född utomlands upplevde 26 procent av flickorna och 11 procent av pojkarna ett oskultskrav vid giftermål. Med båda föräldrarna födda i Norden var det 3 procent av flickorna respektive pojkarna som upplevde ett sådant krav vid giftermål (Ghadimi & Gunnarsson 2019).

för tigt t-shirt eller en lite mer urringad tröja ses som "öppna kläder" och accepteras oftast inte av föräldrarna. Inte heller förväntas de sminka sig. Att en slöja tas av i skolan accepteras inte. På, som ungdomarna uttryckte det, "order av föräldrarna" utförs därför en rigorös kontroll utanför hemmet av bröder, kusiner eller vänner till familjen för att förhindra sådana rykten som kan "smitta" familjen och nå släkten. De rapporterar minsta detalj med sexuell anspelning vilket kan vara en blick som dröjer kvar lite för länge på en kille under ett ögonblick då denna råkar ses av en bror till tjejen. Att stå och småprata med en kille från skolan i samma busskur kan vara tillräckligt för att en vän till familjen som kör förbi och råkar se detta skall rapportera det till familjen. Besarta, en av de unga kvinnorna med Kosovoalbanskt ursprung som levte i Sverige i nio år berättar att hennes bror en gång sett henne prata med en ung man i skolan och såg det som nödvändigt att rapportera denna incident till fadern. Hon skulle ha samtalat för mycket och skrattat för länge under detta samtal. Hon visste inget om att detta rapporterats till familjen förrän hennes mamma kom till henne och bad henne att själv gå till fadern i förebyggande syfte och tala med honom om detta. På grund av den öppna relation hon har till sina föräldrar och att hon vände sig till fadern själv kunde saken relativt enkelt redas ut.

Men den kontrollapparat som dessa unga kvinnor utsätts för påverkar också andra i skolan. De berättar om klasskompisar som lever med en ständig rädsla för att göra något eller för att andra skall göra något som kan väcka minsta misstanke hos bröder som kan rapporteras vidare till familjen. Maria, som har ett polskt ursprung, berättar om en kompis i klassen som inte vågar sitta jämte killar i klassrummet och som måste be killar som råkar sätta sig jämte henne att flytta på sig, eftersom detta skulle kunna vara något som skulle kunna ses som misstänkt. Vid ett tillfälle då flera av de unga kvinnorna i klassen hade sällskap och gick tillsammans till en idrottslektion fick de sällskap av en av de unga männen i samma klass. Han lade armen om en av tjejerna och frågade, "*Hur är det?*". Hon blev stel och skräckslagen och sade omedelbart, "*Släpp mig...jag har bröder....*". Maria säger, "*Verkligen att man är så rädd...hon var ju rädd att hon skulle få rykte...*". Hon påtalar hur dåligt de tjejerna mår men också hur obehagligt hon, liksom andra omkring dessa tjejer, upplever detta. Hon säger att hon känner sig både förbannad och maktlös, eftersom hon upplever att hon där och då inte kan göra någonting åt den kontrollapparat som gör att dessa tjejer är skräckslagna för kontakt med killar på skolan som kan leda till ryktesspridning som kan nå föräldrarna.

Det sprids också rykten om de unga männen, men inte alls i samma utsträckning som det sprids rykten om kvinnorna. Signifikant är att flera i studien blir tysta när jag frågar dem om vad det kan vara för rykten som sprids om männen. De verkar inte alls ha reflekterat över detta. I flera fall bollar de också tillbaka frågan till mig. En av tjejerna undrar, *"Vad skulle det kunna vara till exempel?"*. Klart är ändå att samma rykten om att "ligga runt" när det gäller tjejer tolkas på annat sätt när det gäller killar. En sådan kille ses som en "player". Där tjejerna får dåligt rykte och ses som "horor" får en "player" status, framförallt bland killarna men även bland många tjejer som ser dessa killar som åtråvärda. För killar är det snarare tvärtom, det är i de fall då de bara har en tjej och inte är otrogna mot henne som skvaller som kan upplevas som problematiskt för dem kan börja spridas. Det kan betyda att andra killar börjar skvallra om dem i negativ bemärkelse, *"...om dom inte är otrogna...det är då de håller på...snackar...det är då andra killar börjar snacka om dom"* som en av tjejerna med många killkompisar uttryckte det.

Vid sidan av dessa rykten om killar är det främst rykten om att de använder droger och kriminalitet som sprids om dem. Killar som tjänar mycket pengar på kriminella handlingar, kanske har en dyr bil, klär sig i dyra märkeskläder och bjuder på middagar ute. Enligt ungdomarna är detta något som gör att "alla vill va med dem". Också en av fritidsledarna i studien påtalar detta. Då en kille som tjänar mycket pengar genom kriminella handlingar kommer in i uppehållsrummet kan man tydligt känna av hur de andra i rummet upplever honom, i meningen, *"...åhh där kommer han"* som fritidsledaren uttrycker det. Dessa rykten kopplas med andra ord tvärtom till status. Även om det är många i studien som också klart uttrycker andra mindre positiva åsikter om dessa unga män uppfattas inte dessa rykten som negativa av ungdomarna generellt sett. De intervjuade killarna i studien menade att de inte skulle vara speciellt oroliga om ett sådant rykte skulle börja gå om dem eller deras kompisar. Detta gäller även i de fall då killarnas familjer i övrigt är mycket strikta vad gäller uppfostran, och strikt religiösa i betydelsen intensiva utövare av den religiösa tro de erkänner sig till i det religiösa samfund de tillhör. Killarna behöver därför inte agera för att försöka förhindra skvaller och rykten från att spridas. När sådana rykten når familjen och släkten är det inte bra men dessa rykten "smittar" inte, och utgör inget hot för honom eller dem och han behöver följaktligen inte lägga någon större vikt vid eller agera i förhållande till dessa.

Problematiken i ryktesspridning för en kille knyts till familjens kvinnliga medlemmars agerande och rykte. Rykten som påtalar att en kille "inte är en riktig man", det vill säga att han inte har lyckats med att kontrollera de kvinnliga familjemedlemmarnas relationer med män är det absolut största problemet för en man. Detta kan innebära att andra män kring honom blir rädda för att ett sådant rykte också skall "smitta" dem vilket kan göra att de tar avstånd från honom och hans familj, enligt en av killarna i studien med iransk bakgrund, Muhammed. Han förklarar och använder till skillnad från de flesta andra i studien begreppet *namos*, *"Har jag inte tagit hand om min namos, det kan vara på det sättet, mina kompisar då också börjar ta avstånd. Skadat min namos, hans syster är si eller så, det skadar min namos inte att jag är kriminell, dricker eller så..."* För dem innebär detta en stor press på dem, förlorar de denna kontroll riskerar de ryktesspridning. Detta kan skapa spänningar mellan grupper i släkten och familjens heder är i fara med risk för utstötning ifrån den sociala gemenskapen. Tareq, med ursprung i Irak, är en ung man som arbetar i en organisation i regionen där studien utförts som just fokuserar på hedersrelaterat förtryck. Vi kan lättare förstå Muhammeds diskussion genom Tareqs syn på begreppet *namos*. Han menar att detta arabiska begrepp rör alla typer av sexuella anspelningar och därför kan översättas med *"lagen om kvinnors sexualitet"*. Detta i kontrast till *sharaf* som betyder heder i generell men positiv bemärkelse kopplat till ärlighet, hederlighet och respekt. Förloras *namos* innebär det att en man har förlorat kontrollen över kvinnorna i familjen och deras sexualitet eller mäns homosexualitet. Han *"...har förlorat sin namos och är inte någon riktig man"*. Detta skapar upplevelser av skam för hela släkten men framförallt för det manliga kollektivet. Det är *"...då individen som gått utanför dessa gränser måste dödas och förlora livet för att kollektivet skall leva vidare med namos, det är då man offrar sitt eget kött och blod för att andra ska ha det bra"*, förklarar han.

Trovärdighet och skvaller

Trovärdigheten i skvaller och rykten på skolorna beror enligt ungdomarna på vem man hör skvallret ifrån och vem detta berör. Kommer skvallret från någon i den närmaste vänskretsen har skvallret hög trovärdighet oavsett hur personen man hör skvallret ifrån har fått detta till sig och oavsett vem skvallret berör. Berör skvallret någon man bara känner till är man också mer benägen att tro på skvallret. Men om skvallret kommer från någon utanför den närmaste vänskretsen är man inte benägen att sätta någon större tilltro till

detta, framförallt inte om detta rör någon i den närmaste vänskretsen. Rör detta någon man löst känner är man dock mer benägen att tro på skvallret. Andra aspekter som tas upp i detta sammanhang är att de känslor man har inför den som skvallret berör påverkar hur man tar till sig skvallret oavsett vem som skvallrar. Aya, som har sitt ursprung i Iran men som bott i Sverige i sex år säger, *"...handlar [skvallret] om en person som man hatar, då man mer tar till sig detta och tänker att det förmodligen stämmer. Är det någon man tycker om man tänker att det nog inte stämmer"*.

Man lägger också olika vikt vid trovärdigheten i skvallret generellt sett beroende på om det kommer från män eller kvinnor menar flera i studien. Aya fortsätter med att förklarar att, *"Tjejer, jag vet hur de är, de gillar att skapa drama mer än vad killar gör... Killar är liksom lite mer på sak liksom, säger sanning mer än vad tjejer gör. Om det skulle, liksom vara rykte om en tjej från en kille så skulle jag kanske liksom tagit lite avstånd från det. Men om det liksom, från en tjej liksom då skulle jag verkligen inte trott på det!"* Skvaller sprids också lättare mellan tjejer än mellan killar menar denna tjej. En av de unga männen med kurdiskt ursprung menar att det händer att killar pratar om tidigare flickvänner som man kanske har haft sex med, men säger, *"...men...då man kan totalt förstöra hennes liv...känsligt...det är oerhört allvarligt"*. Men i stort sett knyter ingen av ungdomarna det unga män pratar om till skvaller eller att sprida rykten. Ingen reflekterar heller över det faktum att det som beskrivs i termer av mäns "rapportering" av unga kvinnors förehavanden till föräldrarna också detta lika gärna skulle kunna kallas skvaller.

Men om föräldrar och släkt skulle få höra skvaller eller rykten om sina barn, oavsett innehållet i detta och oavsett ifrån vem, skulle de i de flesta fall tro på detta enligt ungdomarna. Undantag är ett par fall där de unga kvinnorna har en mycket bra och öppen relation till sina föräldrar, som i exemplet med Besarta ovan, något de själva också förtydligade som orsaken till detta. Detta var också något som togs upp av en av de unga männen, som menade att en bra föräldrelation är grundläggande för att kunna handskas med skvaller på ett bra sätt.

Den skillnad man gör mellan skvaller och rykten handlar framförallt om varaktigheten i skvallret. Då skvaller mer knyts till en specifik händelse är rykte något mer långvarigt som har befasts och som kopplats till en specifik person över tid. En av tjejerna i studien med indiskt ursprung, Nirmala, som

drabbats mycket av olika typer av rykten menar att *"...rykten känns typ större än skvaller, rykte det drabbar mer ens person än skvaller, [skvaller] det går ut...typ...mer. Jobbigt att ha rykte, mer än skvaller. Rykte går inte att tvätta bort lika lätt som skvaller"*.

Men, det verkar egentligen inte som om det spelar någon större roll om skvaller och rykten är sanna eller inte. För oavsett sanningshalten i dessa kan skvaller och rykten få mycket allvarliga konsekvenser om de når familj och släkt. *"Ju mindre folk som vet, desto enklare att lösa problemet. Ju mer har det spridit sig är allt liksom svårt att hitta en lösning"*, säger Muhammed och menar att då det bara är några få på skolan, i familjen eller närmaste släkten går det att för kvinnorna "tappa till" detta och att diskutera det med den unga kvinnan det gäller och inga konsekvenser behöver bli följden. Men har det hunnit spridas över ett större antal människor utanför skolan och familjen måste männen agera eftersom familjens anseende och heder annars riskeras.

Strategier, skvaller och rykten

Vad som tydligt framkommer i studien är att ungdomarna har utvecklat olika strategier för att ha möjlighet att leva ett mindre begränsat liv på skolan samtidigt som de försöker förhindra att skvaller skall uppkomma kring dem som sedan skulle kunna nå hemmiljön. En sådan strategi handlar om att på skolan hålla distans och sätta gränser, främst i förhållande till andra unga kvinnor då deras skvaller upplevs som farligare än mäns, men också i förhållande till män för att se till att de inte vågar sprida rykten. Detta kräver stora känslomässiga ansträngningar. De som oftast blir berörda av rykten är de som trots starkt religiösa föräldrar med strikta hedersnormer vågar som man uttrycker det "vägra slöjan". De klär sig som de vill, sminkar sig, festar och vägrar öppet gifta sig med den partner som föräldrarna har föreslagit eller valt. På grund av att de vågar leva sitt liv som de själva vill och ta ställning för detta är de föremål för avundsjuka. Men också unga kvinnor med föräldrar som är mer liberala, som har levt i Sverige en längre period och är mer integrerade i omgivande samhälle, och är mer benägna att ge större utrymme och frihet åt sina barn kan bli föremål för avundsjuka just på grund av detta.

Skillnaderna mellan de som har eller tar sig friheter och de som inte har, eller inte känner att de klarar av att göra detta men gärna vill, skapar så stora spänningar och är ett så känsligt ämne bland de unga kvinnorna att de har svårt att tala med varandra om detta, något som också intygats av personalen

på skolorna. Resultat ifrån studier som gjorts kring skvaller och rykten, där skvaller kring andras moraliska överträdelser används som ett led i ett utnyttjande för att vinna egna fördelar vid upplevd maktlöshet (Skowronski & Carlston 1987, Wert and Salovey 2004) kan också ses under ovan nämnda omständigheter i denna studie. Skvaller och ryktesspridning kring vad som anses vara moraliska överträdelser kan här, utifrån den tidigare forskningen, förstås som ett sätt att ge utlopp för den maktlöshet och den avundsjuka en grupp tjejer känner i förhållande till de tjejer som självständigt agerar och tar sig friheter trots de risker de utsätter sig för vad gäller skvaller och rykten som kan nå deras familjer. Detta leder till ytterligare spänningar som skapar allvarliga konflikter och regelrätta slagsmål, något som var vanligt förekommande bland dessa unga kvinnor på skolorna.

En av de unga kvinnorna som tar upp detta är Halaa, som har bott i Sverige i sju år men har sitt ursprung i Iran. Hon säger att *"Jag försöker se kaxig ut, fast jag egentligen inte är så kaxig...du fattar...se sträng ut...inte va snäll...va torr liksom..."* Hon håller distans, *"...blir de avundsjuka, de vill bara döda dig...då blir det bara bråk..."*. Som nämnts ovan är slagsmål bland de unga kvinnorna på skolan vanligt. Hon har därför bara en eller ett par riktigt nära tjejkompisar men inte ens de vet allt om henne. Ytterligare en aspekt framkommer som delvis förklarar hennes mycket restriktiva hållning i förhållande till vad hon berättar om sig själv i skolan, hon saknar uppehållstillstånd i Sverige. Hon har också flera kompisar bland de unga männen och umgås mycket med killar men också här handlar det om att "sätta gränsen" i förhållande till dem, som hon uttrycker det. Hon måste sätta dem på plats och kräva respekt vilket innebär att hon inte heller kan öppna sig känslomässigt för dem. Hon säger att man måste *"...va torr va, man måste va torr med dem"*. Annars är det risk för att rykten om att hon betar sig som en "hora" skulle börja gå om henne. Vid sidan av detta krävs också andra sätt att sätta gränser och hålla distansen som rör rent fysiska avstånd. Som nämnts tidigare vad gäller studier kring migration och integration är den tid man levit i Sverige en viktig aspekt som rör hur väl en integrationsprocess lyckas (Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018, Vertovec 2007). Denna tidsaspekt är något som också Halaa tar upp i förhållande till hur integrerade de killar hon umgås med är i det svenska samhället. De killar som bara varit i Sverige ett par år, måste man enligt henne akta sig för och vara mycket vaksam på. Även om detta inte specifikt har något att göra med etnicitet menade hon att det i hennes fall framförallt gäller killar från "hemlandet". De måste hon hålla fysiskt avstånd till, dem går det inte alls

att sitta jämte, inte heller bara "hänga med" eller löst tala med. De som varit i Sverige en längre tid som sex, sju år vet hur det är i Sverige och är mer öppna, enligt henne. Dem behöver man inte alls vara orolig över i dessa avseenden.

Andra strategier som också innebär att "sätta gränser" och på detta sätt undvika ryktesspridning är att man skaffar information och hållhakar på andra. Då man misstänker att någon börjat sprida skvaller kan man i de fall man har information om personen ifråga söka upp denne och tala om vad man vet, och hota med att sprida detta om denna person inte officiellt inför andra ber om ursäkt och tar tillbaka det de sagt.

Det finns också andra aspekter som skapar den distans som är nödvändig för att man inte skall behöva oroa sig över rykten. Aamira, med ursprung i Iran men boende i Sverige sedan åtta år, säger att ingen skulle våga skvallra om henne till hennes familj, släkt i Sverige eller i "hemlandet". Aamira säger, *"...vet inte hur jag ska säga det här riktigt...vad du tror om mig då...men det är för alla vet att min familj och min kusins familj är med i en sån gangstergrej, de är gangsters...så folk vågar inte snacka skit om oss"*. Hennes familj är del av ett kriminellt nätverk och sysslar med organiserad brottslighet. Precis som en familjs goda rykte "sätter gränser" och skyddar mot ryktesspridning skyddar ibland även ett rykte om en familj som kriminell och "sätter gränser" under omständigheter som annars skulle ha kunnat riskera en familjs heder.

Sammanfattande slutsatser

I den superdiversifierade kontext som gymnasieskolorna i den här studien utgör interagerar ungdomarna med och har vänner ifrån en mängd olika etniska grupper. Här återfinns både en ursprunglig befolkning liksom nyare och mer etablerade migrantgrupper, vissa som levt länge i Sverige och vissa som bara varit här en kortare tid, och personer med olika legal status i landet. Grupperna kommer ifrån olika miljöer, utbildningsnivåer, ekonomisk och social status. Ungdomarnas familjer upprätthåller ofta kontakt med släkt i "hemlandet" och i andra länder i världen dit migrationen tagit dem. Det finns en förståelse bland ungdomarna för den variation som förekommer vad gäller hur man förhåller sig till hedersrelaterade normer bland olika grupper och familjer i olika sammanhang och kontexter. Men det innebär också att ungdomarna måste förhålla sig till och göra viktiga avvägningar för att hantera och

ta sig genom en vardag som präglas av olika normer och värderingar som förekommer i familjen, i förhållande till släkt och bekanta som befinner sig i Sverige men också på andra platser i världen, och mellan olika grupper i skolan.

Att undvika negativt skvaller och ryktesspridning är en central aspekt när det gäller att upprätthålla en familjs heder i dessa miljöer. Det gäller framförallt i förhållande till rykten kring unga kvinnor. Det är de, deras beteende och deras interaktioner relaterat till vad som av familjen vagt associeras med sexualitet, som står i fokus då det gäller en familjs och släkts sociala anseende och status då kvinnornas rykte "smittar" övriga familjemedlemmar. Detta är inte fallet då det gäller männen. De kan i mer sällsynta fall också vara utsatta för ryktesspridning, men då oftast relaterat till droger och kriminalitet. Men, ett sådant rykte kring en man "smittar" inte och kan därför inte heller skada familjens anseende på det sätt kvinnornas rykten kan göra. För männens del är det snarare kontrollen över familjens kvinnliga medlemmar som är det väsentliga. Det är då de förlorat kontrollen över kvinnorna och deras sexualitet och därför inte längre ses som "riktiga män" som familjens heder går förlorad med allvarliga konsekvenser som följd, t ex övriga släkts avståndstagande. En stark kontrollapparat av familjens kvinnor krävs därför för att förhindra skvaller och ryktesspridning. Skvaller och ryktesspridning inom skolmiljön behöver dock inte alltid vara lika problematisk för de drabbade. Det är då rykten tar sig utanför skolan och når familjen som situationen riskerar att bli allvarlig. Men, så länge familjen är övertygad om att ryktet inte kommer att nå övrig släkt kan det ignoreras och inga åtgärder behöver vidtas. Finns det risk för att ryktet kan nå övrig släkt kan situationen dock bli kritisk och familjen kan känna sig nödgad att genom olika åtgärder försöka att lösa situationen och rädda och återta familjens förlorade heder. En familjs goda rykte kan skydda individen mot ryktesspridning, i viss mån. Men även ett rykte om en familj som kriminell kan bidra till samma effekt, då andra helt enkelt inte vågar sprida rykten om kriminellas familjemedlemmar, även under sådana omständigheter som i annat fall skulle ha kunnat riskera en familjs heder.

Det krävs stora ansträngningar från de unga kvinnornas sida för att undgå skvaller och ryktesspridning och den maktapparat de utsätts för i form av kontroll ifrån familjens sida. Kvinnorna använder sig av en mängd strategier för att skapa sig ett utrymme att kunna leva mer självständigt utan att familjen får reda på detta. Exempelvis kan de välja en gymnasieskola på avstånd ifrån

hemområdet och familj, eller se till att kläder och smink smusslas till skolan i en påse och att de kläder och den slöja man har på sig då man går hemifrån byts ut mot dessa. För att kunna gå på fester och träffa killar och pojkvänner krävs också att man kan upprätthålla och hantera mycket riskfyllda lögnar i förhållande till bröder, föräldrar, och andra släktingar. För att klara av den känslomässiga påfrestningen som detta kan betyda använder sig många tjejer av social och emotionell distansering och upprätthåller gränser främst i förhållande till andra tjejer men också killar, för att se till att de inte kan och inte vågar skvallra om dem och sprida rykten. Men man deltar också i skvaller och ryktesspridning själva för att få tillgång till information som kan vara användbar i olika sammanhang, som tex. vid tillfällen då man själv trots försiktighetsåtgärder blivit utsatt för ryktesspridning. För att skydda sig själv kan man då använda denna insamlade information och hota med att börja sprida rykten om personen i fråga om ryktena inte dementeras offentligt.

Samtidigt som det finns en hög grad av interaktion och vänskap mellan ungdomar från olika grupper med olika starka normer och värderingar i förhållande till heder förekommer det också starka spänningar i form av avundsjuka, rivalitet och konkurrens, främst bland de unga kvinnorna. Det, i sin tur, ger upphov till skvaller, ryktesspridning och konflikt som ofta utmynnar i regelrätta slagsmål mellan grupper av kvinnor. De här konflikterna mellan olika grupperingar är inte nödvändigtvis baserade på nationellt eller etniskt ursprung utan handlar mer om de olika grader av frihet föräldrarna ger sina ungdomar vad gäller klädsel, val av vänner och möjligheter till att vara ute med kompisar på fester och liknande. Unga kvinnor med föräldrar som är mer liberala, som har levt i Sverige en längre period och är mer integrerade i omgivande samhälle, och är mer benägna att ge större handlingsutrymme och frihet åt sina barn blir föremål för avundsjuka. Men också de unga kvinnor som gör motstånd mot djupt religiösa föräldrars strikta normer och värderingar genom att "vägra slöjan" som man uttryckte det är föremål för avundsjuka. De vågar leva sitt liv som de själva vill och tar ställning för det. De klär sig som de vill, sminkar sig, festar och vägrar öppet gifta sig med den partner som föräldrarna har valt. De unga kvinnor som själva drömmer om ett mer självständigt liv men som inte klarar av att utmana föräldrarnas restriktioner och kontrollapparat kan känna en maktlöshet inför sin situation, vilket ofta kan vara en stark drivkraft bakom skvaller och ryktesspridning kring de tjejer i skolan som de avundas.

Avslutningsvis kan sägas att skvaller och ryktesspridning relaterat till hedersrelaterade normer påverkar de unga kvinnornas, till skillnad ifrån männen, uppväxt och livsvillkor i mycket hög utsträckning. De måste lära sig hantera en ständig rädsla för att bli föremål för en för dem mycket riskfylld ryktesspridning med reella och allvarliga konsekvenser i det fall den når familj och släkt. Samtidigt måste de hitta strategier för att kunna manövrera föräldrarnas kontroll och restriktioner för att kunna leva ett liv som de flesta andra ungdomar lever där de själva kan välja hur de vill klä sig, välja vänner, delta på fester och ha pojkvänner.

Referenser

- Aplin, R. 2017. Exploring the role of mothers in 'honour' based abuse perpetration and the impact on the policing response. *Women's Studies International Forum*, 60, 1–10.
- Baianstovu, R, Strid, S, Cinthio, H, Särnstedt, E, Enelo, J-M. 2018. *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Örebro University.
- Berry, J. W. 1997. Immigration, and Adaptation in a New Society. *International Migration* 30.
- Darj, F, Nathorst- Böös, H. 2011. Darj, 2008. *Är du kille eller tjej: En intervjustudie om unga transpersoners livsvillkor*. Stockholm: RFSL Ungdom.
- de los Reyes, P. 2003. *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, P. 2009. Familj, utsatthet och rasism i *Tjejjourerna- en växande kraft: insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:2.
- de los Reyes, P, Masoud, K. 2005. *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005: 41.
- Ekström, S. 2009. *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam Förlag.
- Eldén, Å, Wetterstrand, J. 2004. Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3.
- Eldén, Å, Lundgren, E. 1997. Våldsbrott mot kvinnor är inget exotiskt. *Svenska Dagbladet* 970221.
- Faist, T. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford University Press.
- Festinger, L. 1954. A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7.

- Ghadimi, M. 2007. Om kravet på oskuld: en studie om pojkars respektive flickors föreställningar. *Socialvetenskaplig Tidskrift*. 2007 (14): 1.
- Ghadimi, M, Gunnarsson, S. 2019. Ung 018 – *En kartläggning av hedersrelaterat förtryck och våld bland unga i Uppsala*. Uppsala: TRIS- Tjejer rätt i samhället; 2019.
- Glick Schiller, N. 2009. Towards a comparative theory of locality in migration studies: Migrant Incorporation and City Scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 35 (2).
- Grillo, R. 2015. *Reflections on Superdiversity by an Urban Anthropologist*. Superdiversity- Academy, Berlin, April 8-10 (unpublished conference paper).
- Gruber, S. 2007. *I skolans vilja att åtgärda "hedersrelaterat" våld: etnicitet, kön och våld*. Rapport 2007: 1. Centrum för kommunstrategiska studier. Linköpings Universitet.
- Grzymala-Kazłowska, A, Phillimore, J. 2018. Introduction: Rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of superdiversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44:2.
- Hirdman, Y. 2002. Yvonne Hirdman kritiserar Schymans kålsuparteori: Hon sviker det Fadime stod för. *Dagens Nyheter* 020130.
- Knutagård, H, Nidsjö, E. 2004. Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning i *Skåne i utveckling*. Länsstyrelsen i Skåne.
- Kurkiala, M. 2002a. Hedersmord är inga fantasifoster. *Svenska Dagbladet* 021128.
- Kurkiala, M. 2002b. Den stora skräcken för skillnader. *Dagens Nyheter* 020306.
- Lundgren, E, Wetterstrand, J. 2002. Fadime, patriarkatet och våldet. I *Itkua ikä kaikki*. Festskrift till Aili Nenola. Satu Apu et al. (red.). Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Levitt, P, Glick Schiller, N. 2004. Conceptualizing Simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*. Vol. 38 (3).

Lykke, N. 2005. Nya perspektiv på intersektionalitet i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Nr. 2-3.

Mulinari, D. 2004. Hon dog för att hon ville bli svensk. I *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism?* Englund, C, Larsson, S (red.). Stockholm: Svartvitets förlag, Expo.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2009. *Fem steg- ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsatts för sådant hedersrelaterad våld att de måste skyddas*. Rapport 2009: 39. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län.

Länsstyrelsen i Östergötlands län och Rädda barnen. 2011. *Det handlar om kärlek- ett projekt om barns och ungdomars rättigheter*. Norrköping: Länsstyrelsen i Östergötlands län.

NCK. 2010. *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps och forskningsöversikt*. Uppsala universitet: Nationellt center för kvinnofrid.

Perez, E. 2014. *Vad vet vi om de insatser socialtjänsten gör i hedersrelaterade konflikter inom familjen?* Malmö Högskola: Institutionen för socialt arbete.

Sedem, M. 2012. *Rädsla för förlust av liv och heder*. Stockholms universitet. Psykologiska Institutionen.

Shalbou- Kevorkian, N. 2005. Reseraching womens' victimization in Palestine: a socio- legal analysis i Weichman, L., Hossain, S. (red.) "Honour": *Crimes, paradigms and violence against women*. Zed Books: London/ New York.

Schlytter, A, Högdin, S, Ghadimi, M, Backlund, Å, Rexvid, D. 2009. *Oskuld och heder: En undersökning av pojkar och flickor som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*. Stockholms stad.

Schlytter, A, Linell, H. 2008. *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext – en studie av omhändertagna flickor*. Forsknings och utvecklingsenheten för socialtjänstens individ – och familjeomsorg i nordvästra Stockholm. Forskningsrapport 2008: 2. Ockelbo: Tryckpaketet.

- Skowronski, J. J, Carlston, D. E. 1987. Social judgement and social memory: The role of cue diagnosticity in negativity, positivity, and extremity biases. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52.
- Socialstyrelsen. 2019. *Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck*. Socialstyrelsen 2019-3-17.
- Tsolidis, G. 2001. *Schooling diaspora and gender: Being feminist and being different*. Open University Press. Buckingham.
- Wert, S. R, Salovey, P. 2004. A social comparison account of gossip. *Review of General Psychology*, 8.
- Vertovec, S. 2007. Super-diversity and Its Implications. *Ethnic and Racial Studies* 30.
- Werbner, P. 2007. Veiled interventions in pure space: Honour, shame and embodied struggles among Muslims in Britain and France i *Theory, Culture and Society*. Vol. 24(2).
- Wessendorf, S. 2014. *Commonplace Diversity: Social Relations in a Super-diverse Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wikan, U. 2004. *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront.
- Wise, A. 2010. Sensuous Multi- Culturalism: Emotional Landscapes of Inter Ethnic Living in Australian Suburbia. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (6).
- Åsman, S. 2018. *Bombay Going: Nepali Migrant Sex Workers in an Anti-Trafficking Era*. Rowman & Littlefield, Lexington, Lanham.
- Österberg, E. 2005. Heder, hat och förtvivlan i Johansson, K. (red.) *Hedersmord. Tusen år av hederskulturer*. Lund: Historiska media.

5. "Ska de ha slöja på sig ska vi ha keps på oss" –Skola, integration och vardagsrasism

Thomas Johansson & Ylva Odenbring

Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande
Göteborgs universitet

Inledning

Barn och unga tillbringar stora delar av sitt liv i skolan, vilket gör att skolan och skolmiljön har stor betydelse för hur barns och ungas uppväxtvillkor och vardagsliv formas och tar sig uttryck. Om vi vill förstå hur barn och unga har det idag, hur de upplever sina liv och sin livskvalitet, utgör således skolans vardagsliv en central del. Skolan utgör också en viktig del i att åstadkomma *social integration*, det vill säga att verka för att alla elever kan känna sig delaktiga i och inkluderade i skolans verksamhet (Odenbring & Johansson, 2019). Skolan kan följaktligen ses som ett samhälle i miniatyr. På många sätt kan den också betraktas som en arbetsplats för människor i olika åldrar, där lärande, utveckling och socialisation äger rum. På skolor skapas det i bästa fall gemenskap, samhörighet och delaktighet, men ofta uppstår det också konflikter, som kan resultera i våld, trakasserier och diskriminering. Skolan är en plats där barn och unga har rätt att känna sig trygga, men samtidigt vet vi också att skolan är en av de platser där barn och unga utsätts för olika typer av våld (Gottfredson & DiPietro 2011; Odenbring & Johansson, 2019).

Brottsförebyggande rådets (BRÅ) skolundersökning om brott visar att mer än hälften (51 %) av eleverna i årskurs nio någon gång utsätts för någon form av

brott (Brottsförebyggande rådet 2018). Elever med utländsk bakgrund och elever vars uppväxtvillkor präglas av fattigdom, anger i större utsträckning än andra grupper av ungdomar att de utsatts för brott. Diskriminering, våld och trakasserier utgör inte enbart individuella fenomen, utan är i allra högsta grad sociala och socialpsykologiska fenomen (Odenbring & Johansson, 2019). I en svensk forskningsöversikt (SOU 2012:74) konstateras att det finns betydande problem med rasism, främlingsfientlighet och intolerans på många skolor i Sverige. Forskningsöversikten visar på en historisk kontinuitet vad gäller rasism på svenska skolor. Studier visar att mellan 18 till 25 procent av eleverna stödjer påståenden som uttrycker fördomsfulla, nedsättande och generaliserande förhållningssätt mot olika minoriteter (SOU 2012:74).

För att öka kunskaperna om hur vardagsrasism yttrar sig har vi i den här studien valt att utforska en skola på landsbygden. Studien tar sin utgångspunkt i hur elever i årskurs nio på en skola belägen på landsbygden talar om och beskriver handlingar och yttranden, som pekar på förekomsten av vardagsrasism. Skolan utgör en del av samhället och präglas givetvis av de konflikter och utmaningar som återfinns i ett visst samhälle. I det här kapitlet tittar vi närmare på en av samhällets stora utmaningar, nämligen vardagsrasismen. Följande frågeställningar har väglett studien:

1. Hur talar elever om likheter och skillnader mellan olika grupperingar i skolan?
2. Hur beskriver elever som blir positionerade som *de Andra* (annorlunda och avvikande från den generella normen) sin situation i skolan?

Forskningsöversikt

Tidigare studier pekar på att barns och ungas diskussioner och utsagor om skillnader mellan olika grupper inte sker isolerat, utan att dessa samtal ska förstås i ljuset av rådande normer och värderingar i såväl dominerande kultur som inom minoritetskulturer (Miller 2014). Existerande sociala strukturer i samhället skapar ett fundament för barns och ungas identitetskonstruktioner av både sig själva och av hur andra barn och unga konstrueras och därmed blir positionerade (León Rosales, 2010, 2014; Wiltgren, 2014). Forskare menar att barns och ungas identitetsskapande och förhandlingar utgör en del av vidare sammanhang och sociala erfarenheter, där historien genom exempelvis de vitas kolonialism av andra delar av världen, fortfarande spelar roll för

rasismens olika uttryck i vardagen (Hällgren, 2005; Miller 2014; Bayati, 2014; Isik-Ecran 2015). Vi kommer att redogöra för internationell och nordisk forskning om rasism och vardagsrasism. Vi är väl medvetna om att det finns vissa skillnader mellan hur man i olika länder talar om "ras" och rasism, men vi kommer inte att fördjupa oss i dessa olikheter i denna artikel. I denna korta översikt över relevant forskning tar vi snarare fasta på de likheter som finns mellan olika länder när det handlar om förekomsten av rasism i skolor.

En brittisk etnografisk studie genomförd på en mångkulturell förskola i norra England pekar på att barn redan i förskoleåldern är väl medvetna om och också skapar skillnader baserat på människors olika hudfärg (Barley 2019). I barnens samspel med varandra formar de både sina attityder och syn rörande sig själva samt sina uppfattningar rörande barn som har annan etnisk bakgrund. Barley noterade ett tydligt vithetsideal, bland framför allt de äldre flickorna i studien, när det handlade om synen på hudfärg. I sitt samspel med varandra jämförde barnen inte bara hudfärg med varandra, utan de barn som hade ljusast hudton erhöll också högst status i gruppen. Flickorna uttryckte ett skönhetsideal som tydligt anknöt till att ha en ljusare hudton. Synen på att vit hudfärg är bättre än mörkare hudfärg pekar på hur existerande strukturella orättvisor och rasism i samhället bidrar till att västerländsk kultur och västerländska ideal värderas högre än andra ideal (se även Hübinette & Andersson, 2012).

I en amerikansk systematisk litteraturöversikt av vetenskapliga studier av rasism i grundskolans senare år (åren 2005–2016), framgår det att rasismen har bytt skepnad (Kohli, Pizarro & Nevárez 2017). Rasismen har enligt författarna blivit normaliserad och mer "gömd". I kontrast till mer tydliga verbala rasistiska yttranden, tar sig vad de kallar "den nya rasismen" formen av *mikroaggressioner*, det vill säga nedsättande ord och kategoriseringar, och subtila maktspel. Författarna menar att denna form av vardagsrasism innebär att man i skolan ofta tenderar att individualisera olika problem och även undviker att lyfta fram och synliggöra rasistiska strukturer.

Det finns en omfattande internationell och nordisk forskning om rasism i skolan (Marx 2008; Dovemark, 2013; Bhopal 2014; Pérez-Aronsson, 2019). Vissa grupper är mer utsatta än andra, men det finns också stora variationer mellan olika länder. Internationell pedagogisk forskning från Sydamerika (Bolivia och Chile) visar att det finns starka tendenser i skolor till att tala nedsättande om

minoriteters språk, utseende och kläder. Ofta tar sig detta formen av stereotypiserande uttalande om "de andra" och deras livsstil (Canessa 2004; Shin 2015; Webb & Radcliffe 2016). Brittisk och nordisk forskning visar vidare att muslimska flickor ofta blir verbalt trakasserad och stereotypiserade i skolan (Scourfield et. al., 2006; Jacobsen 2011; Roth & Stuedahl 2017). Forskning tyder också på att killar med minoritetsbakgrund ofta blir betraktade som bråkiga, våldsamma och farliga (Haywood & Mac an Ghail 2013; Hopkins, 2014). Ett annat mönster som träder fram i denna forskning är att det finns starka tendenser till att trivialisera och osynliggöra förekomsten av rasism. Inte sällan sker detta under förevändningen att etnicitet inte *bör* utgöra någon grund för diskriminering eller särbehandling. Detta framkommer tydligt i en undersökning av koreanska studenters situation i Toronto i Kanada. Studenterna blir konsekvent utsatta för vardagsrasism, inte minst i form av kränkande yttranden och nedlåtande kommentarer, samtidigt som lärarna ofta tenderar att undvika att diskutera denna form av rasism (Shin 2015).

En brittisk studie av två grundskolor i ett invandrarglest område på landsbygden, visar att skolan, trots upprepade klagomål om rasism från föräldrar och barn, tenderade att negligera och behandla rasism som ett icke existerande problem (Myers & Bhopal 2017). I vissa fall anklagades också föräldrar som hade klagat på rasism i skolan för att bedriva systematisk mobbning av lärarna. Det finns flera mer övergripande studier av hur minoriteter behandlas på landsbygden i Storbritannien som visar samma mönster, dvs. majoritetsbefolkningen trivialiserar och förnekar rasism, medan de som utsätts upplever stort obehag och även rädsla för att lämna sina hem (Chakraborti & Garland 2004). Även i Dovemarks (2013) etnografiska studie av sex svenska grundskolor framträder en bild av en segregerad skola, där elever med utländsk bakgrund diskrimineras och stereotypiseras. Elever blir också utsatta för rasistiska uttalande. Även denna studie visar att lärarna tenderar att negligera eller trivialisera elevers klagomål om rasism.

Sammantaget finns det en omfattande internationell och nordisk forskning om hur rasism och vardagsrasism tar sig uttryck inom olika utbildningsinstitutioner. Studierna pekar på att det finns tydliga strukturella mönster och en historisk kontinuitet i hur rasismen reproduceras i olika samhällen. I föreliggande studie kommer fokus riktas mot hur vardagsrasism tar sig uttryck i skolvardagen i ett landsbygdssammanhang, vilket är ett skolsammanhang som är ytterst lite undersökt i Sverige och det är angeläget att fylla denna

kunskapslucka (jfr. Beach, Öhrn, Rönnlund & Rosvall, 2019; Odenbring, 2019). Vår studie utgör därmed ett bidrag till forskningen om den psykosociala situationen för elever på landsbygden. Genom att studien också etablerar mönster för hur vardagsrasismen kommer till olika uttryck kan studien också ses som ett bidrag till hur skolvardagen i det här avseendet kan analyseras i andra samhällsgeografiska kontexter.

Vardagsrasism

För att försöka fånga något av den dynamik och de exkluderingsprocesser som förekommer i skolvardagen, kommer vi att använda oss av begreppet *vardagsrasism*. Begreppet myntades av den nederländska forskaren Philomena Essed (Essed 1991a, 1991b, 2002). Rasism är nära kopplad till olika typer av ideologier som strävar efter att legitimera och upprätthålla starka och tydliga skillnader mellan olika grupper och kollektiv. Rasism har tidigare dominerats av tanken om biologiska skillnader, men från 1980-talet och framåt talar många hellre om betydelsen av kulturella skillnader för den rasistiska diskursen, därav begreppet *kulturrasism* (Modood 2001). Kulturella skillnader kan mycket väl handla om klädsel, musiksmak, stil och språk. Framför allt tar sig vardagsrasismen ofta formen av kroppsliga yttringar, vilket kan handla om avsmak, tydliga avståndstaganden från hur de andra talar, rör sig, luktar och beter sig. Det finns således ofta tydliga förkroppsligade aspekter av vardagsrasism (Hällgren, 2005; Mulinari 2017). Forskningen på detta område visar också tydligt på svårigheterna att särskilja mellan mer oskyldiga skämt och uttalanden och rasistiska yttringar. I skolmiljön uttrycks ofta rasistiska åsikter i form av skämt och skojbråk och det kan vara svårt att skilja ut fördomar från rasistiska åsikter och handlingar; ofta är ju dessa företeelser också sammanlänkade (Hällgren, 2005; Walton m.fl. 2013; Howarth & Andreouli 2017).

Vardagsrasismen kan inte fastställas genom enstaka händelser eller handlingar, utan handlar snarare om återkommande och mer regelbundna handlings- och attitydmönster. Vardagsrasismen kan ta sig väldigt heterogena former, men sammantaget bildas det ofta ett tydligt och urskiljbart mönster, där vissa egenskaper, hudfärger och kulturella särdrag nedvärderas. Rasismen är ofta kopplad till andra typer av kollektiva företeelser och till klass och kön (Nayak & Kehily 2013; Johansson & Herz, 2019). Den kan ta sig olika lokala uttryck, men den utgör ofta en integrerad del av vardagslivets

rutiner, mekanismer och strukturer. En central del av Esseds definition av vardagsrasism rör relationen mellan mikrosituationer – upprepade uttalanden och handlingar som har en rasistisk karaktär – och de strukturella mekanismerna och mönstren i ett visst samhälle.

In other words, structures of racism do not exist external to agents – they are made by agents – but specific practices are by definition racist only when they activate existing structural inequality in the system (Essed 2002, s. 181).

Vardagsrasism kan därför inte enbart studeras som ett mikrofenomen, utan det är snarare viktigt att analysera kopplingar mellan vardagsfenomenet och strukturella faktorer, som kan handla om mer övergripande samhällsomvandlingar eller förändringar i lokalsamhället (se t.ex. Back 2007). I den här artikeln kommer vi dock framför allt att använda begreppet vardagsrasism för att studera och analysera hur rasism tar sig uttryck i vardagslivets mikrosituationer i skolvardagen och i de ungas berättelser. Det är således den narrativa och diskursiva konstruktionen av *de Andra* som utgör fokus för studien (van Dijk 1992, 1999).

Metod och genomförande

Detta kapitel baseras på intervjuer med elever i årskurs 9 genomförda inom ramen för det treåriga forskningsprojektet *Ungdomar, våld och utsatthet: en studie av elevers erfarenheter av trakasserier och kränkningar i skolan*, finansierat av Brottsoffermyndigheten (2017–2020). Etikansökan för projektet godkändes av den lokala etikprövningsnämnden i Göteborg i oktober 2017 (Dnr. 594–17). Samtliga deltagare i studien har fått ge sitt skriftliga medgivande till att delta (Vetenskapsrådet 2017). I enlighet med rådande forskningsetiska principer är samtliga namn på medverkande elever, skolornas namn och namnen på de platser där skolorna är belägna fiktiva.

Utgångspunkten för forskningsprojektet har varit att studera och analysera hur elever i årskurs 9 förstår och kategoriserar situationer där det förekommer kränkningar och våld i skolmiljön, samt vilka strategier de använder sig av för att söka hjälp och stöd i utsatta situationer. Denna artikel tar sin utgångspunkt i den fallstudie som genomförts på landsbygdsskolan i studien. I studien har denna skola fått det fiktiva namnet Stinsskolan.

Stinsskolan är en landsbygdsskola belägen i Granby, en by med cirka 1600 invånare. Totalt går 300 elever på skolan och i den del som utgörs av skolans senare årskurser (7–9) går 120 elever. Skolans upptagningsområde utgörs dels av Granby där skolan är belägen, men också av omkringliggande mindre byar. I likhet med andra platser på den svenska landsbygden bor majoriteten av eleverna som går på Stinsskolan i småhus. Av SCB:s statistik framgår det också att majoriteten av invånarna i området har låg utbildningsbakgrund och lägre medelinkomst än riksgenomsnittet (Statistikmyndigheten, SCB 2018). De senaste åren har demografin i Granby förändrats något. Från att i praktiken varit ett helt etniskt homogent samhälle har byn fått en något mer mångkulturell prägel jämfört med tidigare. Samtidigt kan vi varken kategorisera Granby som ett mångkulturellt samhälle eller tala om Stinsskolan som en mångkulturell skola. Detta då andelen invånare och andelen elever med migrationsbakgrund understiger 20 procent. Den demografiska förändringen skedde i samband med den stora tillströmningen av flyktingar 2015, då flyktingar från framför allt Syrien flyttade in i de tomma bostäder som då fanns i byn.

Intervjuerna på Stinsskolan genomfördes mellan november 2017 och maj 2018. Skolans båda niondeklasser deltog i studien och totalt deltog 31 elever. Intervjuerna kom att omfatta totalt sju fokusgruppintervjuer och 18 individuella intervjuer med eleverna. Under den inledande fasen av projektet genomfördes fokusgruppintervjuer med hela skolklasser. I varje fokusgrupp deltog fyra till fem elever. Fokusgruppintervjuerna följde en semistrukturerad intervjuguide och täckte övergripande teman rörande fysiskt våld i skolvardagen, verbala trakasserier, trygga och otrygga platser i skolmiljön samt frågor om vilka strategier eleverna använder sig för att söka hjälp och stöd. Fokusgruppintervjuerna följdes sedan upp genom par- och/eller individuella intervjuer med ett urval av elever från varje skolklass. Syftet med detta upplägg har varit att utveckla och fördjupa specifika teman som framkommit under fokusgruppintervjuerna (Kvale & Brinkmann 2009). Fokusgrupperna tog i genomsnitt en timma att genomföra och de individuella intervjuerna tog vanligtvis mellan 20–40 minuter att genomföra. Samtliga intervjuer har spelats in (ljudinspelning) och transkriberats ordagrant. Empirin har analyserats tematiskt och under analysprocessen av datamaterialet har två övergripande teman kopplade till vardagsrasism i skolvardagen utkristalliserats: 1) Vardagsrasism, kulturella skillnader och rättvisa, och 2) Att bli positionerad som *den Andre* (Braun & Clarke 2006; Nowell et al. 2017). Resultatdelen som presenteras härnäst är organiserad utifrån dessa två teman.

Resultat

I denna studie har vi valt att snäva in vårt fokus och att använda de delar av vår undersökning som fokuserar på frågor om rasism och diskriminering i vid betydelse. På några av de skolor vi studerat har det förekommit relativt våldssamma konflikter mellan olika grupperingar. Ofta har dessa grupperingar kunnat delas in i majoritets- respektive minoritetsgrupper. Vi har speciellt valt att fokusera på situationer och tal om skillnader och likheter och olika uttryck för vardagsrasism. För att komma åt vardagsrasismen, som är ett relativt subtilt och svårstuderat objekt, arbetar vi efter hypotesen att situationer och tal som handlar om hur elever gör kulturella distinktioner mellan olika grupperingar och hur dessa distinktioner är kopplade till negativt laddade yttranden om *de Andra*, är viktiga för förståelsen av vardagsrasismen. Vårt fokus ligger med andra ord på de socialpsykologiska mekanismer och sociala dynamiker som grund för vardagsrasismen. Huruvida olika uttalanden är "sanna" eller hur stor omfattning vardagsrasismen har, är emellertid inte studiens fokus.

Vardagsrasism, kulturella skillnader och rättvisa

På Stinsskolan, har det uppstått en tydlig konfliktlinje mellan eleverna med majoritetsbakgrund och de elever som har någon form av invandrar- eller flyktingbakgrund. Flera av eleverna med majoritetsbakgrund uttrycker explicita och ofta negativt laddade åsikter kring vad de tycker om invandrare och flyktingar. De flesta ungdomar är givetvis väl medvetna om att en öppen och explicit rasism inte är något som accepteras i skolan. Detta blir exempelvis tydligt i ungdomarnas förklaringar till varför det faktiskt förekommer rasism på skolan. Dessa berättelser är tydligt inramade utifrån förklaringen att det är invandrarelevernans eget fel att de blir utsatta. Under en fokusgruppintervju med några pojkar ger de sin bild av saken.

Simon: Det kan vara en del rasism här.

Intervjuare: Okej?

Simon: Det är för att de hittar på så mycket skit här.

Alexander: Det finns ju vissa som är ganska störiga och så.

Simon: Förföljer en och sånt.

Jesper: Det finns såna som tror att de är något.

Berättelsen här ramas in utifrån att eleverna med migrationsbakgrund skapar problem genom att de, som Simon uttrycker det: "hittar på så mycket skit". En ytterligare förklaring är att denna grupp elever har ett störande beteende. Att eleverna med majoritetsbakgrund själva eventuellt provocerar eller skapar konflikter är däremot ingenting som yppas under samtalen, utan all skuld läggs på *de Andra*, det vill säga eleverna med migrationsbakgrund. Det är en särskild grupp pojkar som pekas ut som särskilt problematiska, vilket Alexander uttrycker så här: "De är oftast i gäng, fem-sex stycken" (jfr. Haywood & Mac an Ghail, 2013). Genom att klumpa samman ett antal namnlösa och anonyma individer på detta sätt konstrueras också aktivt "de andra" som hotfulla och farliga, vilket riskerar att bidra till en ökad polarisering mellan olika grupperingar på skolan.

I en annan fokusgrupp berättar några killar med majoritetsbakgrund att det är vanligt förekommande att ungdomar använder sig av rasistiska ord. När vi frågar vidare om vilka ord som används, kommer eleverna in på temat hudfärg.

Axel: Hudfärgen är ord som kommer upp.

Alla: Intervjuaren: Vad är det för ord?

Axel: Neger!

Fniss... (flera personer fnissar)

Intervjuaren: Okej, säger man det till en person som är mörkhyad eller säger man det till alla personer?

Vincent: Det kan vara både och.

Desirée: När man är arg tror jag inte att man tänker på vad man säger.

Intervjuaren: Nej? Jag tänker att det finns en viss skillnad till vem man riktar det och vilken situation det är tänker jag.

Alla: Ja.

Intervjuaren: Vad är det mer för rasistiska ord?

Axel: Invandrare.

Vincent: Blatte, svartskalle.

Vi fortsätter att prata med eleverna kring temat rasistiska uttryck. Vissa, som till exempel Vincent, menar att det sällan handlar om direkta eller våldsamma konfrontationer eller om att man skriker högt i korridoren, utan att det snarare rör sig om mer stillsamma ordväxlingar mellan eleverna. Han säger: "Ja det kanske inte är så att man inte står ansikte mot ansikte och säger det så". Denna typ av *lågintensivt våld*, dvs. trakasserier som kan vara svåra att ta på eller att synliggöra, är också något som kännetecknar det vi kallar vardagsrasism.

Andra tydliga konfliktytor som framträder i elevernas berättelser handlade om skolmaten och om olika klädregler. Följande diskussion fördes på en fokusgruppintervju med elever av majoritetsbakgrund.

Emmy: Man har börjat laga mer vegetariskt och bytt ut griskött mot kycklingkött för att vissa inte kan äta griskött. Det är lite så att de som kommer från ett annat land kan gå runt med sina slöjor och sånt inne i matsalen, men vi kan inte ha keps eller mössa. De känns som att de blir behandlade på ett annat sätt än vad vi gör.

Intervjuaren: Är det samma sak att ha slöja och keps och mössa?

Nils: Ja.

Karl: Njae, alltså ha på sig mössa, ha på sig slöja är inte så fräscht det är vad jag tycker.

Klara: De behöver ju ha det i sin religion, de behöver ju ha det.

Emmy: Jag tycker det är annorlunda behandling på oss.

Karl: Ja.

Från att ha konstaterat att man i skolbespisningen börjat byta ut maten för att alla ska kunna äta där, rör man sig mot en principfråga. På så sätt vrids frågan från att handla om kulturella olikheter och vad man tycker om dessa, till att handla om rättvisa för alla på skolan. En av eleverna på skolan, Desirée, fångar upp det hela och skapar en rättviseregler. Hon säger: "Deras religion och så, inte samma sak, men huvudbonad, dom [läs: skolpersonalen] har inte

rätt att ta den, men har man regler så har man regler". Vad Desirée syftar på är att reglerna borde gälla alla elever och att det inte ska tas speciell hänsyn på grund av religion, till exempel. Karls yttrande om att det inte är "så fräscht" att bära slöja, tyder på att denna typ av frågor inte enbart handlar om rättvisa eller om vem som får lov eller inte att bära huvudbonad i skolmatsalen, utan att det finns en rasistisk underton och mening i denna typ av kommentar. Även andra elever med majoritetsbakgrund ifrågasätter eleverna med migrationsbakgrund, talar om dem i nedsättande ordalag, och signalerar direkta avståndstaganden gentemot denna grupp av elever.

Hugo: Det finns två sidor på vår skola. Dels där invandrarna håller till. Jag har mitt skåp på deras sida. Jag gillar inte att gå där för det luktar så jävla äckligt!

Intervjuare: Luktar det äckligt, hur menar du då?

Hugo: Invandrarna luktar inte bra, dom luktar typ konstigt! Så tittar dom typ på en, kisar typ.

Intervjuare: Skapar det ett obehag?

Hugo: Jag blir irriterad, de tror att dom är mer än vad dom är. Dom tror att dom tar större plats än vad dom egentligen gör. Dom tror att dom är coola.

Nedsättande kommentarer kring de nya elevernas kläder, lukt och matvanor har enligt flera av de elever vi intervjuar blivit allt mer "rumsrena" på skolan. I likhet med tidigare studier kan vi se tendenser till hur elever med majoritetsbakgrund talar nedsättande och stereotypiserar elever med migrationsbakgrund (Arneback 2012; Dovemark, 2013). Dessa tendenser är något som vi kommer att fördjupa oss kring och diskutera närmare i kommande avsnitt.

Att bli positionerad som *den Andra*

De existerande spänningarna på Stinsskolan och i Granby är något som flera av eleverna med migrationsbakgrund själva fått erfara. En av eleverna vi samtalat med är Eva. Eva, som har rötter i Polen, berättar om de demografiska förändringarna i byn och hon berättar att hon upplever att främlingsfientligheten och rasismen har ökat både på skolan och ute i byn de senaste åren.

Eva: När jag flyttade hit fanns det bara typ svenskar. De senaste åren har det kommit många araber och många med svart hy, många polacker, ja människor från olika länder, vilket gör att folk hatar en för ens religion, hur man ser ut, var man kommer ifrån, hur man pratar, att man är lite annorlunda. Då börjar haten.

Intervjuare: Så det är annorlundaheten som gör att folk blir provocerade eller vad de nu blir?

Eva: Ja

Att vara annorlunda och bli positionerad som *den Andra* var även ett återkommande tema under andra samtal med elever på skolan. Danijela, med ursprung från Rumänien, satte bland annat fingret på detta: "Varje gång någon ny kommer hit blir de skrattade åt, kränkta eller mobbade". Under en fokusgruppintervju med Eva och Danijela och deras kompisar Fadme och Emmy, med ursprung i Afghanistan respektive Sverige, framkommer det hur vardagsrasism kan yttra sig i skolvardagen, men också vilket utanförskap det kan medföra de elever som blir utsatta.

Danijela: Ingen gillar dig, varför finns du här? Du passar inte in, det har jag hört mycket.

Fadme: Det är typ så här, ni är konstiga.

Eva: Ni är konstiga, ni är knäppa och allt sånt. Jag blev väldigt mobbad för att jag var från ett annat land.

Intervjuare: Rasistiska kränkningar är det något som ni utsätts för?

Eva: Din jävla polack.

Intervjuare: Jävla polack, har du fått höra det?

Fadme: Jävla muslim.

Intervjuare: Jävla muslim?

Fadme: En massa ord om Allah och så. Som en del använder på skoj och det tycker jag inte är okej. Jag är inte så religiös, men för de andra tjejerna på vår skola, så är det ganska hårt.

Danijela: Det var väl i åttan. "Tjena har du slöja på huvudet?", och då var det några killar som började ha servetter på huvudet.

Eva: I matsalen och så.

Emmy: "Ska de ha slöja på sig ska vi ha keps på oss", sa killarna.

Danijela: Det är inte okej, skulle jag vara i deras kläder [de muslimska flickorna] skulle jag inte orka med det.

Av flickornas berättelser framgår det att vardagsrasismen kan komma till uttryck på många olika sätt. De verbala kränkningarna kan handla om att eleverna med majoritetsbakgrund uttrycker nedlåtande kommentarer rörande invandrarelevernas nationalitet eller religion. Att de nya eleverna inte "passar in" och ifrågasättande varför de flyttat till Granby överhuvudtaget, är andra kommentarer som flickorna med migrationsbakgrund blivit utsatta för. Fadme beskriver även hur flickor med muslimsk bakgrund, och i synnerhet de elever som bär religiösa symboler, är en särskilt utsatt grupp. En av de elever vi träffade på skolan som just upplevt detta är Maryam. Maryam kom till Sverige som flykting från Syrien i slutet av sjuan. I Maryams fall är valet att bära slöja och heltäckande kläder något som lett till att hon har blivit positionerad som annorlunda av elever med majoritetsbakgrund.

Maryam: Det är alltså så att de inte accepterar oss invandrare. Vi pratar arabiska, har slöja på oss har långa kläder, vi är inte med på alla lektionerna och jag menar idrotten. Vi är inte så duktiga på idrott och då känner de att "hon är inte på min nivå, hon är mindre än mig". Och då accepterar de inte oss och börjar snacka skit och skrattar åt oss och mobba oss.

Intervjuare: Vad är de säger då?

Maryam: En gång sa en att "man vet inte om hon är en tjej eller kille", bara för att jag täcker min kropp.

Maryams val att bära slöja och heltäckande kläder är något hon blir retad och nedvärderad för av en del av eleverna med majoritetsbakgrund. En ytterligare dimension av de verbala kränkningarna som Maryam beskriver, handlar om att hennes kön och femininitet blir ifrågasatt. På ett strukturellt plan relaterar dessa verbala trakasserier till en rasistisk syn på muslimer, och dels till strukturer som anknyter till kön, inte minst genom de sexistiska kommentarer som Maryam blir utsatt för (jfr Essed 2002; Hopkins 2017).

Även elever med majoritetsbakgrund blir positionerade som *de Andra* på Stinsskolan. Detta framkom under en individuell intervju med Olof, en elev som på grund av långvarig mobbing endast valde att medverka i en individuell intervju.

Olof: De snackar skit om mig och min släkt. Jag har en mamma som är judinna, men hon är inte religiös. Jag har varit mobbad hela tiden i skolan.

Intervjuare: Är det på grund av din familjs bakgrund som du blir retad?

Olof: Jag vet inte.

Intervjuare: Att dom pratar om att din mamma är av judisk börd?

Olof: Dom har fått reda på det för jag har berättat när vi pratade om andra världskriget i skolan. Då har jag berättat om att hennes farmor satt i ett koncentrationsläger. För hon var judinna, så tyskarna tog ju henne och jag har berättat det under lektionen och så har dom har snappat upp det. Och dom tror mig inte. Ja, jag vet inte men dom snackar skit och skojar om det som jag vore en skit. Tråkigt att dom pratar skit om min mamma, så hon vågar inte visa sig i skolan. /.../ Dom pratar skit om min familj som det vore helt okej. Dom bryr sig inte om hur jag känner och jag dum nog nästan accepterar det. Jag gör inget åt det, men finns inte så mycket jag kan göra åt saken. Säger jag åt dom går hela skolan på mig och vad ska jag göra åt det?

I Olofs fall kan vi se att positionen som *den Andre* är kopplad till hans judiska familjebakgrund. Olof beskriver vidare hur flera av killarna i klassen ständigt

förlöjligar honom och skämtar om att hans mamma är av judisk börd. Denna typ av antisemitiska yttranden utgör ett signifikant uttryck för den relativt utbredda vardagsrasism som präglar skolvardagen på Stinsskolan. Genom att skämta om etniska skillnader och dessutom bädda in antisemitiska skämt i denna typ av trakasserier, bidrar vissa grupper av elever till att främja vardagsrasismen på Stinsskolan.

Diskussion

Vi har i den här studien uppmärksammat olika uttryck för vardagsrasism i ett specifikt fall, nämligen på Stinsskolan. Utgångspunkten för har varit att analysera hur olika typer av uttalanden, åsikter och känslouttryck hänger samman och bildar mönster för vardagsrasism.

På Stinsskolan kan vi se tydliga tecken på vardagsrasism i skolvardagen. En grundläggande del av vardagsrasismen utgörs av en vilja att betona och lyfta fram kulturella olikheter. Ibland kan ju *kulturella olikheter* betraktas som något positivt, men våra resultat pekar snarare på att det framför allt är de negativa aspekterna som eleverna lyfter fram. De kulturella olikheterna beskrivs exempelvis med rent kroppsliga epitet och avsmak för de elever som uppfattas vara *de Andra*. Dessa elever beskrivs i termer av att "Invandrarna luktar inte bra, dom luktar typ konstigt!", att de klär sig konstigt och har annorlunda matvanor. Elever med migrationsbakgrund som bott en längre tid i Granby ger en bild av ett allt mer hårdnat klimat i byn och på skolan. Elever med migrationsbakgrund berättar också att de fått kommentarer om varför de flyttat till Sverige överhuvudtaget. Av intervjuerna framgår det också att det är flickor med muslimsk bakgrund som bär slöja som är särskilt utsatta för både rasistiska och sexistiska kommentarer (jfr Essed 2002; Hopkins 2017).

Tittar vi närmare på vardagsrasism utifrån ett vidare perspektiv pekar forskning på att hatbrott riktat mot muslimer som grupp och beslöjande kvinnor har ökat sedan terrorattackerna 9/11. I många europeiska länder har denna form av hatbrott kommit att bli ett vardagsfenomen och bland de mest vanligaste formerna av vardagsrasism (Essed & Hoving, 2014). Det finns även europeisk forskning som pekar på att rasism riktat mot personer med afrikanskt ursprung har eskalerat än mer och att denna typ av vardagsrasism kommer till uttryck i mer öppna och våldsamma former (Essed, 2013). Som Essed (2002) skriver ska vardagsrasism förstås som en del av rådande strukturella

mekanismer i samhället. Rasismen aktiveras genom människors upprepade handlingar i form av rasistiska uttalanden eller våldshandlingar riktade till en person eller grupp, på grund av exempelvis vederbörandes hudfärg eller religion. Denna typ av mönster har denna undersökning identifierat i elevernas utsagor på Stinsskolan.

Att Sverige är mångkulturellt land och ett land som är en del av en globaliserad värld är något som understryks i läroplanen för grundskolan (Skolverket 2019). I detta sammanhang är skolan inte en enskild och isolerad institution, utan också i högsta grad en del av internationalisering och globalisering. För skolans vidkommande innebär detta att även skolan både behöver förhålla sig till detta och aktivt arbeta med frågor som rör kulturell mångfald. Vidare ingår det i skolans uppdrag att förmedla och gestalta värden om människors lika värde, jämställdhet mellan könen och solidaritet mellan människor. Fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande är andra värden som skolan är skyldig att förmedla till eleverna. För att kunna genomföra detta arbete i skolan förutsätts givetvis att skolpersonal får lämpliga verktyg för att göra detta. Centralt är att hitta lämpliga arbetsformer för att diskutera och arbeta med frågor som rör identitetsfrågor, mångfald och diskriminering tillsammans med eleverna. Som led i detta arbete är det också viktigt och angeläget att lärare och annan skolpersonal aktivt utmanar och ifrågasätter strukturella orättvisor i skolvardagen (Barely 2019; Meetoo 2019). Vår utgångspunkt här är att skolans arbete med vardagsrasism och sociala orättvisor är ett arbete som måste ske kontinuerligt på en daglig basis i skolan. Det räcker med andra ord inte med enskilda insatser, utan detta är ett arbete som måste ske kontinuerligt i skolans vardag (jfr. Odenbring & Johansson 2019).

Avslutningsvis, vardagsrasismen tenderar att skapa polariseringar och att förstärka barriärer. Genom att kartlägga dessa mekanismer ökar våra möjligheter att förstå hur denna typ av processer uppstår och reproduceras. Det är också viktigt att, precis som Essed (1991a, 1991b 2002) betonar i sin teori, hela tiden analysera hur de olika mikroprocesserna som sammantaget kan beskrivas som vardagsrasism, är länkade till och beroende av samhälleliga och politiska förändringar. Resultatet i föreliggande fallstudie pekar på hur kulturella skillnader, negativa och stereotypa uttryck och polarisering mellan olika elevgrupper kan vara en del av skolvardagen. Denna studie visar hur vardagsrasism kan komma till uttryck i en lokal skolpraktik, däremot kan vi

inte dra några generella slutsatser, men detta är inte heller denna studies intention. För att bredda och fördjupa kunskaperna är det angeläget med ytterligare forskning av fenomenet vardagsrasism i den svenska skolan.

Referenser

Arneback, E. (2012). *Med kränkning som måttstock. Om planerade bemötanden av främlingsfientliga uttryck i gymnasieskolan*. Örebro: Örebro Studies in Education, 34.

Back, L. (2007). *The Art of Listening*. Oxford: Berg.

Barely, R. (2019). Exploring young children's gendered discourses about skin colour, *Ethnography and Education*, 14(4), 465–481.

Bayati, Z. (2014). *"Den Andre" i lärarutbildningen: en studie om den rasifierade svenska studentens villkor i globaliseringens tid*. Dissertation. Göteborgs universitet. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.

Beach, D., M. Johansson, E. Öhrn, M. Rönnlund, and P-Å Rosvall. (2019). Rurality and Education Relations: Metro-centricity and Local Values in Rural Communities and Rural Schools. *European Educational Research Journal*, 18(1), 19–33.

Bhopal, K. (2014). Race, rurality and representation: Black and minority ethnic mothers' experiences of their children's education in rural primary schools in England, UK. *Gender and Education*, 26(5), 490–504.

Braun, V. och Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qual. Res. Psychol.* 3, 77–101.

Brottsförebyggande rådet. (2018). *Skolundersökningen om brott 2017. Om utsatthet och delaktighet i brott*. (Rapport 2018:15). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Canessa, A. (2004). Reproducing racism: schooling and race in highland Bolivia. *Race Ethnicity and Education* 7(2), 185–204.

Chakraborti, N. och Garland, J. (2004). England's green and pleasant land? Examining racist prejudice in a rural context. *Patterns of Prejudice*, 38(4), 383–398.

Dovemark, M. (2013) How private 'everyday racism' and public 'racism denial' contribute to unequal and discriminatory educational experiences.

Ethnography and Education, 8(1), 16–30.

Essed, P. (1991a). *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. London. Sage.

Essed, P. (1991b) Knowledge and Resistance: Black Women Talk about Racism in the Netherlands and the USA. *Feminism & Psychology*, 1(2), 201–219.

Essed, P. (2002). Everyday racism: A new approach to the study of racism. In: Essed, P. and Goldberg, D.T., Editors. *Race Critical Theories*. Oxford: Blackwell.

Essed, P. (2013). Entitlement racism: License to humiliate. *Recycling hatred: Racism(s) in Europe today. A dialogue between academics, equality experts and civil society activists* (s. 62–77). Bryssel: The European Network Against Racism aisbl (ENAR).

Essed, P. & Hoving, I. (2014). Innocence, smug ignorance, resentment: An introduction to Dutch racism. I P. Essed & I. Hoving, I. (Red.), *Dutch racism* (s. 9–29). Amsterdam: Rodopi.

Gottfredson, D. C. och DiPietro, S.M. (2011) "School size, social capital, and student victimization", *Sociology of Education*, 84(1), 69–89.

Haywood, C. och Mac an Ghaill, M. (2013). *Education and Masculinities. Social, cultural and global transformations*. New York: Routledge.

Hopkins, P. (2014). Managing strangerhood: young Sikh men's strategies. *Environment and planning A*, 46, pp. 1572–1585.

Hopkins, P. (2017). Social geography I: intersectionality. *Prog. Hum. Geogr.* 1–11.

Howarth, C & Andreouli, E. (2017). *The Social Psychology of Everyday Life*. London: Routledge.

Hübinette, T. & Andersson, M. (2012) between colourblindness and ethnicisation. Transnational adoptees and race in a Swedish context. *Adoption & Fostering*, 36, 97–103.

- Hällgren, C. (2005) 'Working harder to be the same': everyday racism among young men and women in Sweden. *Race, Ethnicity and Education*, 8, 319–342.
- Isik-Ercan, Z. (2015). Being Muslim and American: Turkish–American Children Negotiating Their Religious Identities in School Settings. *Race Ethnicity and Education*, 18(2), 225–250.
- Jacobsen, M. C., 2011. Troublesome Threesome: Feminism, Anthropology and Muslim Women's Piety. *Feminist Review*, 98(1), 65–82.
- Johansson, T. & Herz, M. (2019) *Youth Studies in Transition: Culture, generation and New Learning Processes*. Cham: Springer.
- Kohli, R., Pizarro, M., Nevárez, A. (2017). The "New Racism" of K-12 Schools: Centering Critical Research on Racism. *Review of Research in Education*, 41, 182–202.
- Kvale, S., och Brinkmann S. (2009). *Interviews*. London: Routledge.
- León Rosales, R. (2010). *Vid framtidens hitersta gräns: om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- León Rosales, R. (2014). "Där är alla svenskar, inte en enda är svartskalle" – om svensketsnorm i en multietnisk skola. I L. Martinsson & E. Reimers (red.), *Skola i normer*, (151–188). Malmö: Gleerup.
- Levine-Rasky, C., 2013. *Whiteness Fractured*. Farnham: Ashgate.
- Marx, S. (2008). 'Not blending in'. Latino students in a predominantly White school. *Hispanic Journal of Behavioral Science*, 30(1), 69–88.
- Meetoo, V. (2019). Beyond 'between two cultures': micro processes of racialised and gendered positioning of South Asian and Muslim girls in an 'everyday' British multicultural school context, *Gender and Education*. Publicerad ahead of print 26 juni, 2019. DOI: 10.1080/09540253.2019.1632810.
- Miller, E. T. (2015). Discourses of Whiteness and Blackness: An Ethnographic Study of Three Young Children Learning To Be White. *Ethnography and Education*, 10(2), 137–153.

- Modood, T. (2001). 'Difference', Cultural Racism and Anti-Racism. I Boxill, B. (red.) *Race and Racism*. Oxford: Oxford University Press.
- Mulinari, P. (2017). Racism as intimacy – looking, questioning and touching in the service sector. *Social Identities*, 23(5), 600–613.
- Myers, M. and Bhopal. K. (2017). Racism and bullying in rural primary schools: protecting White identities post Macpherson. *British Journal of Sociology of Education*, 38(2), 125–143.
- Nayak, A. och Kehily, M. J. (2013) *Gender, Youth and Culture. Global Masculinities and Femininities*. London: Palgrave MacMillan.
- Nowell, S.L., Norris, M.J., White, E.D. och Moules, J.N. (2017). Thematic analysis: striving to meet the trustworthiness criteria. *Int. J. Qual. Methods* 16, 1–13.
- Odenbring, Y. (2019). Standing alone: sexual minority status and victimisation in a rural lower secondary school. *International Journal of Inclusive Education*, s. 1–15. Publicerad ahead of print den 5 December 2019. DOI: 10.1080/13603116.2019.1698064.
- Odenbring, Y. och Johansson, T. (2019). *Hot och våld i skolvardagen. Att förstå och hjälpa utsatta elever*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Pérez-Aronsson, F. (2019) "Åh vad kul, nu börjar det invandrare på skolan!" Ungas upplevelser av rasism och överlevnadsstrategier i svenska skolan. *Educare*, 4:76–100.
- Roth, S. och Stuedahl, D. (2017). 'You Norwegians think we female Muslims are not free': enactment of gendered positional identities during transition stages. *Gender & Education*. Publicerad ahead of print 11 oktober 2017.
- Shin, H. (2015) Everyday racism in Canadian schools: ideologies of language and culture among Korean transnational students in Toronto. *Journal of Multilingual and Multicultural development*, 36(1), 67–79.
- Skolverket (2019). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* (Reviderad 2019). Stockholm: Skolverket.

Statistikmyndigheten SCB. (2018). Kommuner i Siffror. Nedladdad 27 augusti 2018 från: <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/kommuner-i-siffror/>

SOU (2012:74) *Främlingsfienden inom oss*. Bilaga.

van Dijk, T.A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society*, 3(1), 87-118.

van Dijk, T.A. (1999) Discourse and racism. *Discourse & Society*, 10(2), 147-148.

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Vetenskapsrådet, Stockholm.

Walton, J., Priest, N., Paradies, Y. (2013). "It depends How You're Saying It": The Complexities of Everyday Racism. *IJCV*, 7(1), 74-90.

Webb, A. och Radcliffe, S. (2016). Unfulfilled promises of equality: racism and interculturalism in Chilean education. *Race Ethnicity and Education*, 19(6), 1335-1350.

Wiltgren, L. K. (2014). *Stolt! Om ungdomar, etniciteter och gemenskaper*. Dissertation. Linköping: Linköping studies in arts and science.

6. Hur kan lärare främja positiva interetniska relationer i skolan? Förutsättningar, strategier och utmaningar

Sevgi Bayram Özdemir

**Institutionen för juridik, psykologi och socialt
arbete
Örebro universitet**

Erik Lundberg

**Akademins utbildning, hälsa och samhälle
Högskolan Dalarna**

Metin Özdemir

**Institutionen för juridik, psykologi och socialt
arbete
Örebro universitet**

Inledning

Det svenska samhället har på relativt kort tid blivit alltmer etniskt och kulturellt heterogent. Bara under de senaste två decennierna har andelen invånare födda i ett annat land än Sverige ökat från 11 procent år 2000 till 19 procent år 2018. Idag är drygt 2,4 miljoner av Sveriges hela befolkning födda i ett annat land än Sverige eller har två utrikesfödda föräldrar (Statistiska Centralbyrån 2020). Andelen utrikes födda och mångfalden bland de som kommer till Sverige förväntas också öka de närmaste åren, bland annat till följd av fortsatt anhöriginvandring och asylsökningar. Sverige är på inget sätt unikt utan liknande befolkningsomvandling märks också i andra europeiska länder. I Storbritannien har utvecklingen fått forskare att beskriva det brittiska samhället i termer av ett "super-diverse society" (Vertovec, 2007), det vill säga, ett samhälle som kännetecknas av en exceptionellt stor mångfald.

Etnisk och kulturell mångfald kan ha många positiva värden både för den enskilde som för mottagande länder. Det bidrar till exempel till nya möten mellan människor och stimulerar framväxten av nya företag och därmed arbetstillfällen. Men det innebär också utmaningar. Den tilltagande migrationen har ökat den etniska segregationen (Bevelander, 2004; Yang Hansen & Gustafsson 2016) och har bidragit till värderingskonflikter, integrationsproblem och till ett allt mer polariserat politiskt klimat. Dessutom ställer befolkningens ökade heterogenitet höga krav på människors förmåga att leva tillsammans med personer med en annan etnisk och kulturell bakgrund och att möta varandra med respekt och tolerans. I skenet av de integrationsutmaningar som det svenska samhället idag står inför framstår kunskap om hur samhällsaktörer kan stärka social sammanhållning och verka för positiva interetniska relationer som en viktig angelägenhet. Det här kapitlet är ett försök att bidra med sådan kunskap genom att undersöka hur lärare kan främja positiva interetniska relationer bland unga i skolan.

Det finns flera skäl till varför vi riktar blicken mot lärare i skolan. Skolan är i många fall en av de viktigaste arenorna utanför familjen där människor från olika etniska bakgrunder möts (t.ex., Torney-Purta 2002; Walton, Priest & Paradies, 2013). Därtill har skolan ett uppdrag att utbilda eleverna till medvetna och kompetenta samhällsmedlemmar som enligt demokratins ideal kan hantera den kunskap och värdegrund som det svenska samhället vilar på. Detta kommer till uttryck i läroplanen där skolans roll att "främja tolerans"

betonas särskilt (Lgr 11). I linje med detta har forskare framhållit vikten av att skolan anammar ett interkulturellt perspektiv (Lahdenperä, 2018; Stier & Sandström, 2009) där relationer mellan elever präglas av ömsesidighet och respekt och kommunikationen kännetecknas av jämlikhet och öppenhet för varandras olikheter och behov.

Skolans uppdrag och roll i och för det svenska samhället ställer stora krav på huvudmän och rektorer att skapa de förutsättningar som krävs för att leva upp till gemensamma normer och bestämmelser. Det är emellertid den enskilde läraren som har daglig kontakt med elever, tillsyn över relationen och möjlighet att påverka deras sociala relationer. Vid sidan av lärarnas kunskapsuppdrag förväntas de också erbjuda en utbildning som stärker elevernas kulturella förståelse och förbereder dem att leva och fungera i ett allt mer mångkulturellt samhälle (Skolverket, 2018).

Samhällsvetenskaplig forskning har från olika ämnesdiscipliner och med olika teoretiska utgångspunkter bidragit med betydande kunskap om hur lärare kan förhålla sig till en ökad etnisk heterogen skola (se exempelvis Langmann 2013; Lundberg 2018; Sleeter 2001; Stier & Sandström, 2009; Thijs & Verkuyten, 2014). Få studier har emellertid riktat strålkastarljuset mot lärarnas upplevelser och behov vilken är en brist som också har uppmärksammats i forskningen (se exempelvis Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2018). Närmare bestämt vet vi förhållandevis lite om hur lärarna arbetar i klassrummet för att främja positiva relationer mellan elever som har olika etnisk och kulturell bakgrund, och vilka förutsättningar och utmaningar de möter i detta arbete. Ökad kunskap om lärares förutsättningar, strategier och utmaningar är angeläget eftersom det kan bidra till att göra framtida stödåtgärder och insatser för att stärka skolan och lärares uppdrag att främja tolerans mer träffsäkra och ändamålsenliga.

Syftet med det här kapitlet är därför att öka kunskapen om lärares upplevelser av förutsättningar, strategier och utmaningar att främja positiva inter-etniska relationer mellan elever i skolan. Tre frågor besvaras: 1) Hur värderar lärare sin egen kompetens när det gäller att arbeta med elever med olika etniska bakgrunder? 2) Vilka strategier använder lärare för att främja positiva

interetniska relationer²⁰ mellan elever som har olika etnisk och kulturell bakgrund? 3) Vilka utmaningar upplever lärare när det gäller att främja interetniska relationer mellan elever?

I det följande avsnittet presenterar vi våra teoretiska utgångspunkter där vi bland annat beskriver varför kontakt mellan människor och kulturell kompetens kan minska fördomar och främja positiva interetniska relationer. Här presenterar vi också ett axplock av aktuella studier om lärarnas roll att verka för positiva interetniska relationer. I det tredje avsnittet presenteras upplägget av den empiriska undersökningen. I den fjärde delen presenteras resultaten av vår analys och i det femte och sista avsnittet slutsatser och policyimplikationer.

Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

En knäckfråga som vi i det här kapitlet aktualiserar är hur lärare kan agera för att främja positiva relationer mellan elever med olika etniska och kulturella bakgrunder. I forskningen finns olika teorier som kan utnyttjas som vägledning för hur fördomar och intoleranta attityder kan begränsas och positiva interetniska relationer kan stärkas. Gordon W. Allports kontakthypotes är en teori som hjälper oss att förstå hur positiva relationer mellan ungdomar med olika bakgrund kan främmas i skolan. Allport (1954) hävdade att när individer med olika bakgrund kommer i kontakt med varandra kan en positiv etnisk relation utvecklas. Detta under förutsättning att vissa villkor är uppfyllda, nämligen att människor har samma status, delar samma mål och samarbetar med varandra. Om vi överför dessa förutsättningar till skolan innebär detta att positiva interetniska relationer kan uppstå när elever inte ges särskilda privilegier som grundar sig på deras bakgrund och att elever behandlas lika av lärare och andra verksamma inom skolan. Detta perspektiv betonar också

²⁰ I den här undersökningen ansluter vi oss till Thijs & Verkuyten (2014) som menar att interetniska relationer ska förstås brett innefattande såväl positiva som negativa aspekter av en relation mellan individer med olika etnisk bakgrund. Positiv interetnisk relation innebär att individen hyser toleranta och positiva attityder (Van Zalk et al., 2013) och formar interetniska vänskapsband (Barrett et al., 2012). Negativ interetnisk relation innefattar intoleranta attityder och fördomar (Van Zalk et al., 2013), beteenden (Huynh, 2012) och diskriminering (Benner et al., 2018). I linje med tidigare forskning har vi operationaliserat "positiva interetniska relationer" som en relation mellan elever från olika etniska bakgrunder som kännetecknas av tolerans, positiva attityder, och vänskap, det vill säga, en avsaknad av fördomar, intolerans och konflikter.

vikten av att elever uppmuntras att anamma gemensamma mål och samarbetar kring olika uppgifter och skapa en "vi-känsla" (Juvonen et al., 2019). Sammanfattningsvis pekar detta teoretiska perspektiv på att lärare kan främja positiva interetniska relationer mellan ungdomar med olika bakgrund genom att värdera och behandla alla elever lika, stödja mångfalden och underlätta samarbete mellan elever.

Vid sidan av kontakt framhåller forskning också vikten av "interkulturell kompetens", det vill säga, de kognitiva, affektiva och beteendefärdigheterna som hjälper individer att interagera effektivt och på ett lämpligt sätt med medlemmar i olika grupper. Det här teoretiska perspektivet framhåller att människor agerar i olika miljöer i enlighet med sina förvärvade attityder och kunskap. En grundprincip härvidlag är att människor som verkar i etniskt heterogena miljöer anammar ett förhållningssätt och en attityd som utmärks av 1) öppenhet för nya erfarenheter, 2) respekt för andra och 3) en genuin nyfikenhet på andras bakgrund, kultur, värderingar och åsikter (Deardorff, 2004; Lahdenperä, 2018). Kulturell kompetens kan därmed hjälpa elever att anpassa sig till mångkulturella sammanhang genom förmågan att förstå andras världsåskådning och värderingar och att se något ur någon annans perspektiv. Sammantaget förordar det här teoretiska perspektivet att lärare kan främja positiva interetniska relationer mellan elever i skolan genom att förändra eller främja elevernas befintliga attityder och därmed hjälpa dem att bygga kulturell kunskap.

Tidigare forskning om lärares roll att främja positiva interetniska relationer

Med grund i kontakt-hypotesen och teorier om interkulturell kompetens har forskning sökt identifiera och förstå vilka förutsättningar som hänger samman med och påverkar ungdomars interetniska relationer. I samklang med kontakt-hypotesen visar ett flertal studier att skolor med blandade etniska grupper kan påverka elevers attityder på ett sätt som minskar fördomar och intolerans (se exempelvis van Geel & Vedder, 2011). Enbart kontakt är emellertid inte tillräckligt för att skapa positiva relationer (t.ex., Barber, Torney-Purta, & Fennelly, 2010; Bayram Özdemir et al., 2018; Loxbo, 2018; Thijs & Verkuyten, 2014; Vervoort et al., 2011). Studier från Sverige visar till exempel att i skolor där det sociala klimatet inte är optimalt kan etniskt mixade skolmiljöer bidra till sociala spänningar och konflikter mellan grupper av

elever med olika bakgrunder (Bayram Özdemir et al., 2018). Fler faktorer, såsom att elever upplever att de har samma status, delar samma mål och samarbetar med varandra behöver därför beaktas för att kontakten ska ha positiv effekt.

Ett flertal studier framhåller också lärarens roll att förmedla kulturell kompetens. Forskning har visat att lärare som främjar öppenhet för mångfald och tolerans (Hue & Kenneddy, 2014), använder undervisningsmaterial om sociala frågor (Taylor & Glen, 2019) eller tar initiativ till diskussioner om kulturella likheter och skillnader i klassrummet kan påverka elevers attityder i positiv riktning (Kinket & Verkuyten, 1999; Özdemir & Bayram Özdemir, 2017; Verkuyten & Thijs, 2013). En svensk studie av elever i årskurs 7 och första året på gymnasiet (Özdemir & Bayram Özdemir 2017) har visat att elever, vars lärare förde sociala och politiska diskussioner i klassen, rapporterade fler positiva attityder till invandrare än de vars lärare inte öppnade upp för sådana diskussioner. Likaså visade Kinket and Verkuyten (1999) att nederländska elever var mindre fördomsfulla mot invandrare (jämfört med inrikes födda) om de fick möjlighet att i klassen samtala om fördomar samt kulturella likheter och skillnader.

Ett ytterligare exempel är Taylor and Glen (2019) som i en experimentstudie undersökte empatin bland barn mellan 8 och 11 år. Forskarna introducerade barnen till ett fiktivt flyktingbarn och berättade att detta barn skulle flytta till deras skola. Sedan fick barnen som deltog i experimentet läsa/lyssna till en kort berättelse om ett flyktingbarns erfarenheter. Därefter fick alla barn redogöra för sina empatiska känslor och gavs möjlighet att hjälpa barnet med olika saker i skolan, till exempel att hitta till skolans cafeteria. Barnen i experimentgruppen visade högre nivåer av empati och var mer villiga att hjälpa flyktingbarnet jämfört med barnen i kontrollgruppen. Vi menar att detta visar att lärare kan öka elevers kulturella kompetens till exempel genom att stimulera elevers lärande om sociala frågor (t.ex. migration) och uppmuntra till diskussion vilket i förlängningen kan främja positiva interpersonella relationer.

En annan diskussion i forskningen tar utgångspunkt från läraren som förebild och framhåller att lärarens roll och relation till eleverna har betydelse för ungas attityder och beteenden (t.ex., Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2017; Verkuyten & Thijs, 2013). I en studie av lågstadielever i Nederländerna visade Geerlings och kollegor (2017) att elever gav uttryck för fler positiva attityder

mot elever från etniska grupper som skiljde sig från den egna ju mer de uppfattade att läraren gav uttryck för fler positiva normer om mångkultur (t.ex. betonade jämlikhet och respekt för olika kulturella åsikter och perspektiv). Liknande slutsatser presenteras i en kanadensisk studie av elever i åldrarna 12 till 17 år. Här gav elever uttryck för låga nivåer av diskriminering då deras lärare stöttade mångfald (Closson et al., 2014). Vidare har Thijs och kollegor i flera studier visat att relationen mellan lärare och elever kan påverka relationen mellan elever av olika etnicitet (Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2017; Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2019; Thijs, Keim, & Geerlings, 2018). De konstaterar att elever som har en nära relation med sin lärare känner trygghet vilket bidrar till att främja elevers vilja att söka och utveckla positiva relationer med grupper från andra kulturer (Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2017). På motsatt sätt kan också en konfliktfylld relation med läraren öka risken för att elever utvecklar en svag identifikation med klassrumsmiljön²¹ (Thijs, Keim, & Geerling, 2018) vilket i sin tur kan försvåra vänskapsband mellan elever från olika etniska grupper.

Studier har också visat att lärare som behandlar sina elever rättvist och på ett icke-diskriminerande sätt främjar anpassning och integration av elever från minoritetsgrupper och att det också utvecklar toleranta attityder hos elever från majoritetsgrupper (Bayram Özdemir, 2018; Gniewosz & Noack, 2008; Özdemir et al., 2019). Ett exempel är en studie av Gniewosz and Noack (2008) av infödda tyska elevers attityder mot invandrare. De visade att elever som upplevde sin lärare som rättvis också var mer tolerant mot invandrare. På liknande sätt har Özdemir och kollegor (2019) konstaterat att lärare som behandlar sina elever rättvist kan dämpa det potentiella inflytande som föräldrars negativa attityder kan ha på elevers egna attityder gentemot invandrare.

Sammantaget ger dessa resultat vid handen att lärarens egna uppfattningar och attityder samt hur de förhåller sig till eleverna i klassrummet, har betydelse för utvecklingen av elevers interetniska relationer. Samtidigt visar forskning att alla lärare inte upplever sig vara förberedda och ha rätt kompetens för att arbeta i skolor med hög etnisk heterogenitet (Geerlings, Thijs, & Verkuyten, 2018). Det aktualiserar i sin tur ett behov av kunskap om

²¹ Det vill säga, en avsaknad av att vara en del av en social kontext, bli accepterad och respekterad i skolan.

hur lärarna själva upplever förutsättningar, strategier och utmaningar för att främja positiva interetniska relationer.

Metod och material

För att ge svar på våra frågor nyttjar vi data från en pågående treårig longitudinell studie– "Ungdomar och Mångfald Projektet genomförd vid Örebro universitet som innehåller uppgifter från 55 klassrum i 16 olika skolor. Det övergripande målet med studien var att förstå hur, för vem och genom vilka processer skolor kan minska interetniska konflikter och främja positiva relationer mellan ungdomar från olika etniska bakgrunder. I projektet hämtas data från flera olika grupper av deltagare: högstadieelever i årskurs 7, deras föräldrar samt deras huvudlärare. Det här kapitlet baseras på uppgifter från 63 huvudlärare som arbetade med elever i högstadiet. I en majoritet av klasserna fanns bara en huvudlärare men i vissa klasser fanns två. Lärarna ombads att fylla i en enkät som innehöll frågor med fasta svarsalternativ om exempelvis deras utbildningsbakgrund, arbetslivserfarenheter. (Exempelvis: "Hur kompetent tycker du att du är när det gäller att hantera saker relaterade till kulturell mångfald i skolan?" och "Tycker du att du har fått en bra utbildning i att arbeta med elevgrupper med olika etnisk bakgrund under läraryrket?" samt "Har du deltagit i något seminarium, workshop eller någon liknande aktivitet som handlat om mångfald under de senaste 2 åren?"). Enkäten innehöll också frågor med öppna svarsalternativ, vilka användes för att undersöka utmaningar och strategier för att hanteras med frågor rörande etnisk och kulturell mångfald ("Vilka är de viktigaste utmaningar du har ställts inför då du har försökt att främja ett harmoniskt samspel mellan elever med olika etniska/kulturell bakgrund?" och "Vad gör du för att främja ett harmoniskt samspel mellan elever som har olika etnisk/kulturell bakgrund?"). I enkäten ställdes således frågor som relaterar till både etnisk och kulturell bakgrund. Vi är medvetna om att etnicitet och kultur begreppsmässigt inte är samma sak och relationen dem emellan är komplex. I det vardagliga språket och i forskning används emellertid dessa begrepp parallellt (Fuligni et al., 2005) vilket vi också gör i den här undersökningen.

Lärares svar analyserades tematiskt (Braun & Clarke, 2006). Svaren kategoriserades i grupper om olika teman och delteman. All data kodades av en forskningsassistent, och data blev sedan omprövade av författarna separat

och oberoende av varandra. Då oenighet rådde kring kodningen av data nåddes konsensus via diskussion.

Mer än hälften av lärarna (56 procent) i urvalet var kvinnor och majoriteten var födda i Sverige (92 procent) eller hade föräldrar som var födda i Sverige (86 procent av mödrarna och 81 procent av fäderna). 75 procent hade en formell lärarutbildning. Ungefär en tredjedel (30 procent) av lärarna hade arbetat som lärare under fem år eller mindre, 16 procent hade varit lärare mellan sex till tio år och resten (54 procent) hade arbetat som lärare längre än tio år. Mer än hälften av lärarna (57 procent) hade arbetat i den aktuella skolan mindre än tre år. Lärarna arbetade med klasser som hade olika etnisk sammansättning. Andelen elever i klassen med svensk bakgrund (det vill säga då båda föräldrarna var födda i Sverige) varierade mellan 0 procent och 88 procent. Föräldrarna till elever med utländsk bakgrund hade invandrat till Sverige från över 60 olika länder. De tre största grupperna kom från Syrien, Somalia och Irak.

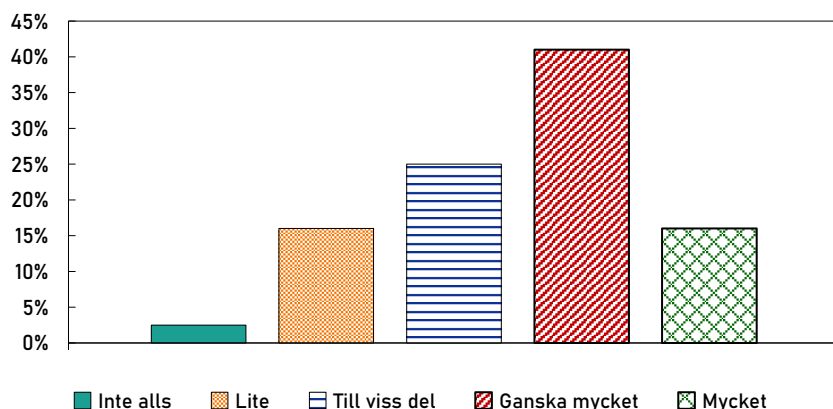
Resultat

Lärares erfarenheter och kompetens

I enkäten som ligger till grund för det här kapitlet ombads lärarna ta ställning till hur kompetenta de upplevde sig vara när det gäller att hantera frågor relaterade till kulturell mångfald i skolan. Resultaten visade att ungefär 57 procent av lärarna upplevde att de var "ganska" kompetenta eller "mycket" kompetenta medan 25 procent till "viss del". Omkring 18 procent uppfattade att de hade "lite" kompetens eller "inte alls" (se figur 6.1).

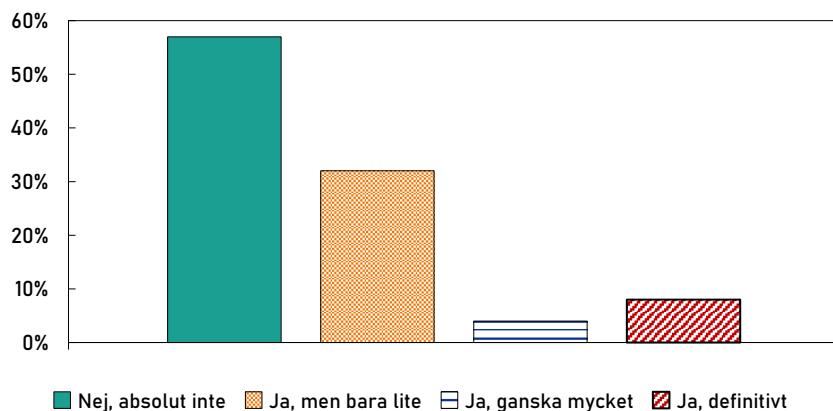
Figur 6.1. Lärares upplevelse av kompetens i fråga om att hantera kulturell mångfald i skolan.

Hur kompetent tycker du att du är när det gäller att hantera saker relaterade till kulturell mångfald i skolan?

Figur 6.2. Lärarens upplevelse av utbildningen att arbeta med elevgrupper med olika etnisk bakgrund.

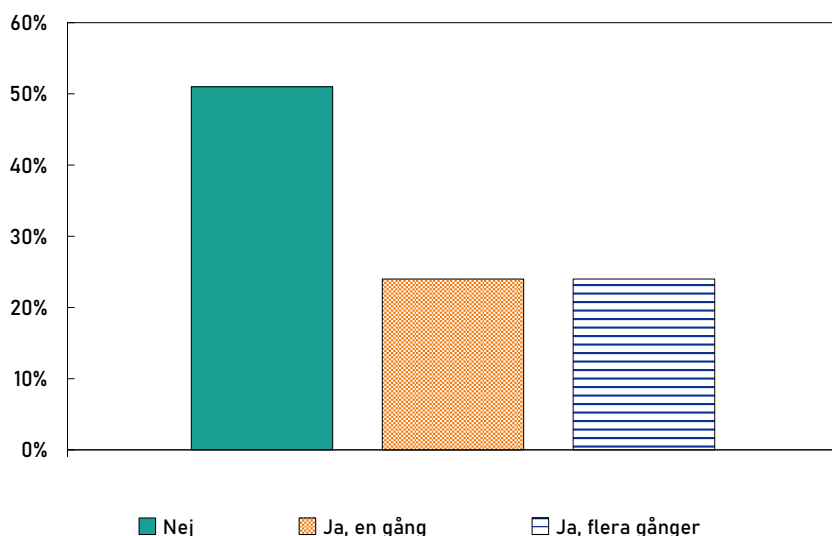
Tycker du att du fick en bra utbildning i att arbeta med elevgrupper med olika etnisk bakgrund under lärarutbildningen?

Lärarna fick också ange i vilken mån de upplevde att de hade fått en bra utbildning för att arbeta med elevgrupper med olika etnisk och kulturell bakgrund under lärarutbildningen. Resultatet visade att en majoritet av lärarna, omkring 57 procent, ansåg att de inte hade fått en bra utbildning under lärarutbildningen. Trettio två procent upplevde att de fått detta i mindre utsträckning. Drygt 11 procent upplevde att de fått detta "ganska mycket" eller "definitivt" (se figur 6.2). Resultaten visar också att en tredjedel (28 procent) av lärarna hade en formell utbildning, genomgått fortbildning eller kurs om kulturell mångfald. Närmare hälften av lärarna (48 procent) hade under de senaste två åren deltagit i ett seminarium eller en workshop som handlat om mångfaldrelaterade frågor (se figur 6.3). Vi kan också se att en majoritet av de lärare som uppgav att de hade en formell utbildning om mångfaldsrelaterade frågor var relativt nya i sin yrkeskarriär (M arbetsår = 10.08) jämfört med dem som inte hade motsvarande utbildning (M arbetsår = 14.20).

Figur 6.3. Andelen lärare som deltagit i fortbildning om mångfald senaste två åren.

Har du deltagit i något seminarium, workshop eller i någon liknande aktivitet som handlat om mångfald under de senaste 2 åren?

Sammantaget kan vi konstatera att en majoritet av lärarna upplevde sig kompetenta när det gäller att hantera frågor relaterade till kulturell mångfald i skolan. Samtidigt angav en stor andel av lärarna att utbildningen inte gav dem rätt eller tillräckliga förutsättningar för att arbeta med elevgrupper med olika etnisk och kulturell bakgrund. I en kompletterande analys undersöktes i vilken grad lärarnas utbildning, arbetslivserfarenhet, praktik, fortbildning och klassens etniska sammansättning kan kopplas ihop med deras upplevelse av (kulturell) kompetens. Resultaten av analyserna visar att fortbildning och klassens etniska sammansättning förklarade variationen i lärarens upplevelse av sin egen kompetens. Närmare bestämt visade våra analyser att ju oftare lärare deltog i seminarier eller workshops som handlade om mångfaldsfrågor (under de senaste två åren), desto mer kompetenta upplevde sig lärarna vara (se appendix 1). Intressant att notera är att lärare som arbetade i klasser med hög andel elever med utländsk bakgrund upplevde sig mindre kompetenta än de som arbetade i skolor där majoriteten av eleverna hade svensk bakgrund. En förklaring kan vara att utmaningarna är betydligt fler och större i klasser med en hög etnisk heterogenitet jämfört med de klasser där en majoritet har svensk bakgrund. En annan möjlighet är att det hänger samman med invandring från delar av världen som lärare känner sig mindre förberedda på att möta. Oavsett tolkning pekar resultaten på vikten av fortbildning som hjälper lärare att hantera elevgrupper med olika etnisk och kulturell bakgrund, i synnerhet för de lärare som arbetar i etniskt heterogena klassrum.

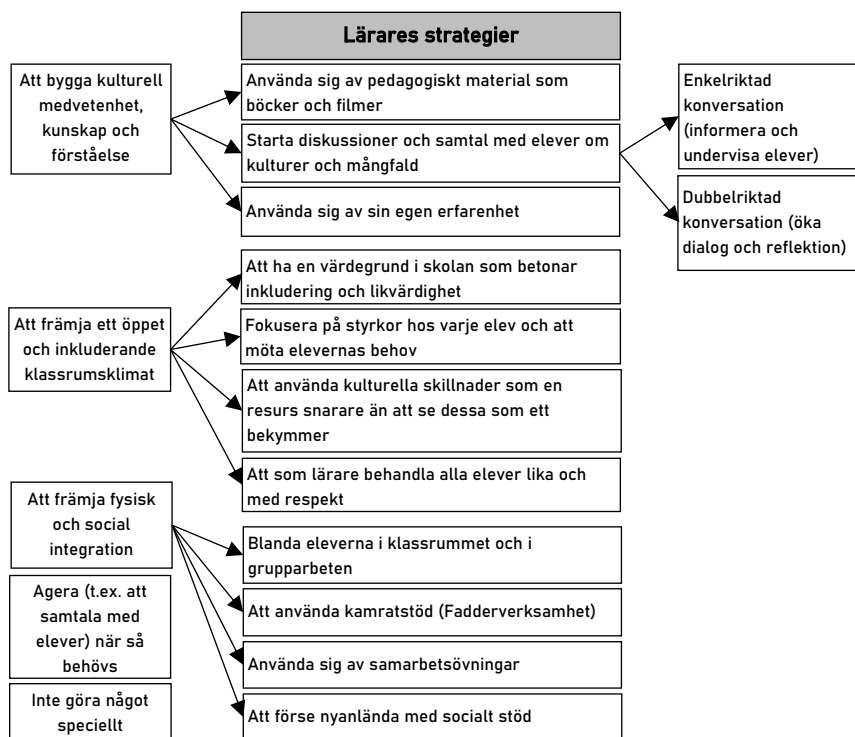
Lärares strategier

Lärare ombads att svara på en öppen fråga som avsåg att bedöma de strategier de har för att främja ett harmoniskt samspel mellan unga människor från olika etnisk/kulturell bakgrund. Analysen visade att en majoritet av lärarna hade en benägenhet att aktivt arbeta för att främja positiva interetniska relationer genom: (1) att bygga kulturell kunskap och förståelse, (2) att skapa ett öppet och inkluderande klassrumsklimat och (3) att gynna fysisk och social integration²² (se figur 6.4).

²² Fysisk integration betraktas i detta fall som den första fasen av integrationen och ska i detta sammanhang förstås som möjligheten som skapas för ungdomar med olika bakgrund att etablera kontakt med varandra (till exempel genom att blanda dem i klassrum). Social integration kan ses som den andra fasen och ska förstås som möjligheten för ungdomar med olika bakgrund att arbeta mot ett gemensamt mål och skapa förutsättningar för en "vi-känsla".

Vi såg också att lärare använde sig av multipla strategier för att bygga kulturell kunskap. En del lärare berättade att de använde sig av pedagogiskt material, såsom böcker och filmer. En skriver att "Vi har läst böcker där det handlar om barn/ungdomar med olika bakgrund och diskuterat för en ökad förståelse" och en annan att hen "Berör temat med hjälp av litteratur och film. Efterföljande diskussioner."

Figur 6.4. Lärares strategier för att främja positiva interetniska relationer.

Andra lärare initierade diskussioner med eleverna om kulturella skillnader och om mångfald, både för att informera och främja dialog och reflektion. En lärare beskriver: "Jag jobbar med olika levnadsvillkor under mina lektioner."

Jag vågar samtala om det på elevernas nivå, med nyfikenhet och olika frågeställningar" och en annan skriver att hen arbetar "genom dialog och diskussion om varför och hur vi är lika och olika". Resultaten visade också att lärare använde sina personliga erfarenheter för att främja kulturell kunskap och förståelse hos eleverna. En lärare berättade att den egna erfarenheten av att vara invandrare var användbar:

Jag är själv invandrare. Jag pratar mycket om min egen erfarenhet i Sverige och i mitt liv. Jag använder mig mycket av begreppet "perspektiv" och försöker att eleverna själva ska reflektera om hur vi har det i Sverige jämfört med andra länder.

Lärarna uppgav också att de arbetade för att skapa ett öppet och inkluderande klassrumsklimat. Många använde multipla strategier och betonade vikten av skolans värdegrund där inkludering och likvärdighet framhålls som centrala utgångspunkter. Till exempel beskrev en lärare:

Vi är tydliga med eleverna vad vi förväntar oss av dem gällande skolans gemensamma värdegrund. Vi har varje läsår flera temadagar inom värdegrund. Vi använder oss av interna och externa aktörer, för att alla ska känna sig välkomna.

Vidare berättade lärarna att de främjade ett öppet och inkluderande klassrumsklimat genom att använda kulturella skillnader som en tillgång snarare än ett problem och genom att visa på styrkor hos varje elev, eller att försöka "ta till vara på de resurser som olika kulturell bakgrund kan ge." De underströk att dessa strategier kan hjälpa elever att bli medvetna om olika perspektiv, att lära av varandra och samtidigt möjligen hjälpa minoritets elever att känna sig sedda och välkomna. Resultaten visade också att lärarna försökte vara förebilder för elever genom att "behandla alla med respekt" och "med inställningen att alla kan med rätt stöd."

Jag jobbar väldigt mycket med jämställdhet och ser till att alla elever känner sig väl bemötta av både klasskamrater men också även av vuxna, för att de ska känna sig trygga i skolan och våga vara sig själva.

Analyserna visade också att lärarna arbetar aktivt för att främja fysisk och social integration mellan elever med olika bakgrund. Det sker till exempel

genom att se till att elever med olika etnisk och kulturell bakgrund arbetar tillsammans i klassrummen, vid grupparbeten och samarbetsövningar mot gemensamma mål. En lärare skriver "jag gör ingen skillnad på personerna och försöker se till att de arbetar i blandade grupper." En annan lärare betonar vikten av att skapa en "VI-känsla genom samarbete och respekt för varandras olikheter." En del lärare tycktes också försöka förmå elever att stödja varandra socialt, till exempel genom att i klassrummet hjälpa varandra i undervisningen eller skapa mötesplatser under rasten: En skriver: "Jag försöker få elever att hjälpa dem som inte har så stora kunskaper i svenska språket och jag använder bildstöd." En annan framhåller sin ambition att försöka integrera eleverna framförallt under rasten eftersom det skapar "en naturlig social situation."

Samtidigt tycks inte alla lärare vidta direkta insatser för att främja positiva relationer mellan elever med olika bakgrund. Vissa lärare uppgav att de tog initiativ "vid behov" och andra betraktar frågan om att skapa positiva interetniska relationer som en del i skolans värdegrundsuppdrag. En lärare skrev att hen för "samtal när de [eleverna] inte riktigt förstår varandras handlande i olika situationer." och en annan agerar vid behov: "Om det uppkommer kommentarer eller svårigheter är det viktigt att vi diskuterar och förklarar varför vi tänker olika." Ytterligare några skriver att: "De flesta i klassen har olika etnisk/kulturell bakgrund, så har det alltid varit när jag har undervisat så jag kan inte säga att jag gör något speciellt" eller "Jag gör nog inget specifikt kopplat till etnisk/kulturell bakgrund. Jag upplever att de frågorna ingår i det "vanliga" värdegrundsarbetet."

Sammantaget visade resultaten att en majoritet av lärarna arbetade aktivt och använde olika strategier för att främja positiva interetniska relationer, allt ifrån att öka elevers kulturella kunskaper och förståelse, skapa ett öppet och inkluderande klassrumsklimat och att främja social integration.

Lärares utmaningar

Slutligen uppmanades lärare att beskriva de utmaningar att främja positiva interetniska relationer. Utifrån svaren identifierade vi sex utmaningar (se figur 6.5). En utmaning handlade om elevernas språkfärdigheter och tidigare skolerfarenheter. Språket framhölls som "nyckeln" till att initiera och behålla positiva interetniska relationer mellan eleverna. Brister i svenska språket hos

invandrarelever framhölls av många lärare som ett hinder för kommunikation och leder till missförstånd och problem. Citaten från lärare illustrerar detta.

Språket är en nyckel. Då vi kan uttrycka oss till varandra och förklara underlättas allt.

Att eleverna inte kan svenska språket så bra, att de inte kan kommunicera.

Att anpassa undervisningen så att det främjar samspelet. Ofta styrs man till sin egen etniska/kulturella bakgrund

Språket, att bryta ner språket till rätt nivå.

Figur 6.5. Lärares utmaningar för att främja positiva interetniska relationer.

Lärares utmaningar				
Språkfärdigheter och undervisnings- erfarenhet	Brist på öppenhet för mångfald	Kulturkrockar	Samspel som innebär exkludering och/eller konflikter	Motstridiga åsikter hos föräldrar
Brist på svenska språkfärdigheter bland minoritetselever	Brist på kulturell förståelse och öppen för kulturella skillnader och mångfald	Kulturella skillnader och krockar vad gäller värderingar, världsåskådning och livsstil	Skapande av etniska smågrupper i klassen	Kulturella motsägningar och värderingar som eleverna tar med sig från sina familjer
Skillnader mellan tidigare skolerfarenheter och värderingar om utbildning	Motstånd mot att utveckla socialt samspel		Konflikter mellan olika etniska grupper beroende på religion, krig osv.	
Anpassa undervisningen utifrån de olika elevgruppernas nivå av olikhet			Fördomsfulla attityder och rasism mellan elever och mot lärare	

Den andra utmaningen gällde brist på öppenhet inför personer med annan etnisk eller kulturell bakgrund. Vissa lärare uppgav att elever ibland förvänta-

de sig att andra skulle tänka och agera som de själva. De beskrev att vissa elever visar motvilja till att förstå och acceptera skillnader, vilket i sin tur begränsar elever att förstå och lära känna varandra. Ett flertal utsagor från lärarna illustrerar dessa utmaningar.

Förståelse för att alla har olika bakgrund. Man ska inte dra alla över en kam bara för att man läser vissa saker i media.

Att få dem att förstå varför de ibland ser saker på olika sätt. Att få dem att förstå att olika är bra.

Att få eleverna att lära känna varandra.

Den tredje utmaningen hängde ihop med kulturella skillnader vad gäller värderingar, världsåskådningar och livsstil. Lärare rapporterade att elever ibland följde värderingar och normer som skiljde sig starkt från svenska dito och att detta ibland försvårade för elever från olika etniska bakgrunder att interagera med varandra. I sådana fall upplevde lärarna att kulturella skillnader således var ett hinder för positiva interetniska relationer och att göra saker tillsammans, ibland även för att delta i gruppaktiviteter. En lärare beskrev också att "normer och värdering till skolan, hemmet, flickor kontra pojkar, tex att flickor inte får vidröra en pojke" skapar problem i arbetet.

En ytterligare utmaning handlade om konflikter mellan eleverna. Lärare uppgav att eleverna använder kulturella skillnader som argument för att inte engagera sig socialt med elever från en annan etnisk och kulturell bakgrund. De umgås i grupper baserade på deras etniska eller kulturella bakgrund, vilket ökar spänningen mellan eleverna. En lärare skrev:

Det är när inte samspelet fungerar då antingen "svenskar" eller "annan etnisk bakgrund" gaddar ihop sig och använder kulturella skillnader som argument att de inte kan samarbeta.

En annan lärare gav uttryck för en liknande uppfattning.

Det är utan tvekan att motverka det starka "vi och de"-tänk som kulturella skillnader skapar. Det skapar en motsättning och spänning som distanserar och i vissa fall fientlig gör när eleverna är osäkra, något ungdomar ofta är i den här åldern.

Lärarna upplevde också främlingsfientlighet och fördomar mellan eleverna som en utmaning. Att motverka främlingsfientlighet framhölls som angeläget då det begränsar förmågan att främja positiva interetniska relationer.

Den viktigaste utmaningen för mig har varit att få bort alla skällsord (Neger, Blatte osv) ifrån klassrummen och i korridoren. Mycket har varit att det bara "slipper ur en" men jag har noll tolerans emot sådant.

De viktigaste utmaningarna är att undvika främlingsfientligheten samt fördomarna som i vissa fall kan förekomma.

Analysen av lärares svar visade att främlingsfientlighet och konflikter inte bara förekommer mellan elever med svensk och utländsk bakgrund utan också mellan elever från olika invandrargrupper. Detta understryker vikten av att inte bara rikta intresset mot relationen mellan elever med svensk bakgrund och invandrare utan också uppmärksamma behovet av att främja positiva relationer mellan olika grupper av invandrare.

Den sista utmaningen hängde ihop med familjesocialiseringen och värderingar och normer som elever får hemifrån. Värderingar och normer som eleverna tar "med sig hemifrån" till skolan från hemmet upplevdes som ett hinder för att etablera förståelse och kontakt mellan elever från olika etniska och kulturella bakgrunder. En lärare skriver att "Största eller en av de viktigaste utmaningarna kan vara vad barn har med sig hemifrån, det vill säga vad och hur de uppföstras (tro och kultur)."

Slutsatser och diskussion

Utvecklingen mot ett allt mer etniskt och kulturellt heterogent samhälle har aktualiserat behov av kunskap om hur vi kan stärka social sammanhållning och verka för positiva interetniska relationer. Vi har i det här kapitlet riktat uppmärksamheten mot lärarens roll att främja positiva interetniska relationer, det vill säga, en relation mellan elever från olika etniska bakgrunder som kännetecknas av tolerans, samhörighet och positiva attityder, eller en avsaknad av fördomar, intolerans och konflikter om man så vill. Syftet med kapitlet har varit öka kunskapen om lärares upplevelser av förutsättningar, strategier och utmaningar att främja positiva interetniska relationer mellan elever i skolan. Tre frågor ställdes inledningsvis: 1) Hur värderar lärare sin

egen kompetens när det gäller att arbeta med elever med olika etniska och kulturella bakgrunder? 2) Vilka strategier använder lärare för att främja positiva relationer mellan elever i skolan som har olika etnisk och kulturell bakgrund? 3) Vilka utmaningar upplever lärare när det gäller att främja interetniska relationer mellan elever? Frågorna har besvarats med hjälp av en enkätundersökning bland lärare för elever i högstadiet. Teoretiskt har vi hämtat näring från kontaktteorin och teorin om kulturell kompetens.

Resultaten visar att en majoritet av lärarna upplevde sig kompetenta att hantera frågor relaterade till kulturell mångfald men att lärarutbildningen inte upplevdes erbjuda tillräckligt bra förutsättningar att främja positiva inter-etniska relationer. Mindre än tredjedel av lärarna uppgav att de fått utbildning i att hantera mångfald. Fortbildning tycks emellertid ge en positiv effekt på lärares upplevda kompetens. Ju oftare lärare deltog i fortbildning om mångfaldsfrågor desto mer kulturellt kompetenta upplevde sig lärarna vara. Liknande resultat har konstaterats i andra studier (Bennett, 1995; Terrill & Mark, 2000). Tidigare studier och våra resultat tyder således på att insatser som kan hjälpa lärare att öka sin kunskap och förmågor att främja positiva interetniska relationer i klassrummet kan göra dem mer rustade att hantera de utmaningar som ett allt mer mångkulturellt klassrum innebär. Det kan till exempel handla om fortbildning som ökar lärares kunskap om hur interkulturella perspektiv kan integreras i undervisningen, hur konflikter mellan elever från olika bakgrunder kan hanteras och hur tolerans kan främjas i klassrummet.

Vidare visar resultaten att en majoritet av lärarna arbetar aktivt med att främja positiva interetniska relationer mellan elever med olika bakgrunder men att det sker på olika sätt. I linje med litteraturen som betonar vikten av interkulturell kompetens, uppgav lärare att de tog initiativ till att öka elever kulturella kunskaper och förståelse, skapa ett öppet och inkluderande klassrumsklimat och att främja social integration. Andra lärare betonade ett arbetssätt som tycks harmoniera mer med kontakthypotesens premisser, såsom att främja positiva interetniska relationer genom att värdera och behandla alla elever lika, stödja mångfalden och underlätta samarbete mellan elever. Fler studier behövs som kan ge klarhet i varför lärare väljer olika strategier och hur effektiva dessa är för att främja positiva interetniska relationer.

Resultaten visar också att lärare möter ett flertal utmaningar för att främja positiva interetniska relationer. Flera av dessa utmaningar är direkt relaterade till interetniska relationer, såsom värderings- och kulturella skillnader, främlingsfientlighet och intolerans bland elever. Andra utmaningar förefaller mer indirekt relaterade såsom bristande kunskaper i svenska språket bland elever som invandrat till Sverige. Att ha elever med bristande språkfärdigheter och erfarenhet av att gå i skola kan göra det svårare för läraren att anpassa sina metoder och svara upp mot alla elevers behov. Vi såg också att lärare som arbetar i klasser med hög andel elever med utländsk bakgrund upplever sig mindre kompetenta än de som arbetade i skolor där majoriteten av eleverna hade svensk bakgrund.

Sammantaget understryker resultaten vikten av att lärare ges förutsättningar att utveckla kunskap och förmågor för att främja positiva interetniska relationer och tolerans. Det kan till exempel ske genom att högskolor och universitet säkerställer att interkulturella perspektiv finns närvarande i lärarutbildningen. Det kan också ske genom att stärka lärares förutsättningar att under sin professionella karriär delta i fortbildning i frågor som rör ökad mångfald och tolerans i skolan. Detta gäller i synnerhet för lärare som verkar i etniskt heterogena klassrum där utmaningarna förefaller vara större än i klassrum där majoriteten av eleverna har svensk bakgrund. Forskning visar att brist på kompetens kan resultera i problem vad gäller lärares och elevers välmående och prestationer (Oberle & Schonert-Reichl, 2016). Vi vet också att lärare som arbetar i skolor med hög etnisk och kulturell mångfald kan uppleva stress och utbrändhet och en benägenhet att sluta arbeta som lärare (Skaalvik & Skaalvik, 2016; Tatar & Horenczyk, 2003). Ungefär en fjärdedel av lärarna i vår undersökning angav själva att de inte upplevde sig kompetenta för att hantera kulturell mångfald. Givet att det är ett mönster som går igen generellt antyder detta att det finns ett ganska stort behov av stöd för att lärare ska kunna utveckla sin kompetens. Om den befolkningsomvandling som vi har kunnat se den senaste tiden fortskrider talar mycket för att behoven också ökar. Löpande stöd kan vara särskilt viktigt om de elevgrupper som lärare undervisar ändras över tid och med de mönster som invandringen följer.

Slutligen vill vi påminna läsaren om att undersökningen inte är representativ för alla lärare i den svenska skolan. Undersökningen tar också utgångspunkt från lärares egna upplevelser och inte vad som faktiskt sker i klassrummet.

Vidare har undersökningen tagit sin utgångspunkt två teoretiska perspektiv där kunskap och kontakt lyfts fram som viktiga drivkrafter till förändringen av interetniska relationer. Detta ska inte tolkas som att kunskap och kontakt är de enda – eller enskilt viktigaste strategierna – för att främja positiva interetniska relationer. Att skapa goda relationer, sammanhållning och tolerans är komplext och kräver flertal insatser och åtgärder. Vilka strategier och förhållningssätt som i det enskilda fallet är mest lämpligt är en fråga som måste avgöras av den enskilda läraren. Här vill vi avsluta med att uppmärksamma läsaren på att ett fåtal lärare i vår undersökning uppgav att de valde att aktualisera frågor om etniska och kulturella skillnader och likheter i klassrummet "vid behov". Några uppgav att de inte vidtog några särskilda insatser i samband med sin undervisning. Resultaten aktualiserar vad som i den pedagogiska forskningen har kommit att kallas för toleranspedagogik. Toleranspedagogiken vänder sig emot att värdegrundsarbetet blir en särskild del utanför skolans mer innehållsmässiga uppdrag (Langmann, 2013). Istället betonas vikten av att integrera kunskap och fostran som en helhet i undervisningen. Mot bakgrund av toleransbegreppets mångtydiga innebörd handlar lärarens uppdrag att i det enskilda fallen och i samband med situationer som uppstår i klassrummet, bejaka och "förkroppsliga" toleransens generella principer (Langmann, 2017, s. 266). Lärarens roll blir därmed att tillsammans med eleverna lyfta fram toleransens principer och förhållningssätt. Dessa förhållningssätt handlar i grunden om att å ena sidan välkomna och vara positivt accepterande å andra sidan att dra en gräns för vad som kan och bör tolereras i mötet med den andra. För att hjälpa elever att navigera i ett mer heterogent klassrum, där värderingskillnaderna i många fall kan vara extrema, framstår toleransens förhållningssätt som särskilt angelägna.

Referenser

Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Barber, C., Torney-Purta, J., & Fennelly, K. (2010). Adolescents' attitudes toward immigrants' rights and nationalism in 25 countries. In 4th IEA International Research Conference (IRC-2010), Gothenburg, Sweden. (http://www.iea-irc.org/index.php?id=cived_and_iccs) accessed November (Vol. 21, p. 2010).

Barrett, A. N., Barile, J. P., Malm, E. K., & Weaver, S. R. (2012). English proficiency and peer interethnic relations as predictors of math achievement among Latino and Asian immigrant students. *Journal of Adolescence*, 35, 1619 – 1628.

Bayram Özdemir, S., Sun, S., Korol, L., Özdemir, M., & Stattin, H. (2018). Adolescents' engagement in ethnic harassment: Prejudiced beliefs in social networks and classroom ethnic diversity. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 1151-1163.

Benner, A. D., Wang, Y., Shen, Y., Boyle, A. E., Polk, R., & Cheng, Y. P. (2018). Racial/ethnic discrimination and well-being during adolescence: A meta-analytic review. *American Psychologist*, 73, 855 – 883.

Bennett, C. I. (1995). Preparing teachers for cultural diversity and national standards of academic excellence. *Journal of Teacher Education*, 46, 259-265.

Bevelander, P. (2004) *Immigration patterns, economic integration and residential segregation-Sweden in the late 20th century*. Current Themes in IMER Research; 2.

Braun, V. & V. Clarke (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.

Closson, L. M., Darwich, L., Hymel, S., & Waterhouse, T. (2014). Ethnic discrimination among recent immigrant adolescents: Variations as a function of ethnicity and school context. *Journal of Research on Adolescence*, 24, 608-614.

- Deardorff, D. K. (2004). The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of international education at institutions of higher education in the United States. Unpublished dissertation, North Carolina State University, Raleigh.
- Fuligni, A. J., Witkow, M., & Garcia, C. (2005). Ethnic identity and the academic adjustment of adolescents from Mexican, Chinese, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 41, 799 – 811.
- Geerlings, J., Thijs, J., & Verkuyten, M. (2019). Preaching and practicing multicultural education: Predicting students' outgroup attitudes from perceived teacher norms and perceived teacher–classmate relations. *Journal of School Psychology*.
- Geerlings, J., Thijs, J., & Verkuyten, M. (2018). Teaching in ethnically diverse classrooms: Examining individual differences in teacher self-efficacy. *Journal of School psychology*, 67, 134-147.
- Geerlings, J., Thijs, J., & Verkuyten, M. (2017). Student–teacher relationships and ethnic outgroup attitudes among majority students. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 52, 69-79.
- Gniewosz, B., & Noack, P. (2008). Classroom climate indicators and attitudes towards foreigners. *Journal of Adolescence*, 31, 609-624.
- Hue, M., & Kennedy, K. J. (2014). Creating culturally responsive environments: Ethnic minority teachers' constructs of cultural diversity in Hong Kong secondary schools. *Asia Pacific Journal of Education*, 34, 273-287.
- Huynh, V. W. (2012). Ethnic microaggressions and the depressive and somatic symptoms of Latino and Asian American adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 831-846.
- Juvonen, J., Lessard, L. M., Rastogi, R., Schacter, H. L., & Smith, D. S. (2019). Promoting social inclusion in educational settings: Challenges and opportunities. *Educational Psychologist*, 54, 250 – 270.
- Kinket, B., & Verkuyten, M. (1999). Intergroup evaluations and social context: A multilevel approach. *European Journal of Social Psychology*, 29, 219 – 237.

- Lahdenperä, P. (2018) Inledning. I: Pirjo Lahdenperä (red.). *Den interkulturella förskolan: Mål och arbetssätt*. Stockholm: Liber.
- Langmann, E. (2017). Att skola tolerans – en undervisningskonst, i Lundberg, E. (red.) *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia, s. 247–267.
- Langmann, E. (2013). *Toleransens pedagogik: en pedagogisk-filosofisk studie av tolerans som en fråga för undervisning*. Akademisk avhandling, Örebro Studies in Education. Örebro: Örebro universitet.
- Lgr 11. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet är den läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem. Skolverket: Stockholm.
- Loxbo, K. (2018). Ethnic diversity, out-group contacts and social trust in a high-trust society. *Acta Sociologica*, 61, 182–201.
- Lundberg, E. (2018). School, friends, or a matter of personality? A multidimensional approach to exploring sources of tolerance among students. *Nordic Studies in Education*, 38, 155 – 173.
- Oberle, E., & Schonert-Reichl, K. A. (2016). Stress contagion in the classroom? The link between classroom teacher burnout and morning cortisol in elementary school students. *Social Science & Medicine*, 159, 30–37.
- Özdemir, M. & Bayram Özdemir, S. (2017). The role of school context in adolescents' attitudes towards immigrants and inter-ethnic friendships. In Lundberg, E. (Ed.) *The mechanisms of tolerance: An anthology*. The Living History Forum: Stockholm.
- Özdemir, M., Bayram Özdemir, S., Espling, L. & Wilson, E. (2019). Can schools prevent parental influence on the development of youths' negative attitudes towards immigrants? Paper presented in a symposium at the Biennial Meeting of the European Developmental Psychology Conference, Athens, Greece.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2016). Teacher stress and teacher self-efficacy as predictors of engagement, emotional exhaustion, and motivation to leave the teaching profession. *Creative Education*, 7, 1785–1799.
- SCB, *Population Statistics by Statistics Sweden*. 2017.

- Sleeter, C. E. (2001). Preparing teachers for culturally diverse schools: Research and the overwhelming presence of whiteness. *Journal of Teacher Education*, 52, 94-106.
- Stier, J., & Sandström, M. (2009) *Interkulturellt samspel i skolan*. Studentlitteratur: Lund.
- Tatar, M., & Horenczyk, G. (2003). Diversity-related burnout among teachers. *Teaching and Teacher Education*, 19, 397-408.
- Taylor, L. K., & Glen, C. (2019). From empathy to action: Can enhancing host-society children's empathy promote positive attitudes and prosocial behaviour toward refugees? *Journal of Community & Applied Social Psychology*.
- Terrill, M. M., & Mark, D. L. (2000). Preservice teachers' expectations for schools with children of color and second-language learners. *Journal of Teacher Education*, 51, 149-155.
- Thijs, J., Keim, A. C., & Geerlings, J. (2018). Classroom identification in ethnic minority and majority students: Effects of relationships and ethnic composition. *British Journal of Educational Psychology*.
- Thijs, J., & Verkuyten, M. (2014). School ethnic diversity and students' interethnic relations. *British Journal of Educational Psychology*, 84, 1-21.
- Torney-Purta, J. (2002). The school's role in developing civic engagement: A study of adolescents in twenty-eight countries. *Applied Developmental Science*, 6, 203-212.
- van Geel, M., & Vedder, P. (2011). Multicultural attitudes among adolescents: The role of ethnic diversity in the classroom. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14, 549-558.
- van Zalk, M. H. W., Kerr, M., Van Zalk, N., & Stattin, H. (2013). Xenophobia and tolerance toward immigrants in adolescence: Cross-influence processes within friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41, 627-639.
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2013). Multicultural education and inter-ethnic attitudes. *European Psychologist*, 18, 179-190.

Vertovec, S. (2007) Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 20, 1024–1054.

Vervoort, M. H. M., Scholte, R. H. J., & Scheepers, P. L. H. (2011). Ethnic composition of school classes, majority–minority friendships, and adolescents' intergroup attitudes in the Netherlands. *Journal of Adolescence*, 34, 257–267.

Walton, J., Priest, N., & Paradies, Y. (2013). Identifying and developing effective approaches to foster intercultural understanding in schools. *Intercultural Education*, 24, 181–194.

Yang Hansen, K., & Gustafsson, J. E. (2016) Causes of educational segregation in Sweden–School choice or residential segregation. *Educational Research and Evaluation*, 22, 23–44.

Appendix

Tabell A.1.

	<i>b</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
1. Kön	-.50	.26	-.25	-1.90	.063
2. Ursprungsland	.21	.47	.06	.45	.653
3. Formell lärarutbildning	.04	.34	.02	.12	.902
4. Arbetslivserfarenhet i år	.001	.02	.001	.01	.996
5. Klassens etniska sammansättning	1.43	.70	.26	2.04	.047
6. Har deltagit i kurs om etnisk mångfald	.10	.32	.04	.31	.76
7. Har under de senaste två åren deltagit i seminarier eller workshops om mångfald	.35	.16	.28	2.11	.039

Anmärkning: Kön kodades som: "1" man och "2" kvinna; Ursprungsland kodades som "1" född i Sverige and "2" född utanför Sverige; Klassens etniska sammansättning definierades som den procent av eleverna som hade svensk bakgrund (det vill säga, att båda föräldrarna är födda i Sverige).

Slutkommentar

Den här studien har nyttjat data från det longitudinella forskningsprojektet "Ungdomar och mångfald" finansierat av Vetenskapsrådet [2015-01057]. Projektet leds av Sevgi Bayram Özdemir vid Institutionen vid juridik, psykologi och social arbete, Örebro universitet.

Förteckning över tidigare publikationer

Rapport och Policy Brief 2014:1, Radikala högerpartier och attityder till invandring i Europa, Mikael Hjerm och Andrea Bohman.

Rapport och Policy Brief 2015:1, Internationell migration och remitteringar i Etiopien, Lisa Andersson.

Kunskapsöversikt 2015:2, Politiska remitteringar, Emma Lundgren Jörum och Åsa Lundgren.

Kunskapsöversikt 2015:3, Integrationspolitik och arbetsmarknad, Patrick Joyce.

Kunskapsöversikt 2015:4, Migration och företagens internationalisering, Andreas Hatzigeorgiou och Magnus Lodefalk.

Rapport och Policy Brief 2015:5, Svenskt medborgarskap: reglering och förändring i ett skandinaviskt perspektiv, Mikael Spång.

Rapport och Policy Brief 2015:6, Vem blir medborgare och vad händer sen? Naturalisering i Danmark, Norge och Sverige, Pieter Bevelander, Jonas Helgertz, Bernt Bratsberg och Anna Tegunimataka.

Kunskapsöversikt 2015:7, Kategoriernas dilemman, Per Strömblad och Gunnar Myrberg.

Rapport och Policy Brief 2015:8, Valet och Vägen: Syriska flyktingar i Sverige, Emma Jörum Lundgren.

Rapport och Policy Brief 2015:9, Arbetskraftsinvandring efter 2008 års reform, Catharina Calleman (red.) och Petra Herzfeld Olsson (red.).

Kunskapsöversikt 2016:1, Alla tiders migration!, Dick Harrison.

Rapport och Policy Brief 2016:2, Invandringens arbetsmarknadseffekter, Mattias Engdahl.

Rapport och Policy Brief 2016:3, Irreguljär migration och Europas gränskontroller, Ruben Andersson.

Kunskapsöversikt 2016:4, Diaspora – ett begrepp i utveckling, Erik Olsson.

Kunskapsöversikt 2016:5, Migration within and from Africa, Aderanti Adepoju.

Rapport och Policy Brief 2016:6, Invandring, mediebilder och radikala högerpopulistiska partier i Norden, Anders Hellström och Anna-Lena Lodenius.

Kunskapsöversikt 2016:7, Invandring och företagande, Martin Klinthäll, Craig Mitchell, Tobias Schölin, Zoran Slavnić & Susanne Urban.

Rapport och Policy Brief 2016:8, Invandringens effekter på Sveriges ekonomiska utveckling, Bo Malmberg, Thomas Wimark, Jani Turunen & Linn Axelsson.

Kunskapsöversikt 2017:1, De invandringskritiska partiernas politiska inflytande i Europa, Maria Tyrberg & Carl Dahlström.

Kunskapsöversikt 2017:2, Hatbrott med främlingsfientliga och rasistiska motiv, Berit Wigerfelt och Anders S Wigerfelt.

Avhandlingsnytt 2017:3, Vägen till arbete. Utlandsföddas möte med den svenska arbetsmarknaden, Moa Bursell, Mikael Hellström, Jennie K Larsson, Melissa Kelly, Martin Qvist och Caroline Tovatt.

Policy Brief 2017:4, Integration och tillit – långsiktiga konsekvenser av den stora invandringen till Norge, Grete Brochmann.

Kunskapsöversikt 2017:5, Invandringens historia – från "folkhemmet" till dagens Sverige, Mikael Byström och Pär Frohnert.

Rapport och Policy Brief 2017:6, Invandring i medierna – Hur rapporterade svenska tidningar åren 2010–2015?, Jesper Strömbäck, Felicia Andersson och Evelina Nedlund.

Rapport och Policy Brief 2017:7, Valdeltagande och representation – Om invandring och politisk integration i Sverige, Pieter Bevelander (red.) och Mikael Spång (red.).

Rapport och Policy Brief 2017:8, Responsibility Sharing for Refugees in the Middle East and North Africa, Susan Martin.

Rapport och Policy Brief 2017:9, Reforming the Common European Asylum System, Bernd Parusel och Jan Schneider.

Rapport och Policy Brief 2017:10, A Fair Share: Refugees and Responsibility-Sharing, Alexander Betts, Cathryn Costello och Natascha Zaun.

Rapport och Policy Brief 2018:1, Somali Diaspora Groups in Sweden – Engagement in Development and Relief Work in the Horn of Africa, Nauja Kleist.

Rapport och Policy Brief 2018:2, Akademiskt utbyte och internationell migration – En studie av stipendiater inom Svenska institutets Visbyprogram 1997–2015, Andreas Åkerlund, Astrid Collsiö och Mikael Börjesson.

Rapport och Policy Brief 2018:3, Ensamkommande barns och ungas väg in i det svenska samhället, Eskil Wadensjö och Aycan Çelikaksoy.

Rapport och Policy Brief 2018:4, Attityder till invandring – en analys av förändringar och medieeffekter i Sverige 2014–2016, Jesper Strömbäck och Nora Theorin.

Rapport och Policy Brief 2018:5, Familj, medborgarskap, migration – Sveriges politik för anhöriginvandring i ett jämförande perspektiv, Karin Borevi.

Avhandlingsnytt 2018:6, Barn och migration, Mehek Muftee, Lisa Ottosson, Gunilla Jarkman Björn, Anna Åhlund, Eva Skowronski och Michael Lindblad.

Policy Brief 2018:7, Människohandel och människosmuggling i den irreguljära migrationen, Ryszard Piotrowicz.

Rapport och policy Brief 2018:8, Asylsökandes möte med Sverige – Lärdomar från en panelundersökning, Peter Esaiasson och Jacob Sohlberg.

Policy Brief 2018:9, Medborgarskapslagar – en global jämförelse, Rainer Bauböck.

Rapport och Policy Brief 2019:1, Bridging the Gaps – Linking Research to Public Debates and Policy-making on Migration and integration” Martin Ruhs, Kristof Tamas och Joakim Palme. Rapporten går att läsa via Delmis hemsida eller via Oxford University Press:

<http://fdslive.oup.com/www.oup.com/academic/pdf/openaccess/9780198834557.pdf>

Rapport och Policy Brief 2019:2, Från Afrikas horn till Sverige: Smuggling, informella nätverk och diasporans engagemang, Tekalign Ayalew Mengiste och Erik Olsson.

Rapport och Policy Brief 2019:3, Thai berry pickers in Sweden – A migration corridor to a low-wage sector, Charlotta Hedberg, Linn Axelsson and Manolo Abella.

Rapport och Policy Brief 2019:4, Internationella studenter i Sverige – Avgiftsreformens påverkan på inflödet av studenter, André Bryntesson och Mikael Börjesson.

Kunskapsöversikt och Policy Brief 2019:5, Migration and development - The role for development aid, Robert E.B. Lucas.

Policy Brief 2019:6, Åter till grunderna – Läsförmåga, immigration och arbetsmarknadsutfall i Sverige, Jon Kristian Pareliussen.

Policy Brief 2019:7, Ålder vid invandring och arbetsmarknadsintegration – det svenska exemplet, Torun Österberg.

Policy Brief 2019:8, Barn med posttraumatisk stress – utvärdering av en gruppintervention för ensamkommande flyktingbarn med symptom på posttraumatisk stress, Anna Sarkadi.

Policy Brief 2019:9, Suicidalt beteende och vård – skillnader mellan flyktingar, andra migranter och personer födda i Sverige, Ellenor Mittendorfer-Rutz.

Policy Brief 2019:10, Fri rörlighet för arbetstagare i EU och dess effekter på statsfinanserna, Marcus Österman, Joakim Palme och Martin Ruhs.

Rapport och Policy Brief 2020:1, De som inte får stanna: Att implementera återvändandepolitik, Henrik Malm Lindberg.

Rapport och Policy Brief 2020:2, Laglig migration för arbete och studier - Möjligheter att få uppehållstillstånd i Sverige för personer som saknar skyddsbehov, Bernd Parusel.

Rapport och Policy Brief 2020:3, Effekten av krig - Posttraumatisk stress och social tillit hos flyktingar, Jonathan Hall och Dennis Kahn.

Rapport och Policy Brief 2020:4, Åtgärder mot människosmuggling och människohandel: Är de förenliga med EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna?, Vladislava Stoyanova.

Policy Brief 2020:5, Den reglerade invandringen och barnets bästa, Louise Dane.

Policy Brief 2020:6, Migrationspolitik, välfärd och jämlikhet, Björn Östbring.

Avhandlingsnytt 2020:7, Migranternas möte med svensk hälso- och sjukvård, Juliet Aweko, Ulrika Byrskog, Annika Esscher, Robert Jonzon och Josefin Wängdahl.

Policy Brief 2020:8, Språkkaféet som arena för språkträning, Gunilla Jansson och Silvia Kunitz.

Policy Brief 2020:9, Nyanlända elever och lärande på gymnasieskolans språkintröktionsprogram, Päivi Juvonen.

Rapport och Policy Brief 2021:1, Idrott och hälsa bland flickor - Uppfattningar och erfarenheter bland föräldrar från Somalia, Eritrea, Syrien och Sverige, Anders Kassman och Åsa Kneck.

Policy Brief 2021:2, Miljonprogram, migranter och utsatthet för covid-19, Erik Hansson, Lina Al-Nahar, Maria Albin, Eskil Jakobsson, Maria Magnusson och Kristina Jakobsson.

Rapport och Policy Brief 2021:3, Lokalsamhälletillit i Sverige före och efter flyktingkrisen, Susanne Wallman Lundåsen.

Kunskapsöversikt 2021:4, Tolkfunktionen i asylprocessen, Cecilia Wadensjö, Hanna Sofia Rehnberg och Zoe Nikolaidou.

Avhandlingsnytt 2021:5, Tidsbegränsade uppehållstillstånd, egenföretagande och skolsegregation – Aktuella avhandlingar om utrikes födda på arbetsmarknaden, Johanna Hemberg och Linus Liljeberg.

Antalet svenska barn och unga som är födda i andra länder, eller som har föräldrar som är födda utanför Sverige, har ökat kraftigt de senaste decennierna. En parallell utveckling under denna tid är att såväl skolor som bostadsområden har blivit alltmer etniskt segregerade. Denna segregation innebär att dagens unga i högre utsträckning växer upp i skilda världar med olika förutsättningar, och i många fall med begränsad kontakt med unga med annan bakgrund. I denna antologi belyser nio forskare från olika discipliner ungas uppväxtvillkor i Sverige idag. I fokus står frågor som på olika sätt berör integration.

Delegationen för migrationsstudier – Delmi – är en oberoende kommitté som initierar studier och förmedlar forskningsresultat som underlag till framtida migrationspolitiska beslut och för att bidra till samhällsdebatten.

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

**Delegationen för
Migrationsstudier
Ju 2013:17**